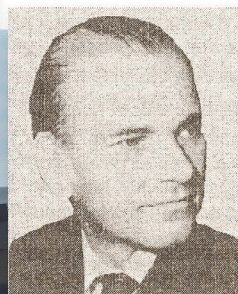


Czesław Domański
Witold Kasperkiewicz
Eugeniusz Kwiatkowski

90 LAT ŁÓDZKIEJ EKONOMII



90 LAT

ŁÓDZKIEJ EKONOMII



WYDAWNICTWO
UNIwersytetu
Łódzkiego

Czesław Domański
Witold Kasperkiewicz
Eugeniusz Kwiatkowski

90 LAT ŁÓDZKIEJ EKONOMII

Czesław Domański – Uniwersytet Łódzki, Wydział Ekonomiczno-Socjologiczny
Katedra Metod Statystycznych, 90-214 Łódź, ul. Rewolucji 1905 r. nr 41

Witold Kasperkiewicz, emerytowany pracownik – Uniwersytet Łódzki
Wydział Ekonomiczno-Socjologiczny

Eugeniusz Kwiatkowski – Uniwersytet Łódzki, Wydział Ekonomiczno-Socjologiczny
Katedra Makroekonomii, 90-214 Łódź, ul. Rewolucji 1905 r. nr 41

RECENZENT

Tadeusz Kowaleski

REDAKTOR INICJUJĄCY

Monika Borowczyk

REDAKTOR WYDAWNICTWA UŁ

Joanna Balcerak

SKŁAD I ŁAMANIE

AGENT PR

PROJEKT OKŁADKI

Katarzyna Turkowska

Zdjęcia wykorzystane na okładce pochodzą ze zbiorów autorów

© Copyright by Authors, Łódź 2018

© Copyright for this edition by Uniwersytet Łódzki, Łódź 2018

Publikacja jest udostępniona na licencji Creative Commons

Uznanie autorstwa-Użycie niekomercyjne-Bez utworów zależnych 4.0 (CC BY-NC-ND)

Wydane przez Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego

Wydanie I. W.08213.17.0.K

Ark. wyd. 8,5; ark. druk. 9,75

ISBN 978-83-8088-977-4

e-ISBN 978-83-8088-978-1

<https://doi.org/10.18778/8088-977-4>

Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego

90-131 Łódź, ul. Lindleya 8

www.wydawnictwo.uni.lodz.pl

e-mail: ksiegarnia@uni.lodz.pl

tel. (42) 665 58 63

*Przeszłość zachowana w pamięci
jest częścią teraźniejszości*
Tadeusz Kotarbiński

Quod felix, faustum fortunatumque sit!

Spis treści

Wprowadzenie.....	9
1. Rozwój gospodarczy i populacyjny Łodzi	11
1.1. Początki ekonomii w Łodzi (wiek XIX i początek XX).....	11
1.2. Pionierzy łódzkiego przemysłu	12
1.3. Instytucje finansowe i ekonomiczne w Łodzi	17
1.4. Rozwój ekonomiczny Łodzi	21
2. Etapy rozwoju edukacji ekonomicznej na wyższym poziomie	27
2.1. Czasopisma o tematyce ekonomicznej zasilane przez łódz- kich autorów	27
2.2. Wyższa Szkoła Nauk Społecznych i Ekonomicznych (1924– 1928)	34
2.3. Oddział Łódzki Wolnej Wszechnicy Polskiej (1928–1939).....	38
2.4. Tajne nauczanie na poziomie wyższym w okresie niemiec- kiej okupacji.....	44
2.5. Łódzcy ekonomiści i politycy społeczni	46
2.6. Ekonomia na Wydziale Prawa i Ekonomii Uniwersytetu Łódzkiego	59
2.7. Oddział Łódzki Szkoły Głównej Handlowej (Szkoły Główn- nej Planowania i Statystyki w Warszawie), 1945–1950	60
2.8. Wyższa Szkoła Ekonomiczna w Łodzi (1950–1961)	62
2.9. Połączenie Wyższej Szkoły Ekonomicznej w Łodzi z Uniwersytetem Łódzkim.....	66
3. Szkoły i koncepcje badawcze w środowisku łódzkich ekono- mistów	71
3.1. Szkoła ekonomii społecznej i demografii Edwarda Rosseta....	71
3.2. Łódzka szkoła ekonometrii Władysława Welfego	82

3.3. Łódzka szkoła statystyki nieparametrycznej Czesława Domańskiego	99
3.4. Wkład Michała Kaleckiego, Cezarego Józefiaka i Jana Muzjela do teorii ekonomii	103
3.4.1. Teoria wzrostu gospodarczego Michała Kaleckiego....	103
3.4.2. Teoria wzrostu gospodarczego i funkcjonowania gospodarki Cezarego Józefiaka.....	108
3.4.3. Teoria funkcjonowania gospodarki Jana Muzjela	112
3.5. Historia myśli ekonomicznej w ujęciu łódzkiej szkoły ekonomicznej	116
3.5.1. Łódzka ekonomia a badania nad historią myśli ekonomicznej.....	117
3.5.2. Wzrost i rozwój gospodarczy w polskiej myśli ekonomicznej na podstawie badań Janusza Górskiego.....	119
3.5.3. Wzrost i rozwój gospodarczy w zachodniej myśli ekonomicznej na podstawie badań Janusza Górskiego	123
3.5.4. Badania nad historią myśli ekonomicznej Wiesława Piątkowskiego	136
3.5.5. Uwagi końcowe.....	141

8	Zakończenie	143
	Bibliografia	145
	Załączniki.....	153

Wprowadzenie

Niebywała w warunkach nie tylko europejskich w ogóle, ale i polskich, osobliwość rozwoju dziejowego Łodzi jest niewątpliwie, co stwierdzić można z góry, wkładem w tworzywo nauki zarówno polskiej, jak i powszechnej, wręcz bezcennym.

Jan Karol Kochanowski (1869–1949)
(historyk, Rektor Uniwersytetu Warszawskiego)

Początki łódzkiej ekonomii oraz rozwój tej dyscypliny naukowej w Łodzi wiążą się z tworzeniem instytucji finansowych i ekonomicznych, pierwszymi publikacjami ekonomicznymi, zapoczątkowaniem literatury ekonomicznej, pierwszymi wykładami z tej dziedziny oraz tworzeniem towarzystw naukowych i szkół wyższych. Jej specyfika wynika z uwarunkowań związanych z rozwojem miasta na przestrzeni wieków, z „osobliwością” rozwoju dziejowego tego miejsca. Niewątpliwie, wręcz bezcennie, jest wkład Łodzi „w tworzywo nauki zarówno polskiej, jak i powszechnej”. Toteż gruntowne poznanie go warto połączyć z kontekstem historycznym, który pozwoli objaśnić i pogłębić ten obraz (por. Ginsbert, 1961).

Sięgnijmy do historii miasta. W 1332 r. książę łęczycki Władysław nadał biskupom kujawskim przywileje dotyczące licznych posiadłości (wśród nich znalazła się także Łódź). Istniała wówczas jako osada wiejska w posiadaniu biskupa i katedry włocławskiej (do 1806 r.). Wieś biskupia podlegała dwu ośrodkom władzy: monarsze – księciu dzielnicowemu łęczyckiemu (potem królowi zjednoczonej Polski) i biskupowi.

Przyjmuje się, że Łódź została miastem na podstawie przywileju króla Władysława Jagiełły z 1423 r., w tym samym dokumencie uzyskała też pozwolenie na organizowanie targów. Wówczas istniały wieś i miasto o tej nazwie, które ze sobą współpracowały. Do końca XVII w. rozwijała się jako małe miasteczko rolnicze. Stała się wtedy lokalnym ośrodkiem handlowym i rzemieślniczym, dysponującym ośmioma młynami, bogatym

w warsztaty kołodziejów, bednarzy, szewców, cieśli i rzeźników. W 1793 r. znalazła się pod zaborem pruskim. Pięć lat później Prusacy sekularyzowali dobra biskupie i Łódź przekształciła się w miasto rządowe. Władze pruskie chciały ją pozbawić praw miejskich, ale nie uzyskano zgody króla pruskiego. Od 1807 r. należała do Księstwa Warszawskiego, a następnie od 1815 r. do Królestwa Polskiego. W 1820 r., na mocy decyzji władz rządowych, zaliczono Łódź do osad przemysłowych i wyznaczono jej rolę ośrodka tkackiego oraz sukienniczego. W ten sposób zaczął się okres rozwoju Łodzi przemysłowej.

Rozwój gospodarczy i populacyjny Łodzi

1.1. Początki ekonomii w Łodzi (wiek XIX i początek XX)

Koroną dokumentów łódzkich z początków XIX w. jest niewątpliwie memoriał Stanisława Staszica, który w 1825 r. odbył podróż po przemysłowych centrach województwa mazowieckiego (Sieradz, Łódź, Zgierz, Ozorków, Aleksandrów) i mniejszych miejscowościach tego regionu. Konferował z fabrykantami i analizował fizjografię poszczególnych okolic. Ostatecznie w memoriale tym Łódź zajmuje wysokie miejsce wśród ocenianych miast.

11

Łódzki okręg przemysłowy nie od razu rozwinął się w granicach trójkąta Łęczyca – Sieradz – Tomaszów Mazowiecki, a Łódź nie stanowiła początkowo większego ośrodka kształtującego region. W latach 1815–1830 uformowało się w Królestwie Polskim centrum przemysłu wełnianego z dwoma głównymi miastami produkcyjnymi – Zgierzem i Kaliszem. Jednak po stagnacji lat 1829–1834 i po powstaniu listopadowym nastąpił upadek przemysłu wełnianego, związany głównie z represyjnymi barierami celnymi. W latach trzydziestych XIX w. zaczął się rozkwit przemysłu bawełnianego, a wraz z nim rozkwit Łodzi, Ozorkowa i Pabianic. Łódź stała się głównym ośrodkiem produkcji bawełnianej w regionie, a potem w całej Polsce. Warto wspomnieć, że w 1869 r. przemysł okręgu łódzkiego dostarczał krajowi 98% przędzy bawełnianej i około 75% tkanin bawełnianych (Missalowa, 1964). Liczba ludności Łodzi – głównego ośrodka regionu – wynosiła w roku 1872 blisko 100 tysięcy, podczas gdy jeszcze w roku 1821 nie przekraczała 2 tysięcy. W dalszych latach, a więc między rokiem 1870 a 1900, liczba ludności wzrosła trzykrotnie, liczba robotników zatrudnionych w przemyśle włókienniczym ponad pięciokrotnie (z 20 222 do 115 034), a wartość produkcji zwiększyła się ponad dwunastokrotnie (z 15 425 000 rubli do 182 814 000 rubli) (Puś, 1973).

Problemem napotykanym przez badaczy tego okresu jest brak jednolitych i jednoznacznie wiarygodnych danych statystycznych, dotyczących szczególnie pierwszej połowy XIX w. Mówimy bowiem o czasach, kiedy nie istniały jeszcze wyspecjalizowane ośrodki statystyczne, a zmienne koleje historii tego okresu prowadziły do ciągłych zmian władz i prawodawstwa (por. tabl. 1.1).

Tablica 1.1. Przynależność polityczno-administracyjna Łodzi w latach 1807–1914

Okres	Państwo	Zwierzchność	Jednostka administracyjna
1807–1815	Księstwo Warszawskie	Cesarstwo Francuskie	Departament Warszawski, powiat zgierski
1815–1816	Królestwo Polskie	Imperium Rosyjskie	Departament Warszawski, powiat zgierski
1816–1837	Królestwo Polskie	Imperium Rosyjskie	Województwo mazowieckie, powiat zgierski
1837–1844	Królestwo Polskie	Imperium Rosyjskie	Gubernia mazowiecka, powiat zgierski
1845–1867	Królestwo Polskie	Imperium Rosyjskie	Gubernia warszawska, powiat łączycki
1867–1914	Królestwo Polskie	Imperium Rosyjskie	Gubernia piotrkowska, powiat łódzki

Źródło: opracowanie własne.

1.2. Pionierzy łódzkiego przemysłu

Izrael Kalmanowicz Poznański (1833–1900) był przedsiębiorcą łódzkim pochodzenia żydowskiego, zaliczanym (obok Ludwika Geyera i Karola Scheiblera) do łódzkich „królów bawełny”.

W Łodzi skończył szkołę elementarną i tzw. progimnazjum. Przyszły multimilioner uczył się od podstaw fachu przedsiębiorcy. W grudniu 1852 r. przejął od ojca zarząd rodzinnej firmy kupieckiej. Później systematycznie poszerzał działalność: w 1859 r. jego zakład produkował materiały warte 6 tys. rubli, a w 1868 r. – 23 tys. rubli. W 1871 rozpoczął (trwające do 1892 r.) skupowanie działek przy ul. Ogrodowej 17–23, na których

zamierzał postawić kompleks przemysłowy. W 1872 r. powstał tu pierwszy obiekt fabryczny – tkalnia mechaniczna o dużej wydajności (200 krosien mechanicznych).

29 października 1889 r. firma została przekształcona w spółkę akcyjną, podobnie jak inne łódzkie przedsiębiorstwa bawełniane. Oficjalna nazwa zakładów brzmiała: Towarzystwo Akcyjne Wyrobów Bawełnianych I. K. Poznańskiego w Łodzi. Rozrastające się przedsiębiorstwo zatrudniało z biegiem lat coraz więcej pracowników: w roku 1865 – 70, w 1879 – 426, a w 1906 przeciętnie 6800. W Archiwum Państwowym w Łodzi można znaleźć akta pod numerem zespołu: 487/0, Karta: A. Zawierają one m.in.:

- dane o majątku przedsiębiorstwa za lata 1875–1945 (wykazy szacunkowe placów, terenów i gruntów, maszyn i urządzeń przemysłowych, inwestycje, lekarze fabryczni, próbki tkanin);

- wykazy szacunkowe maszyn i urządzeń przemysłowych za lata 1879–1907;

- dane o produkcji w latach 1927–1940 (ogólne i oddziałowe zestawienia kosztów produkcji, kontrola produkcji, amortyzacja maszyn);

- wynagrodzenia pracowników umysłowych i fizycznych za lata 1907–1939 (wypłaty rent za nieszczęśliwe wypadki, pobory urzędników i robotników);

- księgowość 1914–1943: książki obrachunkowe robotników, urlopy, zarobki, potrącenia, rozliczenia z dostawcami i odbiorcami, księgi kasowe, rozliczenia podatkowe, wykazy dłużników i wierzycieli, eksploatacja domów i placów należących do przedsiębiorstwa, bilanse, księgi inwentarzowe, spisy przedmiotów i urządzeń przemysłowych, oszacowanie majątku firmy, rozliczenia z bankami krajowymi i zagranicznymi, weksle, memoriały, należności wątpliwe, raporty powiernika.

Ludwik Geyer (1805–1869) był przemysłowcem, jednym z pionierów rozwoju przemysłu włókienniczego w Łodzi i w Polsce. Pochodził z fabrykanckiej rodziny z Saksonii. Jego ojciec, Adam, był właścicielem fabryki wyrobów bawełnianych w Neugersdorf pod Löbau. Ludwik ukończył Akademię Berlińską i rozpoczął pracę w fabryce ojca. Ich interesy nie szły jednak za dobrze. W 1828 r. przenieśli się do Łodzi, zwabieni polityką rządu Królestwa Polskiego promującego to miasto jako ośrodek osadniczy dla tkaczy napływających z Wielkopolski, Śląska, Saksonii i Czech. Władze Królestwa Polskiego uczyniły z Łodzi ośrodek rozwoju przemysłu włókienniczego w związku z perspektywami otwarcia rynku w Rosji. W 1820 r. została zaliczona do miast fabrycznych, które dysponowały przywilejami finansowymi i były wspierane przez państwo. Otwierające się możliwości potrafił wykorzystać Ludwik Geyer. W 1835 r. był już

na tyle silnym przedsiębiorcą, że przystąpił do budowy nowej, wielkiej przędzalni i tkalni mechanicznej, tzw. Białej Fabryki, – w przeciwieństwie do późniejszych budynków fabrycznych otynkowanej. Geyer stał się największym łódzkim przemysłowcem swego czasu, a zakład był wzorcowym obiektem tego rodzaju w Polsce. Z tego powodu zyskał nieoficjalne miana „ojca Łodzi”, „króla perkalu”, „pierwszego łodzermenscha”, a nawet „sępa z Piotrkowskiej” (gra słów: niem. *geier* – sęp).

W 1839 r. zainstalował w Białej Fabryce pierwszą (nie tylko w Łodzi, lecz także w całym przemyśle włókienniczym Królestwa Polskiego) maszynę parową o mocy 60 KM. Rozpoczęła się w ten sposób mechanizacja przemysłu włókienniczego. Fabryka była kompletnym zakładem prowadzącym wszystkie działy produkcji bawełnianej: przędzalnię, tkalnię, drukarnię, farbiarnię i wykończalnię. W 1846 r. Geyer otrzymał od rządu złoty medal oraz Order Świętego Stanisława III klasy. W tym czasie, jako „pierwszy” obywatel Łodzi, był zapraszany do udziału w komitetach organizujących różne przedsięwzięcia, wspierał finansowo m.in budowę pierwszego w mieście szpitala (imienia św. Aleksandra), był założycielem Łódzkiego Męskiego Towarzystwa Śpiewaczego oraz szkoły dla dzieci robotników ze swojej fabryki.

14 Kryzys przedsiębiorstwa Geyera rozpoczął się w roku 1854. Przyczyny były wielorakie. Przemysłowiec, wierząc w długotrwałą koniunkturę, nie zachował niezbędnej ostrożności, ciążyły na nim długi zaciągnięte na budowę i rozwój przedsiębiorstwa, a znaczną część zysków przeznaczył na budowę dwóch rezydencji w Łodzi oraz inwestycje w majątki ziemskie, które okazały się nie tak pomyślne, jak fabryka.

Zadłużony, nękany procesami i egzekucjami Ludwik Geyer umarł jako bankrut 21 października 1869 r. Został pochowany na Starym Cmentarzu w Łodzi. Mimo upadku, kończącego ostatecznie karierę fabrykancą, poczesne miejsce Geyera w historii Łodzi i przemysłu polskiego jest niezaprzeczalne. Jego przedsiębiorstwu miasto zawdzięcza swój rozwój w latach 1830–1860. Wprowadzając ulepszenia techniczne, nowe maszyny (szczególnie parowe), przyczynił się do rozwoju przemysłu w Polsce. W tabl. 1.2 umieszczono dane obrazujące wielkość produkcji przędzy w zakładach Geyera w latach 1840–1859.

W 1885 r. firma została przekształcona w spółkę akcyjną o nazwie Towarzystwo Akcyjne Wyrobów Bawełnianych „Ludwik Geyer” (w uznaniu zasług fabrykanta), a wśród udziałowców i dyrektorów nowego przedsiębiorstwa znaleźli się synowie bankruta: Ryszard, Gustaw, Emil i Eugeniusz, a następnie wnuk – Gustaw Wilhelm. Istniało ono do zakończenia II wojny światowej (w 1940 r. przejął je niemiecki zarząd komisaryczny, w 1945 r. zostało upaństwowione). Po wojnie również używano w nazwie

zakładów nazwiska Geyera, a w 1947 r. zmieniona patrona na Feliksa Dzierżyńskiego. W 1996 r. w części obiektów powstała spółka akcyjna Zakłady Przemysłu Bawełnianego „Eskimo”.

Tablica 1.2. Produkcja przędzy w zakładach Geyera w latach 1840–1859

Lata	Produkcja roczna (w funtach polskich)	Wskaźnik procentowy (1840 r. = 100)
1840	185 000	100
1841	226 000	122
1843	253 000	137
1845	367 237*	198
1846	466 000	252
1850	520 000	281
1859	541 000	292

*Geyer podawał, że w końcu 1845 r. wyprodukował 450 000 funtów przędzy.
Źródło: opracowanie własne.

Karol Wilhelm Scheibler (1820–1881) to jeden z największych łódzkich przemysłowców. Pochodził z rodziny niemieckiej wyznania ewangelicko-augsburskiego. Jego ojciec miał fabrykę sukna w Niemczech. Scheibler uczył się zawodu w Anglii, a następnie praktykował w Belgii, Francji, Szkocji, Holandii i Austrii.

W 1848 przyjechał do Królestwa Polskiego. Został dyrektorem przędzalni bawełny u swego wuja Fryderyka Schlóssera w Ozorkowie. W 1852 r. założył w Łodzi spółkę, która miała importować maszyny włókiennicze, następnie uruchomił przędzalnię bawełny. W rozpoczęciu samodzielnej kariery przemysłowca pomógł mu bogaty ożenek w 1854 r. z Anną Werner, córką właściciela fabryk sukna w Zgierzu i Ozorkowie oraz cukrowni w Leśmierzu. W 1855 r. otworzył pierwszą fabrykę – w pełni zmechanizowaną przędzalnię. Wkrótce wybudował dwie tkalnie oraz wykończalnię. Inwestowanie w najnowocześniejsze wówczas maszyny i nowe technologie zapewniło mu miejsce lidera w przemyśle bawełnianym Królestwa Polskiego.

Swoją działalnością rozpoczął nową epokę w dziejach przemysłowej Łodzi, zapewnił miastu czołowe miejsce w Europie w dziedzinie przemysłu włókienniczego. Był twórcą wielkiego imperium przemysłowego, na które składał się zespół tzw. Centrali przy Wodnym Rynku (obecnie plac Zwycięstwa), kompleks Księżego Młyna oraz zabudowa biegnąca wzdłuż obecnej ul. ks. bpa W. Tymienieckiego i sięgająca ul. Piotrkowskiej, o łącznej powierzchni około 500 ha. W tabl. 1.3 przedstawiono wartość nieruchomości składających się na majątek Scheiblera w latach 1857–1864.

Tablica 1.3. Wartość składowych majątku Scheiblera

Lata	Wartość (w zł)	Wskaźnik procentowy (1857 = 100)
1857	283 230	100,0
1858	322 561	113,8
1859	412 212	145,5
1860	459 781	162,3
1861	595 094	210,1
1862	631 625	211,8
1863	639 949	223,0
1864	657 019	231,9

Źródło: Archiwum Państwowe w Łodzi, nr 702, s. 1, 2, 261; nr. 703, s. 1, 2, *Księga Główna* (Haupt Buch).

W czasach łódzkich „królów bawełny” należy stwierdzić dynamiczny rozwój przedsiębiorstw włókienniczych w Łodzi (por. tabl. 1.4 i 1.5).

Tablica 1.4. Zmiany w strukturze przemysłu włókienniczego w Łodzi w latach 1879, 1884, 1893 i 1900/1901

Grupy zakładów wg form własnościowych	1879		1884		1893		1900–1901	
	liczba	%	liczba	%	liczba	%	liczba	%
Firmy jednoosobowe	286	98,0	189	97,0	226	85,1	245	77,9
Spółki firmowe	6	2,0	5	2,5	31	11,6	50	15,8
Spółki akcyjne	.	.	1	0,5	9	3,3	20	6,3
Ogółem	292	100,0	195	100,0	226	100,0	315	100,0
Wartość produkcji w tys. rb								
Firmy jednoosobowe	27 249,4	88,5	32 394	63,0	16 263	27,5	24 890,0	23,7
Spółki firmowe	3 546,7	11,5	5 385	10,4	4 779	8,1	7 477,5	7,1
Spółki akcyjne	.	.	13 741	26,6	37 888	64,4	72 549,7	69,2
Ogółem	30 796,1	100,0	51 520	100,0	58 930	100,0	104 917,2	100,0
Liczba robotników								
Firmy jednoosobowe	13 417	93,0	11 503	59,9	12 370	39,2	19 336	34,6
Spółki firmowe	1 020	7,0	2 280	11,8	3 464	10,9	4 779	8,5
Spółki akcyjne	.	.	5 452	28,3	15 704	49,9	31 701	56,9
Ogółem	14 457	100,0	19 235	100,0	31 538	100,0	55 816	100,0

Źródło: *Ukazatel fabrik...* 1881, 1887, 1895: t. 1; *Spisok fabrik...* 1903.

Tablica 1.5. Zyski i dywidendy w największych zakładach bawełnianych Łodzi w latach 1897–1901

Lata	K. Scheibler			I. K. Poznański			L. Geyer		
	zyski (tys. rb)	dywidendy		zyski (tys. rb)	dywidendy		zyski (tys. rb)	dywidendy	
		%	rb		%	rb		%	rb
1897	604,6	6	1 500	715,6	13	3 250	344,1	16	160
1898	1 104,7	11	2 750	739,4	14	3 500	646,9	25	250
1899	1 424,6	14	3 500	790,8	14	3 500	564,3	25	250
1900	885,7	9	2 250	439,0	8	2 000	231,3	12,5	125
1901	482,8	5	1 250	292,3	.	.	372,4	20	200

Źródło: *Ukazatel predpriatii*, 1903, s. 298–299, 824–825, 902.

1.3. Instytucje finansowe i ekonomiczne w Łodzi

Pierwsze instytucje finansowe i ekonomiczne powstawały i funkcjonowały w Łodzi w drugiej połowie XIX w. Do najważniejszych należały:

- Filia Banku Polskiego (1865);
- Towarzystwo Kredytowe Miejskie w Łodzi (1872);
- Giełda Papierów Wartościowych (1898);
- Bank Handlowy w Łodzi (1872);
- Bank Kupiecki w Łodzi (1904);
- Łódzkie Towarzystwo Wzajemnego Kredytu,
- Łódzkie Drugie Towarzystwo Wzajemnego Kredytu;
- Towarzystwo Wzajemnego Kredytu Łódzkich Kupców i Przemysłowców;
- Towarzystwo Wzajemnego Kredytu Przemysłowców Łódzkich;
- Towarzystwo Trzecie Wzajemnego Kredytu;
- Warszawski Bank Handlowy;
- Warszawskie Towarzystwo Ubezpieczeń;
- Wożańsko-Kamski Bank Handlowy,
- „Wostok” Rosyjskie Towarzystwo Handlowe,
- Związek Przemysłu Włókienniczego.

Szerzej przedstawimy trzy z nich: Towarzystwo Kredytowe, Giełdę Papierów Wartościowych i Związek Przemysłu Włókienniczego.



Leon Gajewicz, dyrektor Towarzystwa Kredytowego Miejskiego w Łodzi

Towarzystwo Kredytowe Miejskie w Łodzi, od momentu swego powstania (1872 r.) aż do wybuchu I wojny światowej, „oddawało obywatelstwu miejscowemu kapitalną pomoc, w kierunku łatwego i taniego kredytu, przy wznoszeniu nowych budowli, a miastu cenne usługi pod względem zewnętrznego uporządkowania domów”. Niezmiernie trudna do wcielenia w życie idea Towarzystwa należy bezspornie do Andrzeja Rosickiego, byłego prezydenta miasta, pozbawionego urzędu przez władze rosyjskie w czasie powstania styczniowego, pełniącego (do roku 1904) funkcję dyrektora tej instytucji. Pierwszym prezesem był Karol Scheibler, po nim – Ludwik Grohman, Edward Herbst, Juliusz Heinzel i Leon Grohman. Drugim z kolei dyrektorem Biura Towarzystwa, od początku jego istnienia, był Leon Gajewicz, prawnik z wykształcenia.

Filia Banku Polskiego powstała wcześniej niż Towarzystwo, mieściła się przy zbiegu ul. Piotrkowskiej z Górnym Rynkiem (obecnie Plac Reymonta).

Giełda Papierów Wartościowych. W roku 1898 grupa przemysłowców łódzkich, z Karolem Scheiblerem na czele, podjęła starania o otwarcie w Łodzi giełdy pieniężnej. Wkrótce potem powołano komisję, która zajęła się opracowaniem uzansów i cedułów giełdowych oraz instrukcji dla maklerów.

Uroczyste otwarcie giełdy nastąpiło 1 lutego 1899 r. w Grand Hotelu, będącym jej pierwszą siedzibą. Prezesami Komitetu Giełdowego byli: Karol Scheibler (1899–1903), Emil Geyer (1903–1911) i Alfred Grohman (1911–1920). W momencie otwarcia Zgromadzenie Giełdowe liczyło ponad 150 członków. Podstawę organizacji i działalności giełdy stanowił statut, zatwierdzony 24 czerwca 1898 r. przez ministra finansów, opracowany na podstawie przepisów zawartych w ustawie handlowej oraz statutów giełd w Rosji. Łódzka giełda miała charakter instytucji publicznej i społecznej, pozostającej pod nadzorem władz rządowych.

Początkowo prawo wstępu na giełdę przysługiwało każdemu, kto uiścił opłatę i otrzymał kartę wstępu. W roku 1900 prawo to ograniczono do osób zawodowo trudniących się handlem i przemysłem. Transakcje giełdowych dokonywano za pośrednictwem maklerów, których przy giełdzie łódzkiej mogło być 20. Ich wybór, zatwierdzanie i zwalnianie regulowała początkowo instrukcja giełdy petersburskiej. Już w roku 1900 giełda w Łodzi otrzymała własną instrukcję o wyborze maklerów.

Zgromadzenie Giełdowe składało się z członków giełdy, czyli towarzystw akcyjnych, stowarzyszeń udziałowych, spółek firmowych, przedsiębiorców oraz kupców wpisanych do ksiąg kupieckich w Łodzi lub w sąsiednich miastach. Organem wykonawczym i przedstawicielem Zgromadzenia był Komitet Giełdowy, w którego skład weszli reprezentanci łódzkiego przemysłu włókienniczego. Prezesem został Karol Scheibler, a sekretarzem Stefan Kossuth, działacz przemysłowy, pierwszy wydawca „Dziennika Łódzkiego”.

W 1911 r. Komitet Giełdowy przystąpił do gromadzenia materiałów statystycznych, dotyczących łódzkich przedsiębiorstw handlowych i przemysłowych. Prace te zaowocowały ukazaniem się w 1912 r. pierwszego rocznika „Prac Statystycznych Komitetu Giełdowego”, opracowanego przez sekretarza Komitetu – Józefa Adamowicza. W tomie zawarto dane statystyczne za rok 1909 i 1910. Lista Członków Zgromadzenia Giełdowego oraz skład Komitetu Giełdowego w 1912 r. zostały zamieszczone w Załączniku 1.

Do roku 1914 Łódź nie miała w zasadzie oficjalnej statystyki, chociaż w latach 1912–1914 podejmowane były próby organizacji łódzkiej statystyki miejskiej. Pierwsza, inicjowana przez Komitet Giełdowy Łódzki, miała na celu odzwierciedlenie stosunków panujących w miejscowym przemyśle i handlu. Druga, podjęta przez Komisję Statystyczną utworzoną w lutym 1914 r. przy Towarzystwie Popierania Pracy Społecznej, miała służyć organizacji statystyki społecznej i kulturalnej miasta Łodzi. Obydwie instytucje, ze względu na charakter prywatny, nie rozporządzały dostatecznymi środkami finansowymi, co z konieczności ograniczało zakres planowanych prac. Z tych też względów Komitet Giełdowy był zmuszony ograniczyć swoje prace do gromadzenia niezbędnych danych dotyczących:

- liczby i stanu zakładów przemysłowych, wrzecion, krosien, kotłów parowych, motorów, zatrudnionych robotników, płacy, pomocy lekarskiej dla robotników, nieszczęśliwych wypadków;
- liczby przedsiębiorstw handlowych oraz przemysłowych Łodzi;
- liczby głównych kategorii towarów przywożonych i wywożonych kolejami żelaznymi w okręgu łódzkim;
- opodatkowania łódzkiego przemysłu i handlu.

Komisja Statystyczna, która przyjęła kierunek społeczny, nakreśliła plan swojej działalności w trzech blokach tematycznych:

1. statystyki ludnościowej w mieście;
2. statystyki oświatowej i kulturalnej;
3. statystyki robotniczej.

Warto przytoczyć tematy, którymi zajmował się Komitet Giełdowy w roku sprawozdawczym 1913:

A. Petycje Komitetu Giełdowego

- Rejentura w Tomaszowie
- Opłaty za zawiadamianie żyrantów o dokonywanych protestach weksli
- Protesty weksli
- Jormale w Niżnym Nowogrodzie
- Kary za postój wagonów w niedziele i dni świąteczne
- Udogodnienie komunikacji z Tomaszowem
- Udogodnienie komunikacji kolejowej z Sosnowcem
- Zwiększenie zdolności przewozowej Drogi Żelaznej Fabryczno-Łódzkiej
- Linia kolejowa: Łódź – Aleksandrów – Ozorków – Łęczyca
- Udogodnienia kolejowe na Drodze Żelaznej Kaliskiej
- Podatek repartycyjny
- Banki miejskie
- Wprowadzenie terminowej dostawy korespondencji
- Skargi odbiorców węgla na niezgodność tony węgla z wagą rzeczywistą
- Zwrot cła
- Dostawy dla intendentury
- Ograniczenia pobytu kupców – Żydów w wewnętrznych guberniach Cesarstwa
- Budowa drogi tramwajowej do dworca kolei kaliskiej
- Sąd okręgowy

B. Opinie oraz informacje wydane przez Komitet Giełdowy

- Budowa szos
- Wartość opłaty za przechowywanie towarów w składach komór celnych
- Projekt prawa o ekspedytorach
- Projekt prawa o przelewie przedsiębiorstw handlowych i przemysłowych
- Buchalterzy przysięgli
- Rosyjskie Towarzystwo Handlu i Żeglugi
- Niesumienni sprzedawcy
- Przywóz bez cła węgla zagranicznego

C. Delegacje

- VII Zjazd Przedstawicieli Handlu Giełdowego i Rolnictwa
- Przedstawicielstwo w Komitecie Rozdzielczym Warszawskim
- Projekt prawa o polepszeniu finansów miejscowych
- Podatek procederowy
- Stały przedstawiciel Komitetu Giełdowego w Petersburgu
- Komisja podatkowa

D. Różne sprawy

- Traktaty handlowe
- Statystyka
- Lokale
- Sprawy bieżące.

Biorąc pod uwagę bardzo szeroki zakres tematyczny sprawozdania, należy stwierdzić, że Komitet Giełdowy w Łodzi zajmował się najważniejszymi problemami życia przemysłowego i gospodarczego miasta. Członkowie Giełdy Łódzkiej reprezentowali wszystkie obszary gospodarki w naszym mieście.



Edward Heiman, pierwszy prezes Związku Przemysłu Włókienniczego

Założenie **Związku Przemysłu Włókienniczego w Państwie Polskim** poprzedziło zawiązanie w roku 1913 Sekcji Przemysłu Włókienniczego przy Towarzystwie Popierania Rosyjskiego Przemysłu i Handlu. Celem tej organizacji było zbiorowe przeciwstawienie się wytwórców poważnym trudnościom, wynikającym z niepoprawności i samowoli klienteli szerokiego obszaru byłego Cesarstwa Rosyjskiego. W skład Sekcji wchodziło ok. 50 największych zakładów przemysłowych, wytwarzających tkaniny wełniane i bawełniane (przędzalnie, mające zupełnie innych klientów, początkowo do niej nie należały). Pierwszym prezesem Związku został Edward Heiman

Działalność organizacji okazała się celowa i skuteczna, gdyż już po kilku miesiącach jej istnienia nastąpiła wydatna poprawa stosunków przemysłu z klientelą.

1.4. Rozwój ekonomiczny Łodzi

W dziejach rozwoju wielkich miast europejskich Łódź zajmuje miejsce zgoła wyjątkowe – spośród wszystkich aglomeracji europejskich jest jedynym miastem, którego rozwój dokonał się nie drogą powolnej, stopniowej ewolucji, lecz w fenomenalnie szybkim tempie. Jeżeli sięgniemy do pracy prof. Carla Balloda pt. *Grundriss der Statistik* (Berlin 1913) i porównamy zawarte tam dane o zaludnieniu największych miast europejskich w latach 1800 i 1910, to przekonamy się, że w ciągu 110 lat liczba ludności Lipska wzrosła 20-krotnie, Budapesztu 16-krotnie, Berlina 12-krotnie,

Brukseli, Glasgow i Kolonii – 10-krotnie, pozostałych zaś 22 miast, liczących w 1910 r. ponad pół miliona mieszkańców – mniej niż 10-krotnie. W tym samym czasie liczba mieszkańców Łodzi wzrosła prawie 600-krotnie. Temu szczególnemu zjawisku, o którym jeden z dziejopisów mówi, że jest „baśnią XIX stulecia”, warto się przyjrzeć bliżej.

Pierwsi łódzcy fabrykanci sukna przybyli ze Śląska, z Zielonej Góry (Grünberg) w liczbie dziewięciu, do nich dołączyli inni. Fabryki zaczęły wyrastać jedna po drugiej. Materializowała się owa „baśń XIX stulecia”, którą wyraża następujący szereg liczb, odzwierciedlający liczbę mieszkańców Łodzi: 1827 r. – 939, 1837 r. – 10 tys., 1851 r. – 18 tys., 1860 r. – 32 tys., 1872 r. – 50 tys., 1893 r. – 150 tys., 1897 r. – 314 tys., 1912 r. – 459 tys., 1913 r. – 506 tys. Liczby, które poznaliśmy, to tylko forma owej baśni. O jej treści daje pojęcie inny, nie mniej fascynujący szereg liczb, wyrażających wzrost wartości produkcji Łodzi przemysłowej: w 1840 r. – 941 tys. rb., w 1860 r. – 2 mln 600 tys. rb., w 1873 r. – 10 mln rb., w 1885 r. – 40 mln rb., w 1910 r. – 187 mln rb., w 1912 r. – 196 mln rb. (równowartość 98 mln dolarów).

O potęgę łódzkiego przemysłu włókienniczego w ostatnich latach przed I wojną światową świadczą nadto liczby dotyczące uruchomienia i zatrudnienia. W 1911 r. w Łodzi zatrudniano 86 442 robotników w 591 przedsiębiorstwach przemysłowych, liczących 1 529 216 wrzecion i 41 640 krosien. Na krótko przed wybuchem wojny liczba robotników przekroczyła 100 tysięcy. Ten wspaniały dynamiczny rozwój był w wielkiej mierze zasługą samych łódzian, miał swe źródło w ich energii, wyętej pracy i zdolnościach.

Zauważyć warto, że społeczeństwo rosyjskie i rząd rosyjski patrzyły na rozwój Łodzi niechętnym okiem. Z obawy o przyszłość własnego przemysłu włókienniczego, skoncentrowanego w okręgu moskiewskim, przemysłowcy rosyjscy domagali się od rządu utrudniania dalszego rozwoju Łodzi. Wynikiem tych zabiegów był cały szereg rozporządzeń rządowych, godzących dotkliwie w przemysł łódzki. Dla stosunku społeczeństwa rosyjskiego do rozwoju przemysłu polskiego charakterystyczny jest również fakt, że wybitny ekonomista rosyjski, prof. J. Janżuł, wygłaszając podczas uroczystości jubileuszowej w Uniwersytecie Moskiewskim specjalną prelekcję o przemyśle Królestwa Polskiego, mówił o jego rozwoju jako o zjawisku niekorzystnym dla interesów gospodarczych Rosji i wskazywał, że sprawa ta jest poważna i wymaga uwagi ze strony ogółu oraz rządu rosyjskiego.

Jak wcześniej zauważono, w 1825 r. S. Staszic odbył długą podróż, obejmując miejscowości przemysłowe, w tym przede wszystkim Łódź, co zaowocowało pozytywną opinią dotyczącą rozwoju łódzkiego przemysłu.

W celu zwiększenia tempa rozwoju przemysłu w Łodzi, w 1823 r. Komisja Rządowa Spraw Wewnętrznych przedstawiła zasady udzielania tzw.

pożyczek fabrykanckich. Otrzymywali je głównie przedsiębiorcy zwiększający zatrudnienie. Ponadto władze miasta wyodrębniły w swoich budżetach środki na pożyczki budowlane. Różnorodna działalność władz miejskich miała na celu ułatwienie przedsiębiorcom egzystencji w okresie osiedlania się w Łodzi. Istotną formą tej działalności była akcja budownictwa rządowego.

Rozwój łódzkiego przemysłu należy ująć w trzech obszarach, w różnych okresach. Obszar rozszerzenia produktów rękodzielni sukienniczych przypadał na lata 1820–1823, dla fabryk bawełnianych to rok 1824, a dla lnianych i konopnych – dopiero 1827 r. Analizując rozwój fabryk wełnianych w Łodzi w latach 1824–1851, zauważmy konsekwencję wydarzeń historycznych dotyczących powstania listopadowego. Produkcja sukna w 1830 r. stanowiła zaledwie trzecią część tego, co produkowano we wcześniejszych okresach. Wynikało to również z podwyższenia cła wywozowego do Rosji oraz zmniejszenia krajowego popytu, w konsekwencji zaś prowadziło do zubożenia fabrykantów, a w następstwie – gwałtownego spadku zatrudnienia.

W połowie 1824 r. licznie przybywali do Łodzi wytwórcy materiałów bawełnianych, zachęcani przywilejami rządu Królestwa Polskiego. Już w latach 1832–1851 fabryka L. Geyera była najlepszą przędzalnią bawełny w kraju. Geyerowskie warsztaty tkackie, przędzalnie i farbiarnie zostały wyposażone w najlepsze wówczas rozwiązania techniczne.

Oprócz fabryk wyrobów wełnianych, bawełnianych i lnianych istniały jeszcze w Łodzi inne mniejsze zakłady, takie jak: fabryka octu (roczna produkcja na poziomie 810 rs.), dwie oleju (roczna produkcja o wartości 840 rs.), pięć fabryk noży (roczna produkcja za 1758 rs.), jedna – przetworów chemicznych (roczna produkcja za 1488 rs.), jedna instrumentów muzycznych (założona w 1824 r., wyrabiająca skrzypce ordynaryjne za 50 rs. rocznie), dwie fabryki szpilek (rocznie wyroby za 1560 rs.), fabryka przetaczek (370 rs. rocznie) oraz osiem kopalni torfu, z których corocznie wydobywano 6 600 000 sztuk tego materiału.

O rozwoju ekonomicznym Łodzi świadczy również wzrost liczby ludności (por. tabl. 1.6).

Tabela 1.6. Rozwój ludności Łodzi w latach 1793–1913

Rok	Liczba ludności	Źródło
1793	190	Lustracja rządu pruskiego
1806	767	Lustracja rządu pruskiego
1821	799	Lustracja rządu pruskiego
1827	939	Tabela miast i wsi (Flatt)

Tablica 1.6. (cd.)

Rok	Liczba ludności	Źródło
1828	2 843	Tabela miast i wsi (Flatt)
1829	4 272	Tabela miast i wsi (Flatt)
1830	4 343	Tabela miast i wsi (Flatt)
1832	5 140	Tabela miast i wsi (Flatt)
1833	5 730	Tabela miast i wsi (Flatt)
1837	10 645	Tabela miast i wsi (Flatt)
1838	12 176	Tabela miast i wsi (Flatt)
1844	14 028	Tabela miast i wsi (Flatt)
1849	15 565	Tabela miast i wsi (Flatt)
1850	15 764	Tabela miast i wsi (Flatt)
1851	18 190	Tabela miast i wsi (Flatt)
1857	26 073	Tabela miast i wsi (Flatt)
1860	32 639	Tabela miast i wsi (Flatt)
1872	50 000	Tabela miast i wsi (Flatt)
1878	100 000	Tabela miast i wsi (Flatt)
1884	113 146	Tabela miast i wsi (Flatt)
1890	125 227	Warszawski Komitet Statystyczny
1893	150 000	Warszawski Komitet Statystyczny
1897	314 020	Spis ludności
1903	329 000	Warszawski Komitet Statystyczny
1905	343 944	Warszawski Komitet Statystyczny
1906	329 056	Warszawski Komitet Statystyczny
1907	328 383	Warszawski Komitet Statystyczny
1908	341 416	Warszawski Komitet Statystyczny
1909	393 526	Warszawski Komitet Statystyczny
1910	408 000	Warszawski Komitet Statystyczny
1911	423 727*	Warszawski Komitet Statystyczny
1912	459 000	Dane gubernatora
1913	506 000	Miejskie Biuro Adresowe

* Według spisu policmajstra Riazanowa – 522 513 mieszkańców.

Źródło: opracowanie własne.

Przyrost ludności Łodzi w tym okresie na tle rozwoju ludnościowego innych miast polskich charakteryzują dane umieszczone w tabl. 1.7.

Tablica 1.7. Rozwój ludnościowy Łodzi i innych większych miast polskich w latach 1860–1910

Miasta	Liczba ludności (w tys.)				Wskaźnik wzrostu (w %)
	ok. 1860	ok. 1880	ok. 1900	ok. 1910	
Warszawa	158	383	594	701	494,3
Łódź	33	100	320	408	1236,7
Kraków	50	68	85	143	286,0
Poznań	51	65	110	150	294,1
Gdańsk	72	102	134	162	325,0
Katowice	8	13	32	43	537,5
Bydgoszcz	22	34	47	53	249,1
Częstochowa	9	21	38	73	811,1
Chorzów (z Królewską Hutą)	13	27	58	73	561,6
Lublin	16	38	40	66	412,5
Sosnowiec	–	–	40	99	–
Białystok	17	–	61	80	470,6

25

Źródło: Dinter, 1965.

Z kolei rozwój liczby ludności Łodzi na tle innych miast europejskich obrazują wielkości zamieszczone w tabl. 1.8.

Tablica 1.8. Rozwój ludnościowy Łodzi na tle innych miast europejskich w latach 1850–1900

Miasta	Liczba ludności (w tys.)		Wskaźnik wzrostu (w %)
	ok. 1850	ok. 1900	
Łódź	16	321	2006,2
Londyn	2363	4536	192,3
Paryż	1053	2714	257,7
Berlin	419	1889	450,8
Wiedeń	444	1675	377,3
Petersburg	485	1418	292,4
Moskwa	365	1039	284,7
Glasgow	389	762	195,8
Manchester	98	544	557,0

Tablica 1.8. (cd.)

Miasta	Liczba ludności (w tys.)		Wskaźnik wzrostu (w %)
	ok. 1850	ok. 1900	
Birmingham	242	522	215,7
Rzym	184	463	251,6
Marsylia	234	412	176,1
Lyon	156	410	262,8
Kolonia	118	373	316,1
Düsseldorf	66	214	324,2

Źródło: Dinter, 1965.

Etapy rozwoju edukacji ekonomicznej na wyższym poziomie

2.1. Czasopisma o tematyce ekonomicznej zasilane przez łódzkich autorów

Na przełomie XIX i XX w. powstały stowarzyszenia oświatowo-kulturalne, które popularyzowały w Łodzi wiedzę przed I wojną światową. Przy Towarzystwie Krzewienia Oświaty, założonym przez doktora medycyny Mieczysława Kaufmana, funkcjonował w latach 1905–1918 Uniwersytet Powszechny, w ramach którego organizowano odczyty z udziałem wybitnych ekonomistów, historyków gospodarczych i socjologów (m.in. Natalii Gąsiorowskiej-Grabowskiej, Mieczysława Hertza, Stanisława Koszutskiego i Ludwika Krzywickiego). Przy Polskiej Macierzy Szkolnej, działającej na terenie Królestwa Polskiego od 1905 r., dzięki Henrykowi Sienkiewiczowi i prof. Ignacemu Chrzanowskiemu, powołano Uniwersytet Ludowy, który działał w Łodzi w 1907 r., organizując m.in. wykłady z dziejów cywilizacji, geografii i ekonomii politycznej. Jego działalność do 1914 r. kontynuowało Towarzystwo Oświatowe „Wiedza”.

27

Prelegenci przyjeżdżający do Łodzi rekrutowali się przede wszystkim z następujących trzech warszawskich organizacji naukowych:

1. Towarzystwa Kursów Naukowych, założonego w 1906 r., które w 1916 r. przekształciło się w tzw. Wolny Uniwersytet, a w 1919 r. przyjęło nazwę Wolna Wszechnica Polska w Warszawie;

2. Wyższej Szkoły Handlowej w Warszawie, działającej w latach 1915–1933, w okresie 1933–1939 istniejącej pod nazwą Szkoła Główna Handlowa w Warszawie;

3. Szkoły Nauk Społecznych i Handlowych w Warszawie, założonej z inicjatywy dr. Jana Edmunda Reymana 9 grudnia 1915 r., funkcjonującej od 1918/1919 r. jako Szkoła Nauk Politycznych.

W latach 1918–1938 tematyka ekonomiczna była powszechna w łódzkich czasopismach, z których prawie 50 było poświęconych wyłącznie tematyce gospodarczej. Większość artykułów drukowano w jednym lub kilku numerach. Do najważniejszych należy zaliczyć: „Biuletyn Towarzystwa Polityki Gospodarczej Włókiennictwa Polskiego” (w latach 1933–1934 redagowany przez Stanisława Lauterbacha, w latach 1934–1939 przekształcony w dwutygodnik „Polityka Gospodarcza”); „Głos Kupiectwa” (organ Stowarzyszenia Kupców m. Łodzi, dwumiesięcznik, później miesięcznik, redagowany przez Józefa Sachsa i Mieczysława Hertza); „Kupiec i Rzemieślnik” (1934–1939, organ oficjalny stowarzyszeń kupieckich i rzemieślniczych, poświęcony obronie interesów zawodowych i gospodarczych); „Miesięcznik Statystyczny” i „Biuletyn Mensuel” (wydawane przez Magistrat m. Łodzi, Wydział Statystyczny, a w latach 1918–1925 przez Zarząd m. Łodzi, redagowany przez dr. Maksymiliana Cederbauma i Edwarda Rosseta) oraz „Przegląd Włókienniczy” (1922–1925, dwutygodnik, później miesięcznik, redagowany przez Romualda Kieszczyńskiego i Leszka Kirkiena).

28

Wśród ekonomistów prezentujących swoje artykuły w łódzkich czasopismach byli m.in.: Michał Kalecki, Leszek Kirkien, Mieczysław Kołtoński i Edward Rosset. M. Kalecki, urodzony w Łodzi, jest zaliczany do najwybitniejszych dwudziestowiecznych ekonomistów na świecie. Był redaktorem jednego numeru czasopisma „Koniunktura Gospodarcza”, które ukazało się w naszym mieście w 1925 r. W tym samym roku rozpoczął w Łodzi samodzielne studia ekonomiczne i po dwóch latach opuścił rodzinne miasto na stałe. Edward Rosset należał do czołowych statystyków i demografów polskich. Redagował m.in. „Rocznik Statystyczny Miasta Łodzi” (drukowany w latach 1923–1929, wydawany przez Zarząd Miejski w Łodzi), a w latach 1935–1938 – „Mały Rocznik Statystyczny Miasta Łodzi”, będący kontynuacją „Statystyki Miasta Łodzi (1918–1920, wydawany przez Wydział Statystyczny Magistratu, redagowany przez dr. Edwarda Grabowskiego). L. Kirkien i M. Kołtoński prezentowali problemy dotyczące koniunktury ekonomicznej i przemysłu włókienniczego w „Dzienniku Zarządu m. Łodzi”, drukowanym w latach 1919–1939 oraz w niektórych działach ekonomicznych czasopism codziennych (np. dział gospodarczy w „Republique”, redagowany przez L. Kirkiena).

Do czasopism poświęconych zagadnieniom ekonomicznym należy również zaliczyć dwutygodnik **„Przegląd Włókienniczy”** (stanowiący organ polskiego przemysłu włókienniczego), który powstał w 1922 r. Czasopismo to miało wyodrębniony dział ekonomiczny, którego redaktorem był Leszek Kirkien. Dział ten, dla przykładu (nr 4, 1922), obejmował następujące tematy:

- podatek dochodowy od uposażeń służbowych;
- zagadnienia polityki państwa;
- rynki eksportowe;
- warunki działalności spółek zagranicznych w Rzeczypospolitej Polskiej.

W czasopiśmie tym przedstawiano również kronikę ekonomiczną.

W omawianym numerze była poświęcona takim problemom, jak:

1. Rynek bawełniany (przędza, tkaniny).
2. Rynek wełniany (przędza czesankowa, tkaniny, kredyty ulgowe, długi przedwojenne, akcja przed Trybunałem Mieszanym).
3. Wykupywanie świadectw przemysłowych (patentów) na rok 1923 (podatek obrotowy, pobieranie podatków, płace robotnicze w Tomaszowie Mazowieckim, ilość robotników przemysłowych w Polsce).
4. Wystawa w Katowicach (możliwość eksportu do Stanów Zjednoczonych, szyszy gdańskie, ceny bawełny za ostatnie dziesięciolecie, umowa handlowa polsko-hiszpańska, umowa handlowa czechosłowacko-węgierska).
5. Najważniejsze informacje dotyczące bieżącej działalności przemysłu włókienniczego w Łodzi (prezentowane w języku angielskim).

Krajowy Związek Przemysłu Włókienniczego wydawał **„Przegląd Miesięczny”** (red. odpowiedzialny Stanisław Pawłowski), którego agendy w 1922 r. zostały przyjęte przez **„Przegląd Włókienniczy”**.

Od 1897 r. ukazywało się czasopismo **„Rozwój”**, ilustrowany dziennik polityczny, przemysłowy, społeczny i literacki, niezależny od żadnej partii.

Czasopisma łódzkie o charakterze polityczno-gospodarczym, wydawane w języku polskim:

– **„Gazeta Giełdowa”**, miesięcznik, tygodnik (1911–1914), wznowiony w 1920 r.; Warszawa–Łódź; wyd. i red. naczelny Henryk Cotteck, red. Józef Szwejkowski;

– **„Alarm. Tygodnik polityczny”** (1929–1930), wyd. Antoni Łączkowski, red. Henryk Pietrzak;

– **„Przegląd Handlowo-Przemysłowy”** (1920); wyd. i red. naczelny Henryk Szultz;

– **„Łódzki Rynek Przemysłowy i Handlowy”**, miesięcznik (1922–1923); wyd. Sp. Łódzki Rynek Włókienniczy – Andrzej Nullus, red. Marian Tarłowski;

– **„Łódzki Rynek Włókienniczy”**, dwutygodnik, organ polskiego przemysłu włókienniczego (1932); wyd. i red. odpowiedzialny: Alfons Schmidt, red. naczelny i właściciel Alfred Toegel;

– **„Informator. Dwutygodnik poświęcony sprawom społecznym i gospodarczym”** (1932);

- „**Informator m. Łodzi**” (1919–1920), wyd. Magistrat m. Łodzi, red. Wydział Statystyczny Magistratu;
- „**Informator Włókienniczy**”, miesięcznik (1929), wyd. i red. Jakub Goldkorn;
- „**Informator Przemysłowo-Handlowy**” (1922), Wydawnictwo Globus;
- „**Przegląd Społeczny. Dwutygodnik ilustrowany, społeczny i informacyjny**” (1932), red. odpowiedzialny Piotr Stelmasiak.

Pod koniec I wojny światowej centrum życia społeczno-politycznego tworzyło się w Warszawie. W redakcji kwartalnika „*Ekonomista*” powstała wówczas myśl powołania do życia specjalistycznej organizacji naukowej pod nazwą Towarzystwo Ekonomistów i Statystyków Polskich (TEiSP). Celem tego stowarzyszenia miało być podnoszenie w Polsce poziomu wiedzy ekonomiczno-społecznej, zarówno teoretycznej, jak i praktycznej. Statystyka była wtedy uważana za umiejętność raczej praktyczną, a jej połączenie z ekonomią uchodziło w tamtych czasach za zupełnie naturalne. „Statystyka bowiem nie występowała jeszcze lub prawie nie występowała samodzielnie. Była traktowana jako metoda badań, którą posługiwali się przede wszystkim działacze ekonomiczni i społeczni [...]”. Stosowanie metod statystycznych do dziedzin niezwiązanych z państwem i prawem oraz gospodarką bywało sporadyczne, toteż przy powołaniu TEiSP ekonomia była dyscypliną główną.

Pierwszą próbą tworzenia statystyki jako nauki było powołanie w Krakowie Polskiego Towarzystwa Statystycznego, PTS (12 kwietnia 1912 r.). W pierwszym okresie działalności opracowano pierwszy rocznik statystyczny (*Statystyka Polski*). Działalność PTS w latach 1912–1915 była jednocześnie ważnym etapem rozwoju polskiej myśli statystycznej i kształtowania się form organizacyjnych ruchu naukowego statystyków.

29 marca 1917 r. w redakcji „*Ekonomisty*” odbyło się zebranie kilkunastu osób, przeważnie związanych z Biurem Pracy Społecznej istniejącym od 1910 r., na którym wybrano komisję organizacyjną w składzie: Jan Dmochowski, Franciszek Doleżał, Stefan Dziewulski, Kazimierz Kasperski, Stanisław Aleksander Kempner i Włodzimierz Wakar. Członkowie tej komisji zostali później uznani za założycieli TEiSP.

Pierwsze zebranie organizacyjne TEiSP odbyło się 3 grudnia 1917 r. Uczestniczyło w nim ponad pięćdziesiąt osób, co świadczy o dużym zainteresowaniu tą organizacją. Obradom przewodniczył powołany przez aklamację prof. Ludwik Krzywicki. Stefan Dziewulski, który składał sprawozdanie z działalności komisji organizacyjnej, uzasadniając potrzebę założenia Towarzystwa, mówił m.in.:

W obecnych czasach, gdy należy przewidywać, że dla ekonomistów i statystyków otworzy się szersze pole działalności naukowej i praktycznej, konieczne jest wytworzenie stałego kontaktu wśród pracowników w tej dziedzinie. Towarzystwo Ekonomistów i Statystyków Polskich, stanowiące pewien zespół i łącznik pomiędzy poszczególnymi członkami, będzie mogło podejmować inicjatywę w wielu doniosłych sprawach społecznych, pośredniczyć pomiędzy instytucjami naukowymi i swymi członkami i delegować swych członków do poszczególnych prac („*Ekonomista*” 1917, t. III, s. 307–308).

W statucie TEiSP zapisano, że w celu badania danej gałęzi nauki lub też zbiorowego podejmowania pewnych prac, w łonie Towarzystwa mogą powstawać w miarę potrzeby odpowiednie sekcje. Na grudniowym zebraniu uchwalono utworzenie pięciu sekcji: teorii ekonomii, skarbowości, statystyki, polityki ekonomicznej i polityki społecznej.

Dla podkreślenia roli, jaką zaczęła odgrywać nowo powstała organizacja, warto przytoczyć wyjątek ze sprawozdania TEiSP za pierwsze półrocze 1918 r.:

Pierwsze posiedzenie w Towarzystwie odbyło się [...] w kwestii obrony interesów gospodarczych Polski przy pertraktacjach pokojowych, mających się odbyć w Brześciu Litewskim. Na posiedzeniu tym, przy współudziale Rady Towarzystwa Ekonomistów, członków ówczesnego Rządu polskiego i przedstawicieli różnych dziedzin gospodarstwa społecznego opracowane zostały zasadnicze warunki udziału przedstawicieli Polski w pertraktacjach, postulaty przemysłu i rolnictwa na czas rozejmu oraz podstawy dla samodzielnej polityki ekonomicznej państwa polskiego.

31

Na forum TEiSP wypowiadali się również ekonomiści związani z Łodzią, m in. Zofia Daszyńska-Golińska, Hipolit Gliwic i Wacław Fabierkiewicz, których biogramy będą prezentowane na dalszych stronach tej książki.

Problem kartelizacji stanowił też przedmiot obrad I Zjazdu Ekonomistów Polskich w 1929 r., podczas którego starli się zwolennicy karteli z ich przeciwnikami. Pierwszy z referentów, H. Gliwic, przypisywał kartelom międzynarodowym pozytywną rolę w kształtowaniu stosunków gospodarczych przez prawidłowy podział rynków, stabilizację cen, regulowanie warunków sprzedaży i racjonalizację produkcji, wpływającą na obniżkę kosztów wytwarzania. Dyskusję na temat zalet i wad karteli uznał za pozbawioną sensu, gdyż proces monopolizacji uważał za logiczny i naturalny wynik rozwoju gospodarczego.

Choć musiało upłynąć jeszcze parę lat, zanim w roku 1933 ostatecznie uchwalono ustawę kartelową, opinia ekonomistów zgromadzonych na zjeździe miała z pewnością pewien wpływ na zajęcie się tą sprawą

przez czynniki rządowe, mimo że niektórzy z dyskutantów zjazdowych wyrazili obawę przed nadmierną ingerencją państwa w życie gospodarcze.

W ramach TEiSP na temat metody przezwyciężenia kryzysu gospodarczego wypowiedział się kilka razy Władysław Grabski, akcentując potrzebę uzdrowienia gospodarki rolnej, a także Edward Lipiński, który w 1933 r. wystąpił tu z odczytem *O idee kierownicze w polskiej polityce gospodarczej*. Bardziej zdecydowanej polityki antykryzysowej rządu w formie nakręcania koniunktury domagał się również Lipiński w referatach wygłoszonych wówczas w innych ośrodkach społecznego ruchu ekonomistów, m.in. w Łodzi i we Lwowie.

W 1938 r. wiceminister Przemysłu i Handlu, Adam Rose, wystąpił na posiedzeniu TEiSP w Warszawie z referatem *Drogi uprzemysłowienia Polski*, kreśląc program świadomego przekształcenia struktury gospodarczej naszego kraju. Tadeusz Sławiński mówił wówczas o sensie ekonomicznym Centralnego Ośrodka Przemysłu, Waław Fabierkiewicz przedstawił rolę państwa w kształtowaniu koniunktury, a Czesław Strzeszewski analizował warunki uprzemysłowienia krajów rolniczych.

32

W 1931 r. założono w Łodzi Stowarzyszenie Ekonomistów Polskich (SEP), którego celem było kreowanie wiedzy ekonomicznej oraz badanie i rozpatrywanie aktualnych zjawisk życia gospodarczego, popieranie działań zmierzających do podniesienia stanu gospodarczo-społecznego, zjednoczenie ekonomicznej myśli naukowej w kraju, pogłębienie więzi z innymi działami wiedzy, czynnikami państwowymi i komunalnymi, propagowanie zasad pracy planowej na podstawach naukowych, podtrzymywanie kontaktów między członkami. Stowarzyszenie organizowało stałe wieczory dyskusyjne i odczyty, a w jego ramach działały cztery sekcje: naukowa, finansowa, współpracy naukowej i towarzyska. Prezesem był Władysław Srzednicki, wiceprezesem – Tadeusz Kripacz, zaś sekretarzem – Kazimierz Niemiec-Niemski. Stowarzyszenie łódzkie było dość blisko związane z TEiSP i często wymieniało z nim prelegentów. W 1932 r. liczba jego członków wynosiła około 100 osób.

Z inicjatywy Z. Lorentza i prof. dr T. M. Viewegera 19 grudnia 1936 r. zarejestrowano Towarzystwo Przyjaciół Nauk (TPN) w Łodzi. Według statutu, celem Towarzystwa był „rozwój nauki we wszystkich gałęziach wiedzy; w szczególności inicjowanie i popieranie naukowej pracy badawczej dotyczącej regionu łódzkiego oraz wypowiadanie się w sprawie potrzeb nauki na terenie Łodzi i województwa łódzkiego” („Kronika” 1995, s. 13). Tak sformułowany cel oznaczał dążenie do integracji wszystkich stowarzyszeń działających w naszym mieście.

Prezesem TPN do 22 maja 1945 r. był prof. dr T. M. Vieweger. W skład stowarzyszenia mogły wchodzić osoby zajmujące się działalnością naukową lub popierające cele Towarzystwa. Nie było więc wymogu posiadania stopni naukowych. 31 marca 1939 r. stowarzyszenie liczyło 62 członków (w tym: 27 indywidualnych członków założycieli i 9 członków założycieli zbiorowych, czyli instytucji).

Już w czasie zaborów polscy prawnicy i ekonomiści organizowali zjazdy w celu poprawy funkcjonowania gospodarki dla dobra Polski. Pierwszy Zjazd Prawników i Ekonomistów Polskich odbył się we wrześniu 1887 r. w Krakowie, w auli krakowskiego Collegium Novum. W zjeździe tym wzięło udział 378 uczestników wcześniej zarejestrowanych. W czasie obrad wygłoszone zostały referaty ekonomiczne, przedstawione przez W. Skarżyńskiego i A. Donimirskiego. W swoim wstępie pierwszy z nich postulował ułatwienie kredytu ziemskiego, natomiast drugi podnosił problem kolonizacji wewnętrznej.

Kolejne zjazdy odbywały się w Warszawie, Poznaniu i Krakowie i dotyczyły problemów prawnych i gospodarczych przedsiębiorstw polskich, będących w jurysdykcji zaborców.

Po zakończeniu I wojny światowej towarzystwa ekonomiczne, w tym przede wszystkim TEiSP, opracowały program prac w zakresie organizacji życia społeczno-ekonomicznego w odrodzonej Polsce. Podczas konferencji pokojowej w Paryżu omawiano ekonomiczne aspekty nowego ładu europejskiego i jego konsekwencje dla naszej ojczyzny.

W okresie międzywojennym miały miejsce bardzo ważne zjazdy prawników i ekonomistów. Podczas VI Zjazdu w 1920 r. Stefan Dziewulski przedstawił cele gospodarcze państwa polskiego. W swoim artykule, opublikowanym na łamach czasopisma „Ekonomista” (1921, t. II, s. 42–43), przeanalizował różnice dotyczące poziomu rozwoju oraz wskazał możliwości tkwiące w zasobach materialnych i potencjale ludzkim poszczególnych regionów z punktu widzenia całego kraju. W tym samym okresie powstały dwie cenne prace Wacława Fabierkiewicza i Stefana Dziewulskiego na temat polskości Górnego Śląska. Przedmiotem obrad sekcji skarbowej omawianego zjazdu był problem skarbu i waluty. Wśród prezentowanych wówczas referatów szczególnie istotne kwestie zostały przedstawione w referacie Tadeusza Sztruma de Sztrema pt. *Obecne przesilenia walutowe* (por. „Biuletyn IGS” 1920, nr 3).

Zagadnienia dotyczące problemów społeczno-ekonomicznych dominowały w obradach sekcji ekonomicznej VII Zjazdu Prawników i Ekonomistów w 1922 r. Wiele ważnych opracowań na temat położenia klasy robotniczej w Polsce przyniosło wydawnictwo Instytutu Gospodarstwa Społecznego. Wśród opublikowanych prac wymienić należy m.in.

Pamiętniki bezrobotnych i Proletariat łódzki w świetle badań demograficznych Edwarda Rosseta (1930). W dyskusji zjazdowej poruszane były przede wszystkim sprawy kadr, programów i metod nauczania. Zofia Daszyńska-Golińska postulowała wprowadzenie demografii i socjologii do programów wyższych uczelni ekonomicznych.

Warto wspomnieć o inicjatywie opracowania podręcznika ekonomii, wydanego w 1939 r. przez członków TEiSP.

2.2. Wyższa Szkoła Nauk Społecznych i Ekonomicznych (1924–1928)

W okresie międzywojennym powstały nowe duże ośrodki szkolnictwa wyższego w Poznaniu i Wilnie. Łódź z trudem dołączyła do grona miast akademickich.

Początki szkolnictwa wyższego w naszym mieście wiążą się z erygowaniem 9 sierpnia 1921 r. Wyższego Seminarium Duchownego, które powstało z inicjatywy biskupa łódzkiego Wincentego Zaręby-Tymienieckiego przy ul. Placowej 14 (obecnie ul. św. Stanisława Kostki), najpierw jako szkoła półwyższa. W 1938 r. otrzymało ono uprawnienia szkoły akademickiej. Jednym z jego wykładowców był ks. prof. dr Antoni Roszkowski, specjalista z zakresu katolicyzmu społecznego i ekonomii społecznej (Kuciński 2006). W latach 1921–1928 funkcjonował ponadto Instytut Nauczycielski Koła Łódzkiego Towarzystwa Nauczycieli Szkół Średnich i Wyższych, mający charakter szkoły półwyższej. Kolejną szkołę półwyższą – Instytut Prawa Administracyjnego – utworzył prof. dr Hilarowicz (działała w latach 1928–1932). Decydujące znaczenie miało jednak dopiero utworzenie Wyższej Szkoły Nauk Społecznych i Ekonomicznych (WSNSiE) (patrz „Kronika. Pismo Uniwersytetu Łódzkiego” 1995, nr specjalny, red. Cz. Domański, Załącznik 3). Warto przytoczyć fragmenty relacji z otwarcia uczelni, zamieszczonej w „Dzienniku Łódzkim” z 19 stycznia 1925 r.:

Łódź, miasto niezamierającego ruchu, siedziba wielkiego handlu i przemysłu, od dawna czekała na dzień tak uroczysty, jaki przypadło jej przeżyć wczoraj, dzień nadzwyczajnej, doniosłej i niebywałej wagi i historycznego znaczenia, bo oto w dniu tym ziściły się wymarzone, a niedoścignione dotychczas zamiary zrealizowania od dawien dawna snutych projektów otwarcia tak niezbędnej dla miasta naszego Wyższej Uczelni. Jak to zapowiadaliśmy, w Łodzi powstał zamiar otwarcia Wyższej Uczelni, która by przysporzyła ów zastęp wykwalifikowanych i światłych specjalistów

w dziedzinie gospodarstwa i ekonomii. W dniu wczorajszym byliśmy świadkami tak niebywałej i uroczystej chwili otwarcia w Łodzi Wyższej Szkoły Nauk Społecznych i Ekonomicznych.

WSNSiE zainaugurowała swą działalność 18 stycznia 1925 r., w roku akademickim 1924/1925. Datę jej powstania uważa się za początek szkolnictwa wyższego w Łodzi (1924–1928). Powołanie Oddziału Wolnej Wszechnicy Polskiej (1928–1939) i udział jej profesorów w tajnym nauczaniu to kolejne etapy procesu tworzenia kilkunastu wyższych uczelni, otwartych po II wojnie światowej, w tym dwu najstarszych – Uniwersytetu Łódzkiego i Politechniki Łódzkiej (24 maja 1945 r.).

Uczelnia realizowała swój program na Wydziałach: Społeczno-Administracyjnym, którego dziekanem był prof. Ludwik Kulczycki i Finansowo-Ekonomicznym (dziekan prof. Gabriel Tołwiński). Miała dokształcać pracowników administracji państwowej i samorządowej w ciągu dwuletnich, wieczorowych studiów. Dyrektorem placówki został jej główny inicjator, dr Jan Edmund Reyman, pełniący jednocześnie funkcję dyrektora Instytutu Społecznego i Szkoły Nauk Politycznych w Warszawie. Zarówno szkoła warszawska, jak i łódzka zaliczały się do wyższych uczelni prywatnych, miały podobny program i strukturę organizacyjną (były wzorowane na Szkole Nauk Politycznych w Paryżu).

35

W WSNSiE studiowały 634 osoby, dyplomy jej ukończenia wręczono 26 absolwentom, wśród nich byłemu prezydentowi Łodzi Aleksemu Rzewskiemu, który był również absolwentem Oddziału Łódzkiego Wolnej Wszechnicy Polskiej.

Siedziba Szkoły znajdowała się w gmachu Gimnazjum Zgromadzenia Kupców w Łodzi przy ul. Narutowicza 68 (obecnie mieści się w tam Rektorat Uniwersytetu Łódzkiego). Największy udział w jej finansowaniu miał Urząd Starszych Zgromadzenia Kupców m. Łodzi, a opiekę nad nią sprawowało kuratorium złożone z 21 osób reprezentujących władze Łodzi i niektóre lokalne instytucje gospodarcze. W jego skład wchodził m.in.: prezes Wilhelm Hordliczka (przewodniczący Rady Opiekuńczej Szkoły Zgromadzenia Kupców m. Łodzi), dr J. E. Reyman, Marian Cynarski (prezydent m. Łodzi), przedstawiciele ważniejszych organizacji gospodarczych (Paweł Biederman ze Związku Eksportowego, dr Jan Jarosz, były kurator Okręgu Szkolnego Łódzkiego). Radę profesorską tworzyło 12 osób z Warszawy i 10 z Łodzi. Wysoki poziom naukowy reprezentowali: Ludwik Kulczycki, Jan Stanisław Lewiński, Stanisław Poniatowski oraz Jan Edmund Reyman. Pełna lista wykładowców znajduje się w tabl. 2.1.

Tablica 2.1. Wykładowcy Wyższej Szkoły Nauk Społecznych i Ekonomicznych w Łodzi (1925–1928)

Nazwisko i imię	Nazwa przedmiotu
Adamowicz Józef	Skarbowość i prawo podatkowe. Seminarium finansowo-skarbowe
Gawroński Zygmunt	Polityka handlowa, przemysłowa, celna i traktaty handlowe. Seminarium z polityki ekonomicznej
Hertzberg Władysław	Prawo cywilne z procedurą i ustroj sądowy
Iwanowski Stefan	Obrona państwa jako problemat społeczno-gospodarczy
Jurczyński Juliusz	Geografia ekonomiczna Polski i świata. Seminarium z geografii ekonomicznej
Kamieński Tadeusz	Wiadomości z prawa karnego i procedury
Kulczycki Ludwik	Historia ustroju Polski. Konwersatorium z prawa politycznego. Nauka o państwie. Historia ustroju politycznego państw Europy i Stanów Zjednoczonych Ameryki Północnej. Seminarium administracyjne
Kurnatowski Jerzy	Historia doktryn ekonomicznych. Historia społeczno-gospodarcza
Jackowski Aleksander	Prawo handlowe i wekslowe porównawcze
Lewiński Jan Stanisław	Konwersatorium ekonomiczne
Mościcki Henryk	Historia polityczna Polski porozbiorowej
Piotrowski-Korwin Stanisław	Polityka agrarna
Piotrowski Stanisław	Etnografia polityczna
Pawłowski Stanisław	Prawo handlowe i wekslowe porównawcze
Przesmycki Mikołaj	Księgowość
Reyman Jan Edmund	Polityka socjalna. Teoria kooperatyw. Konwersatorium społeczne. Seminarium społeczne
Skalski Stanisław	Higiena społeczna
Słomiński Adam	Prawo handlowe i wekslowe porównawcze. Konwersatorium i ćwiczenia z prawa handlowego. Prawo cywilne z procedurą i ustrojem sądu
Sokolniki Michał	Historia polityczna Polski porozbiorowej. Europa współczesna
Tołwiński Gabriel	Arytmetyka polityczna
Wałkowski Michał	Konwersatorium i ćwiczenia z prawa administracyjnego. Prawo administracyjne. Seminarium administracyjne
Wroński Włodzimierz	Księgowość. Organizacja i technika przedsiębiorstwa finansowego i przemysłowego. Analiza bilansów. Arytmetyka handlowa. Korespondencja handlowa

Źródło: Idzikowski, 1931, s. 27.

Przytoczmy fragmenty przemówienia inauguracyjnego dyrektora WSNSiE, dr. Jana Edmunda Reymana:

Przed dziesięcioma bez mała laty otwieraliśmy Szkołę Nauk Politycznych w Warszawie i wtedy w przemówieniu swym inauguracyjnym podkreśliłem doniosłe znaczenie powstającej placówki dla naszego życia społecznego i państwowego, aczkolwiek wówczas jeszcze wśród pożogi wojennej zaledwie świtać nam zaczynała jutrzienka wolności i bytu niepodległego.

Dziś, w jakżeż odmiennym, w o ileż szczęśliwszym, jesteście położeniu. Po latach długotrwałej niewoli, po złożeniu licznych krwawych ofiar w wojnie światowej, zdobyliśmy wreszcie tę upragnioną, w snach szeregu pokoleń wymarzoną niepodległość... własny byt państwowy. Ale praca i wysiłki nasze w tym kierunku bynajmniej jeszcze nie są ukończone. Jeśli wówczas, przed laty dziesięciu, głównie w walkach orężnych wykuwaliśmy państwowość naszą – to dziś znów właśnie wysiłkiem ducha i umysłu utrwalić musimy jej byt, jej trwanie i przyszłość.

Dlatego też dziś powstanie tej młodszej siostrzycy Szkoły warszawskiej uznane być musi za wydarzenie nie mniej ważne, lecz kto wie, może nawet ważniejsze jeszcze z uwagi na miejsce, gdzie uczelnia ta powstaje. Bo jeśli bezsprzecznie w Warszawie, jako stolicy Państwa, koncentrować i ogniskować się musi cały ruch umysłowy, to jednak anomalią wysoce ujemną dla całości Państwa i dla rozwoju intelektualnego i kulturalnego całego narodu jest właśnie ta wielka przepaść, dzieląca pod każdym względem naszą stolicę od innych, wielkich miast polskich, a te znów z kolei, od naszych małych miast i miasteczek. A Łódź pod tym względem, pomimo swej wielkości i wielce rozwiniętego przemysłu i handlu, była miastem wyjątkowo upośledzonym, nie posiadającym ani jednego wyższego zakładu naukowego. Zdawała ona sobie z tego sprawę i zabiegała usilnie, od lat szeregu, o zdobycie jakiejś wyższej uczelni, czy to handlowej, czy technicznej – niestety jednak bezskutecznie.

Tym się zapewne tłumaczy, że inicjatywa Instytutu Społecznego, zmierzająca do utworzenia tej oto uczelni, znalazła ze strony społeczeństwa łódzkiego nie tylko życzliwe przyjęcie, ale wprost gorące i serdeczne poparcie, które uważam za wskazane specjalnie tutaj podkreślić, gdyż dla nas – cośmy dla prac swoich w ciągu lat dziesięciu od rodzimych czynników tak mało znaleźli nie tylko już poparcia, ale nawet należytego zrozumienia – stanowisko Łodzi było zjawiskiem odosobnionym, a wielce radosnym, pobudzającym do tym energiczniejszego czynu. [...]

Cele i zadania Szkoły są zupełnie konkretne, wyraźne i nie wymagają specjalnego wyjaśnienia – chcę więc jedynie podkreślić to, co przy każdej sposobności i w stosunku do Szkoły Nauk Politycznych zaznaczam, iż prócz dostarczenia całokształtu wiedzy w zakresie spraw społeczno-ekonomicznych, poza przygotowaniem specjalistów w różnych dziedzinach samodzielnej pracy publicznej i gospodarczej, przyświecać im powinna przede wszystkim, jako główna idea, przygotowanie pracowników-obywateli, którzy by, rozumiejąc należycie nasze potrzeby społeczne i gospodarcze i obejmując wzrokiem szersze horyzonty – w każdą pracę, jaka im przypadnie w udziale, wnieśli nowe tchnienie i mając zawsze i jedynie przed oczyma dobro Państwa, Narodu i Społeczeństwa („Kronika” 1995, s. 9).

Od 12 marca 1925 r. do 30 października 1928 r. istniało Stowarzyszenie Słuchaczy i Absolwentów WSNSiE w Łodzi pod nazwą „Bratnia Pomoc”, a także Koło Naukowe Ekonomistów, które powstało z inicjatywy prof. J. Lewińskiego. Poza dyskusjami naukowymi, publikacją opracowań naukowych i skryptów (w drukarni należącej do Stowarzyszenia) prowadziło ono działalność kulturalną (np. organizowało wycieczki).

Uczelnia zgromadziła księgozbiór, uchodzący w owych czasach za duży, liczący ponad 500 tytułów (w tym ok. 100 broszur i periodyków w kilku językach).

10 listopada 1929 r. trzydziestu absolwentów Szkoły utworzyło Koło Byłych Słuchaczy i Absolwentów Wyższej Szkoły Nauk Społecznych i Ekonomicznych w Łodzi, które w dwa lata później opublikowało *Pamiętnik Wyższej Szkoły Nauk Społecznych i Ekonomicznych w Łodzi* pod redakcją Jana Augustyniaka, absolwenta uczelni, przedstawiający jej historię (Augustyniak, 1931).

Wśród przyczyn upadku Szkoły w 1928 r. wymienia się przede wszystkim kłopoty finansowe, spowodowane utratą dotacji z kasy miejskiej. Z czasem zmniejszył się napływ kandydatów, ponieważ uczelnia nie miała uprawnień akademickich. Jej nazwa i skład wykładowców, reprezentujących wysoki poziom naukowy, świadczyły o tym, że dyrektor Reyman chciał te uprawnienia uzyskać. 28 kwietnia 1939 r. doprowadził do przyznania statusu akademickiego Szkole Nauk Politycznych w Warszawie.

2.3. Oddział Łódzki Wolnej Wszechnicy Polskiej (1928–1939)

Od 1923 r. trwały rozmowy na temat utworzenia w Łodzi oddziału Wolnej Wszechnicy Polskiej (WWP), a władze Miejskiego Uniwersytetu Powszechnego rozpoczęły pertraktacje. Zorganizowano wówczas cykl wykładów, czyli „Tydzień ekonomiczny” (23–27 kwietnia 1923 r.) w ramach tzw. Collegium Publicum, z udziałem profesorów i docentów warszawskiej uczelni. Z zapowiedzianego programu wynika, że swoje odczyty mieli przedstawić: A. Górski (*Ochrona celna produkcji*), J. Kurnatowski (*Solidaryzm i kooperatyzm*), A. Grosman (*Przyczyny kryzysów gospodarczych*), Z. Daszyńska-Golińska (*Nowe kierunki w ustawodawstwie pracy*), J. S. Lewiński (nie podał tematu), S. A. Kempner (*Zagadnienia walutowe*). Wiemy, że wygłosili swoje referaty A. Górski, J. Kurnatowski,

A. Grosman i J. Loth (*Zagadnienia geograficzno-gospodarcze odrodzonej Polski*).

Uroczyste otwarcie Oddziału Łódzkiego WWP odbyło się 28 października 1928 r. (Wszechnica Warszawska nie miała jeszcze wówczas uprawnień akademickich). Poszczególne jej wydziały uzyskiwały te uprawnienia w latach 1929–1937. W ten sposób przekształciła się ona ze zrzeszenia społecznego („wolnego uniwersytetu”) w prywatną uczelnię akademicką, mającą prawo nadawania stopnia magistra. Mimo tej zmiany Wszechnica utrzymała swoje główne hasło: *Ex litteris libertas*, świadczące o wierności zasadzie wolności nauki i nauczania.

Początkowo łódzka filia posiadała trzy wydziały:

1. Wydział Humanistyczny (z kierunkami: filozoficznym, polonistycznym i historycznym);
2. Wydział Pedagogiczny (z kierunkiem pedagogicznym);
3. Wydział Nauk Politycznych i Społecznych (z kierunkami: ekonomicznym, samorządowym i prawnym; w 1930/1931 r. kierunek samorządowy zastąpiono handlowym, a w 1935 r. na Wydziale Prawa i Nauk Ekonomiczno-Społecznych pozostawiono tylko dwa kierunki: prawny i ekonomiczny). Od 1932/1933 r. działał Wydział Nauk Matematycznych i Przyrodniczych z kierunkami: biologicznym, fizycznym i matematycznym.

W latach 1928/1929–1938/1939 Oddział Łódzki WWP liczył ponad 100 wykładowców, a razem z pomocniczymi pracownikami naukowymi i wykładowcami zatrudnionymi w Studium dla Księgowych liczbę tę należy powiększyć do 140 osób. Uczelnia angażowała czterech lektorów, którzy uczyli języków: greckiego, francuskiego, łacińskiego, niemieckiego i włoskiego. Wykaz wykładowców prowadzących zajęcia w Łodzi z zakresu historii, nauk ekonomicznych i socjologicznych oraz prawa gospodarczego zawiera tabl. 2.2.

W dziedzinie nauk ekonomicznych można dostrzec dużą różnorodność: od teorii ekonomii (ekonomii politycznej), poprzez chrześcijańskie nauki społeczno-gospodarcze, historię doktryn ekonomicznych (historię myśli ekonomicznej), geografie gospodarczą, politykę ekonomiczną i społeczną, demografię, statystykę, skarbowość, aż do ekonomik branżowych (finanse, naukową organizację pracy biurowej, rachunkowość, teorię ubezpieczeń, ekonomikę spółdzielczości). Ponadto niektórzy prawnicy zajmowali się prawem gospodarczym: handlowym, skarbowym i wekslowym. Pod kierunkiem prof. dr N. Gąsiorowskiej-Grabowskiej (po 1945 r. prof. UŁ i rektor Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Łodzi) i przy współpracy prof. dr. Stanisława Arnolda rozpoczęto badania nad dziejami gospodarczymi miasta Łodzi i Łódzkiego Okręgu Przemysłowego, w których uczestniczyli aktywnie: Zygmunt Lorentz, Anna Rynkowska (po 1945 r.

pracownik naukowy UŁ i Archiwum Państwowego w Łodzi) i Jan Waręzak (po 1945 r. pracownik OŁ SGH, WSE w Łodzi i UŁ). Oprócz nich historią gospodarczą Łodzi zajmowali się również: demograf Edward Rosset (po 1945 r. pracownik OŁ SGH, WSE w Łodzi i UŁ) oraz prawnik Józef Litwin (po 1945 r. profesor UŁ).

Poza działalnością naukową i dydaktyczną uczelnia prowadziła szeroko zakrojoną popularyzację wiedzy. Temu celowi służyły bezpłatne odczyty publiczne, organizowane przeważnie w niedziele w ramach tzw. Collegium Publicum (m.in. w 1928/1929 prof. dr Natalia Gąsiorowska-Grabowska wygłosiła odczyt pt. *Podstawy życia gospodarczego w Polsce współczesnej*, a w 1932/1933 r. prof. Hipolit Gliwic odczyt pt. *Emigracje gospodarcze*).

Od 8 października 1935 r. na Wydziale Nauk Politycznych i Społecznych (przekształconym w 1935 r. w Wydział Prawa i Nauk Polityczno-Społecznych) nadawano tytuł magistra nauk ekonomiczno-społecznych.

Dodatkowo organizowano w Łodzi specjalne studia zawodowe. Wymienimy tu te, które dotyczyły problematyki gospodarczej: w latach 1931/1932 i 1932/1933 istniało Studium dla Księgowych, w którym uczyły się osoby mające co najmniej 6 klas gimnazjum i 6-letnią praktykę zawodową; od roku akademickiego 1932/1933, przez trzy lata, działało 3-letnie Wyższe Studium Handlowe, stworzone przy współudziale Izby Przemysłowo-Handlowej w Łodzi, przekształcone po roku w 2-letnie Studium Handlowe. Wymienionych dwu Studiów nie traktowano jako szkół wyższych, lecz jako tzw. kursy wyższe. Ich uczestników zaliczano jednak do grona słuchaczy WWP, czego nie robiono w odniesieniu do słuchaczy jednorocznego Studium dla Księgowych.

Odnotujmy także, że w 1937 r. z inicjatywy Izby Przemysłowo-Handlowej w Łodzi utworzono Komitet Organizacyjny Wyższej Szkoły Handlowej w Łodzi (zwanej też Wyższym Studium Handlowym) jako uczelni prywatnej. Komitet działał pod nazwą Kuratorium Wyższej Szkoły Handlowej i opracował jej statut. Odpowiednie władze nie wyraziły jednak zgody na powstanie tej szkoły.

Tablica 2.2. Spis wykładowców z zakresu ekonomii, historii gospodarczej i socjologii w Oddziale Łódzkim WWP (1928–1939)

Nazwisko i imię	Nazwa przedmiotu
1	2
Berkowicz Henryk, dr	Ekonomika handlu
Czerwiński Konrad	Organizacja rachunkowości i kontroli finansowej w przedsiębiorstwie przemysłowym

1	2
Daszyńska-Golińska Zofia, prof. dr	Ekonomia polityczna
Dziewulski Stefan, prof. dr	Demografia, historia gospodarcza. Teoria ekonomii. Historia doktryn ekonomicznych i politycznych
Dyl Leon	Arytmetyka handlowa
Dylik Jan, dr	Geografia gospodarcza
Faberkiewicz Wacław, doc. dr hab.	Polityka gospodarcza i finansowa
Fijałkowski Jan	Księgowość
Gliwic Hipolit, prof. dr	Międzynarodowe stosunki gospodarcze
Gołębiowski Władysław, mgr	Teoria ekonomii, historia doktryn ekonomicznych
Góra Witold	Organizacja rachunkowości i kontroli finansowej w przedsiębiorstwach bankowych i ubezpieczeniowych
Gumplowicz Władysław Leon, prof. dr	Geografia gospodarcza
Konel Konstanty	Naukowa organizacja i mechanizacja pracy biurowej
Kotowicz Konstanty	Technika badania ksiąg i krytyka bilansów
Krieger Alfred	Ubezpieczenia społeczne
Kunstmann Jan	Technologia i towaroznawstwo włókiennicze
Landau Władysław	Polityka społeczna
Łazorowski Jan, prof. dr	Polityka gospodarcza i społeczna. Teoria bezpieczeństwa
Najder Stanisław	Opłaty stemplowe i podatek spadkowy
Ostrowski Henryk	Polska korespondencja handlowa
Peyserówna Helena	Teoria ekonomii. Historia doktryn ekonomicznych
Rafa Piotr	Księgowość
Rosset Edward, mgr	Ekonomia polityczna. Demografia
Roszkowski Antoni, ks. Prof. dr	Chrześcijańskie nauki społeczno-gospodarcze. Ekonomia społeczna. Korporacjonizm katolicki. Spółdzielczość
Szturm de Sztrem Edward, doc.	Statystyka
Tomczyk Stanisław	Polityka ekonomiczna
Prawo gospodarcze	
Czechowicz Witold, dr	Prawo skarbowe
Gerez Józef, mgr	Skarbowość i prawo skarbowe

Tablica 2.2. (cd.)

Nazwisko i imię	Nazwa przedmiotu
Litwin Józef	Historia regionu łódzkiego. Prawo administracyjne
Sztykgold Michał, dr	Prawo handlowe
Babicki Artur, prof. dr	Prawo czekowe, gospodarcze, handlowe i wekslowe
Historia gospodarcza	
Arnold Stanisław, prof. dr	Historia gospodarcza
Gąsiorowska-Grabowska Natalia, prof. dr	Historia gospodarcza
Lorentz Zygmunt	Historia gospodarcza
Rynkowska Anna, dr	Historia gospodarcza
Waręzek Jan, dr	Historia gospodarcza
Socjologia	
Chałasiński Józef, prof. dr	Socjologia
Czarnowski Stefan, prof. dr	Religioznawstwo. Socjologia

Źródło: *Szkoła Główna*, 1948, s. 40–48; *Szkoła Główna*, 1950, s. 43–60; *Szkoła Główna*, 1951, s. 100–106; Baranowski, 1977, s. 42–47, 57–63.

42

Począwszy od 1919 r., funkcję rektora WWP pełnili kolejno następujący profesorowie: ekonomista i socjolog Ludwik Krzywicki (1918/19), fizyk Stanisław Kalinowski (1919–1923/24), prawnik Antoni Górski (1924/25) i fizjolog Teodor Mieczysław Vieweger (1925–1945). Profesor Vieweger (1888–1945) doprowadził do inauguracji Oddziału Łódzkiego WWP. Dzięki jego staraniom postawiono szkielet budynku filii łódzkiej między 1937 a 1939 r. przy ul. Polskiej Organizacji Wojskowej, gdzie obecnie znajduje się kampus Wydziału Ekonomiczno-Socjologicznego Uniwersytetu Łódzkiego.

Przedstawiamy fragmenty przemówienia inauguracyjnego rektora WWP, prof. dr. T. Viewegera na uroczystości otwarcia Oddziału w Łodzi (28 października 1928 r.):

Panie, Panowie!

Przypadł mi zaszczyt otwarcia nowej karty w dziejach naszej uczelni; karty, którą oby przyszłość wypełniła złotymi głoskami. W dniu dzisiejszym powołujemy do życia nowe ognisko wiedzy, pracy twórczej, jakim stanie się, nie wątpimy, Oddział Wolnej Wszechnicy Polskiej w Łodzi. Urzeczywistniając w ten sposób uchwałę naszej Rady Naukowej z dnia 25 maja br. pragniemy oświetlić motywy, które nami kierowały przy rozszerzaniu terenu działalności naszej Universitatis Liberae Polonae.

Sprawa otwarcia w Łodzi wyższej uczelni od dawna już była aktualna i niejednokrotnie poruszana w szerszych kołach społeczeństwa. Jednakże

nigdy nie wykroczyła ona poza ramy nie spełnionych zamierzeń. Przyczyny tego, sędzę, można by poszukiwać częściowo w trudnościach organizacyjnych, częściowo w ogólnie panującym nastroju, że w Polsce za dużo istnieje uczelni wyższych i zbyt wiele jest młodzieży studiującej. Hasło tzw. pracy zawodowej nęci nie tylko swą prostotą, lecz również pozorną łatwością realizacji. Potrzeba praktycznego szkolenia przesłania pobudki idealistyczne, wypływające z naturalnego pędu do wiedzy. Zwłaszcza tu, w polskim Manchesterze, huk motorów i warkot wrzecion zda się kierować widomie zastępy młodzieży do tego codziennego warsztatu pracy, wabiącego nie tylko siłą wartości społecznej, lecz i zaspokojeniem bezpośrednich potrzeb materialnych. I oto w umyśle młodzieży, kończącej średni zakład naukowy, zjawia się pytanie, czy nie jest zbytkiem, być może nawet zbrodnią społeczną, poświęcenie tak drogiego dla społeczeństwa czasu bezpłodnym dociekaniom nauki. Ten rozdźwięk, jaki powstaje w szerokich sferach społeczeństwa i w sercach młodzieży, rozdźwięk pomiędzy nauką a praktyką życiową, jest jednak tylko pozorny i wypływa z jednostronnego ujęcia kwestii. Wskazuje na to pobieżny chociażby rzut oka na kraje przodujące w postępie cywilizacji, bogate i wybitnie przemysłowe. Gdzież bowiem istnieje więcej uczelni wyższych i gdzież jest więcej młodzieży studiującej, jak w Niemczech, Francji, Stanach Zjednoczonych. Gdzież powstaje więcej fundacji ściśle naukowych, jak właśnie w tym kraju kolosów przemysłowych. Rozwój kultury materialnej kraju zawsze idzie w parze z rozwojem uczelni wyższych i instytutów badawczo-naukowych. Mylne przy tym byłoby mniemanie, że zużytkowanie bogactw naturalnych kraju i rozwinięcie możliwości cywilizacyjnych wymaga głównie rozwoju uczelni typu technicznego. Wielkie fundacje, jak Kaiser-Wilhelms Institut für natur-wissenschaftliche Forschung, Rockefellera, Carnegiego, popierają działy twórczości naukowej dalekie, pozorne, od celów techniki przemysłowej.

A jednak wpływ ich na rozwój kultury duchowej i materialnej kraju jest niewątpliwy. Wypływa to ze ścisłego związku i wzajemnego oddziaływania nauki na technikę życia społecznego [...]

Rola uczelni wyższych staje się coraz bardziej doniosła, gdyż na nich ciąży obowiązek dostarczania społeczeństwu dostatecznie licznych kadr pracowników naukowo przygotowanych. Wymaga to oczywiście przystosowania się uczelni do aktualnych zadań, jakie wysuwa życie. Pojęcie uczelni wyższej wzorowane na średniowiecznym uniwersytecie jest nam dalekie. Życie wytwarza dziś nowe typy uczelni. Zwłaszcza przodują w tym ruchu reformy uczelnie społeczne lub prywatne. Szkolnictwo niepaństwowe z natury rzeczy oprzeć się musi o ugrupowania i prądy społeczne. Ten kontakt zaś narzuca mu te postacie ustroju i metod pracy, jakich wymaga życie. Wolna Wszechnica Polska, która przejęła na się chlubną tradycję Towarzystwa Kursów Naukowych, pierwszej uczelni polskiej w b. zaborze rosyjskim, pojmując podwójną ciężką na niej rolę: uniwersytetu oraz uczelni społecznej i stara się swym absolwentom zapewnić władanie metodami pracy naukowej, twórczej oraz dać im nić przewodnią w pracy społecznej. W programie naszych wydziałów, poza dyscyplinami ściśle naukowymi, uwzględniamy w większym zakresie, niż gdzie indziej, zagadnienia natury praktyczno-społecznej. Nasz Wydział Nauk Politycznych i Społecznych łączy poza sekcją nauk czysto prawniczych i ekonomicznych również sekcję samorządową. Tak aktualne dziś zagadnienia polityki komunalnej, ustroju samorządu, higieny i opieki społecznej, polityki populacyjnej,

rolnej, aprowizacyjnej znajdują swe odzwierciedlenie w programie Wydziału. Wydział Pedagogiczny uzupełnia studia absolwentów innych Wydziałów (Humanistycznego i Matematyczno-Przyrodniczego), którzy pragną pracować na niwie oświatowej. Znajdą w nim podstawę do studiów czysto teoretycznych z zakresu pedagogiki, jak również praktyczne zagadnienia z zakresu polityki i ustawodawstwa szkolnego, oświaty pozaszkolnej, organizacji czytelnictwa, bibliotekarstwa, opieki nad dzieckiem. Rozbudowa szkolnictwa i oświaty pozaszkolnej wymaga w interesie szerokich warstw społecznych kształcenia nowych zastępów nauczycieli i instruktorów oświatowych.

Oto w zarysie zadania, jakie spełnia Wolna Wszechnica Polska, i jednocześnie motywy, jakie nami kierowały przy rozszerzaniu działalności na Łódź. [...] („Kronika” 1995, s. 13).

2.4. Tajne nauczanie na poziomie wyższym w okresie niemieckiej okupacji

W czasie niemieckiej okupacji Łódź należała do III Rzeszy, była częścią tzw. Kraju Warty. W związku z tym działalność naukowa i dydaktyczna była niemożliwa.

44 Tajne szkolnictwo polskie wszystkich szczebli, w tym szkoły wyższe, kontynuowały swoją działalność na terenie Generalnej Guberni. Z. Lorentz i prof. dr T. M. Vieweger prowadzili konspiracyjne nauczanie w Warszawie. Jesienią 1940 r. Vieweger podjął decyzję o wznowieniu tajnego nauczania przez Wolną Wszechnicę Polską – dla celów konspiracyjnych wróciła ona do swojej pierwotnej nazwy (Towarzystwo Kursów Naukowych).

Senat Wszechnicy przygotowywał reformę uniwersytetów, zamierzając powołać uniwersytet w Łodzi. Na WWP w Warszawie, na trzech wydziałach: Wydziale Humanistycznym, Prawno-Ekonomicznym i Pedagogicznym ogółem studiowało wówczas 380 osób.

W obozach jenieckich w Dobiegniewie (Woldenbergu; Oflag II C) i Dössel odbywały się zajęcia zgodnie z programem Studium Pracy Społeczno-Oświatowej Wszechnicy Polskiej w Warszawie. Za zgodą rektora T. M. Viewegera, którą przekazano drogą konspiracyjną, inżynier podporucznik Zygmunt Kobyliński zorganizował w Dobiegniewie w październiku 1943 r. filię Sekcji Społeczno-Oświatowej WWP jako jedną z 27 tam istniejących. Było 92 słuchaczy, a ich studia zostały po wojnie zweryfikowane w Uniwersytecie Łódzkim (zaliczono im dwa lata).

Wielu nauczycieli akademickich, zatrudnionych w Oddziale Łódzkim Szkoły Głównej Handlowej, w Wyższej Szkole Ekonomicznej oraz na wydziałach Uniwersytetu Łódzkiego: Prawno-Ekonomicznym i Ekonomiczno-Socjologicznym, wcześniej wykładało w szkołach konspiracyjnych.

Należeli do nich: Wacław Fabierkiewicz (WWP), Józef Iwiński (zakonspirowana Szkoła Główna Handlowa w Warszawie), Jan Chodorowski, Stanisław Gorzuchowski, Andrzej Grodek, Edward Lipiński, Julian Pikiel, Stanisław Skrzywan, Edward Wojciechowski (SGH), Jerzy Loth (SGH oraz Instytut Nauk Kolonialnych), Józef Rączaszek (wykładowca bankowości, ekonomii i spółdzielczości na kursach w niemieckim VII obozie jenieckim w Murnau), Henryk Regulski (SGH, Gimnazjum i Liceum im. T. Czackiego w Warszawie), Jan Edmund Reyman (Szkoła Sekretarek w Warszawie). Ponadto Andrzej Grabski uczestniczył w działalności konspiracyjnego Instytutu Zachodniego przy Delegaturze Rządu Rzeczypospolitej Polskiej na Kraj.

Liczni pracownicy naukowcy, którzy wykładali w Łodzi po II wojnie światowej, byli partyzantami, żołnierzami polskich oddziałów wojskowych, więźniami niemieckich obozów koncentracyjnych lub obozów jenieckich w latach 1939–1945. Byli wśród nich profesorowie: Stanisław Orsza-Broniewski (naczelnik Szarych Szeregów 1943–1944, dowódca akcji odbicia więźniów pod Arsenalem 26 marca 1943 r., uczestnik powstania warszawskiego, a po jego upadku jeniec oflagów niemieckich), Jerzy Dietl (żołnierz Armii Krajowej Okręgu Opatowskiego i więzień niemieckich obozów koncentracyjnych), Wacław Fabierkiewicz (członek Związku Walki Czynnej i Związku Strzeleckiego, 1911–1914 i Oddziału Lotnego Wojsk Polskich, 1914–1917, szef Okręgu Lubelskiego Polskiej Organizacji Wojskowej, członek Wydziału Bojowego Polskiej Partii Socjalistycznej, członek prezydium Stołecznej Komisji Samoobrony Społecznej, 1939–1941); Juliusz Goryński (żołnierz kampanii wrześniowej 1939 r.); harcmistrz Aleksander Kamiński (członek organizacji wojskowej Służba Zwycięstwu Polski od 5 listopada 1939 r., redaktor konspiracyjnego „Biuletynu Informacyjnego” 1939–1944, twórca konspiracyjnej organizacji „Wawer” w grudniu 1940 r., szef Biura Informacji i Propagandy Okręgu Stołecznego AK 1941–1944, członek kierownictwa Szarych Szeregów i Harcerskiego Pogotowia Wojskowego, autor m.in. powieści *Kamienie na szaniec*); Wacław Kirkor (żołnierz w 1939 r. i w 1944 r. w AK); Jan Lutyński (żołnierz w kampanii wrześniowej w 1939 r., żołnierz AK, więzień obozu koncentracyjnego w ZSRR, 1944–1946); Teodor Nagurski (delegat Rządu RP na Okręg Kowieński, kwatermistrz Okręgu Wileńskiego AK); Zdzisław Prochowski (żołnierz i partyzant AK); Józef Rączaszek (żołnierz kampanii wrześniowej w 1939 r., więzień obozu jenieckiego VII w Murnau); Włodzimierz Smoleński (dowódca baterii w bitwie pod Mokrą we wrześniu 1939 r., przebywał w kilku niemieckich obozach jenieckich, najdłużej w Oflagu II C w Woldenbergu); Ziemowit Szczakowski (żołnierz Szarych Szeregów i AK); Jan Trusiewicz (uczestnik powstania warszawskiego, jeniec

obozu XB w Falingsbortel); Józef Wojsznis (żołnierz AK, 1943–1944); Zbigniew Wysocki (członek konspiracyjnej organizacji Nasz Dom, w której organizowano ćwiczenia wojskowe od 1940 r., uczestnik powstania warszawskiego); Jan Zieleniewski (ochotnik wojska polskiego podczas wojny z Rosją Radziecką w 1920 r., uczestnik III powstania śląskiego w 1921 r., żołnierz w czasie kampanii wrześniowej w 1939 r., po ucieczce z niemieckiego obozu jenieckiego w 1943 r. w powstaniu warszawskim w szeregach AK).

Niektórzy późniejsi profesorowie ekonomii byli w obozach koncentracyjnych i wykonywali niewolniczą pracę przymusową, np. Józef Iwiński – w Mauthausen-Gusen w Austrii, Wacław Piotrowski w Niemczech; robotnikami przymusowymi byli: Władysław Piotrowski w Niemczech i Jan Szczepański w Austrii; Jan Antoni Boguszewski został umieszczony w Asid Serum Institute w Warszawie i w zakładzie tego Instytutu na terenie Niemiec.

W gmachu głównym przy ul. Polskiej Organizacji Wojskowej 3/5 umieszczono marmurową tablicę pamiątkową (patrz Załącznik 2.), na której znajdują się nazwiska wykładowców Oddziału Łódzkiego WWP, będących ofiarami okupacji niemieckiej. Wśród nich znaleźli się: prof. dr Leon Biegeleisen (1879–1942), prof. dr Hipolit Gliwic (1878–1943), dr Henryk Goldszmidt – Janusz Korczak (1879–1942), Kazimierz Kornilowicz (1892–1939), dr Jadwiga Krasicka (1900–1944), prof. dr Hilary Sachs (1881–1942), prof. Józef Lewicki (1882–1942), prof. dr Aleksander Ławrynowicz (1889–1944), prof. dr Jan Łazowski (1889–1941), prof. dr Romuald Minkiewicz (1878–1944), dr Michał Orzecki (1891–1941), prof. dr Aleksander Rajchman (1890–1940), ks. prof. dr Antoni Roszkowski (1894–1939), prof. dr Wacław Roszkowski (1886–1944), dr Stanisław Rychliński (1903–1944), prof. dr Jakub Segal (1880–1943), płk. dr Stanisław Więckowski (1882–1942), prof. dr Zygmunt Załcwasser (1880–1942) i prof. Adam Zieleńczyk (1880–1943).

2.5. Łódzcy ekonomiści i politycy społeczni

Z danych przedstawionych na kartach tej książki wynika, że Łódź przemysłowa rozwijała się wyjątkowo dynamicznie, również za sprawą łódzian reprezentujących sferę przemysłowo-gospodarczą. Prześledzimy teraz biogramy osób, którym zawdzięczamy tę dynamikę: działaczy społecznych oraz nauczycieli akademickich, wykładających w WSNSiE w Łodzi (1924–1928) i w Łódzkim Oddziale WWP (1928–1939). Dzięki nim poziom nauczania w latach dwudziestych i trzydziestych XX w. w wielu dyscyplinach nie ustępował poziomowi innych szkół wyższych.



Zofia Daszyńska-Golińska (1866–1934) zajmowała się ekonomią polityczną, demografią, polityką społeczną, historią gospodarczą, socjologią pracy. Pochodziła ze zubożałej drobnoziemiańskiej rodziny, jej rodzice mieszkali na wsi. Ojciec, Damian Poznański, był administratorem dóbr, ogromnie przywiązanym do ziemi. Był agronomem, a wykształcenie zyskał w Instytucie Agronomicznym w Marymoncie Warszawskim. Matka, Aniela z Puternickich, córka lekarza z Warszawy, nie umiała się pogodzić z życiem na wsi. Zofia Daszyńska-Golińska wyrastała w rodzinie, gdzie dbano o jej roz-

wój i wpajano, że musi umieć na siebie zapracować. Jej rodzeństwo miało zdolności artystyczne, których, jak sama mówiła, jej brakowało. Bardzo wcześnie zaczęła interesować się nauką i zagadnieniami społecznymi. Dostrzegała złe położenie materialne ludzi, odczuwając potrzebę niesienia pomocy i poświęcenia.



Z. Daszyńska-Golińska, *Polityka społeczna* (1930)

Kształciła się w Warszawie w gimnazjum rządowym, a później w Lublinie, uczęszczała na liczne wykłady wybitnych profesorów. Następnie wyjechała do Zurichu, gdzie zapisała się na wydział filozoficzny ze specjalnym studium ekonomii politycznej i historii. Jej pierwsza rozprawka seminaryjna o rolnictwie w Niemczech była drukowana w „Przeglądzie Tygodniowym” A. Wiślickiego. Wtedy też bardzo związała się z ruchem socjalistycznym. W Zurichu poślubiła Feliksa Daszyńskiego, ale małżeństwo trwało tylko dwa lata. Na uniwersytecie obroniła doktorat (1891) i wyjechała na dalsze studia do Wiednia, gdzie korzystała z prywatnych konsultacji, bowiem

kobiety nie mogły studiować na tamtejszym uniwersytecie. Następnie kształciła się w Berlinie (od 1894) jako docent prywatnej Akademii im. Humboldta. Tęsknota za krajem spowodowała, że porzuciła zagraniczną karierę naukową i przyjechała do Krakowa. W tym czasie pracowała bardzo dużo, pisząc liczne artykuły i książki, prowadziła też wykłady na Uniwersytecie Ludowym im. Adama Mickiewicza, a także w Szkole Gospodarstwa Domowego i na kursach im. Branieckiego. W roku 1911/1912 współorganizowała Szkołę Nauk Politycznych i Społecznych,

w której wykładał m.in. Józef Piłsudski. Daszyńska-Golińska wiele wysiłku włożyła w działalność społeczną, w zwalczanie przyczyn biedy i bezrobocia. Pracowała w Ministerstwie Pracy i Opieki Społecznej, napisała projekt ustawy *O ochronie pracy kobiet i młodocianych*. W 1919 r. otrzymała etat profesora w WWP, w Katedrze Ekonomii Społecznej, gdzie wykładała ekonomię społeczną, historię doktryn ekonomicznych, ochronę pracy i prowadziła seminarium z demografii. Była członkiem Rady Studium Społeczno-Oświatowego przy WWP w latach 1925–1934. Do 1934 r. prowadziła wykłady z ekonomii społecznej i polityki społecznej w Łódzkim Oddziale WWP, dojeżdżając co tydzień do Łodzi.

Golińską cechowała wielka żywość umysłu i niezwykle wszechstronne zainteresowania. Była kobietą posiadającą ogromną energię, chęć i zapał do działania. Dlatego też całe życie poświęciła pracy zawodowej, społecznej i politycznej. Jej wszechstronna twórczość naukowa obejmowała zarówno rozprawy monograficzne, jak i drobne publikacje popularyzatorskie, teoretyczne i syntetyczne. Mimo olbrzymiej wszechstronności, głównym przedmiotem jej zainteresowań była ekonomia polityczna i historia gospodarcza, a w ich obrębie zagadnienia demograficzne (por. także: *Ekonomia społeczna*, t. 1–2 (1906–1907); *Rozwój i samodzielność gospodarcza ziem polskich* (1914); *Praca. Zarys socjologii-polityki i ustawodawstwa pracy* (1924); *Zagadnienia polityki populacyjnej* (1927)).

48



Stefan Dziewulski (1876–1941), brat Wacława Michała i Władysława, prawnik i ekonomista, przedstawiciel kierunku historycznego. 1904–1928 redaktor i wydawca „*Ekonomisty*”, 1929–1930 – „*Prawa i Ekonomii*”. Od 1927 profesor Wolnej Wszechnicy Polskiej, wykładał historię doktryn ekonomicznych. Założyciel, wiceprezes i sekretarz Towarzystwa Ekonomistów i Statystyków Polskich. Zajmował się problematyką wartości, będąc zwolennikiem teorii czynników produkcji i poglądu o produktywności wszelkiej pracy, niezależnie od charakteru produktu (dobro materialne, usługa), powstającego w jej wyniku.

bro materialne, usługa), powstającego w jej wyniku.

W badaniach nad cyklicznością rozwoju gospodarki zwracał uwagę na zmiany tempa produkcji dóbr kapitałowych i oszczędności jako ich przyczyny, a także rolę planowania gospodarczego jako czynnika łagodzącego zaburzenia. Był zwolennikiem restrukturyzacji polskiego rolnictwa i przemysłu przy wykorzystaniu surowców krajowych. W okresie kryzysu zalecał ożywienie ruchu budowlanego i obniżenie cen artykułów

przemysłowych, występując jednak przeciw nadmiernym inwestycjom publicznym i rozwojowi przedsiębiorstw państwowych.



S. Dziewulski, *Polska myśl ekonomiczna na Wszechnicy Wileńskiej* (1920)

Reprezentując WWP w Warszawie zasiadał w Komitecie Organizacyjnym jej oddziału w Łodzi i był jednym z jego współorganizatorów. W okresie 1929–1939 jako profesor zwyczajny Oddziału Łódzkiego WWP wykładał teorię ekonomii, demografię, historię gospodarczą, historię doktryn ekonomicznych i politycznych. Pełnił funkcję dziekana Wydziału Prawa i Nauk Ekonomiczno-Społecznych. Podczas II wojny światowej, będąc członkiem Zarządu Głównego PCK, brał czynny udział w akcji niesienia pomocy ofiarom oblężenia Warszawy i więźniom. W 1940 r. organizator i kierownik Komisji Statystycznej przy stołecznym Komitecie Samopomocy Społecznej.

Autor licznych publikacji, m.in.: *Polska myśl ekonomiczna na Wszechnicy Wileńskiej* (1920), *Polska szkoła ekonomiczna* (1927), *Linie wytyczne polityki gospodarczej Polski* (1930), *Wykłady z ekonomii politycznej* (1930).

49



Hipolit Jan Gliwic (1878–1943), ekonomista, inżynier górnik i działacz gospodarczy, mason, senator II kadencji w II RP. Jego nazwisko znajduje się na tablicy „Pamięci profesorów b. Łódzkiego Oddziału Wolnej Wszechnicy Polskiej ofiar okupacji hitlerowskiej” (gmach Wydziału Ekonomiczno-Socjologicznego UŁ).

Po ukończeniu (ze złotym medalem) szkoły średniej w Warszawie uzyskał w 1901 r. stopień kandydata nauk matematycznych na uniwersytecie w Odessie. Studia kontynuował w Instytucie Górniczym w Petersburgu, uzyskując w 1906 r. tytuł inżyniera górnictwa. W Instytucie był od 1907 r. asystentem, od 1909 r. docentem. Podczas studiów należał do PPS. W czasie rewolucji 1905 r. aresztowany i za przewożenie broni osadzony na krótko w więzieniu na Krestach w Petersburgu.

W 1918 doradca handlowy przedstawicielstwa Rady Regencyjnej w Rosji Sowieckiej. Po odzyskaniu niepodległości związał się ze sferami

wielkiego przemysłu, wchodził do władz wielu firm. Od 1920 delegat Ministerstwa Skarbu, radca handlowy Poselstwa Polskiego w Paryżu, od 1922 pierwszy radca, od 1924 radca legislacyjny, w 1925 *chargé d'affaires* ambasady polskiej w Waszyngtonie. 1925–1926 dyrektor departamentu w Ministerstwie Przemysłu i Handlu. W 1926 r. krótko minister przemysłu i handlu w rządzie Kazimierza Bartla – symbolicznie wyraził poparcie dla Józefa Piłsudskiego po przewrocie majowym. 1928–1930 senator RP z listy BBWR i wicemarszałek Senatu. Przedstawiciel Polski w Lidze Narodów i na międzynarodowych konferencjach ekonomicznych.

Znawca problematyki bankowej, dyrektor wielu przedsiębiorstw górniczo-hutniczych w przedrewolucyjnej Rosji i w niepodległej Polsce. Jeden z ważniejszych przedstawicieli polskich sfer gospodarczych. Współorganizator koncernu Wspólnota Interesów Górniczo-Hutniczych z siedzibą w Katowicach, członek rady nadzorczej Banku Handlowego S.A. w Warszawie. Od 1931 wykładowca ekonomii w Studium Dyplomatycznym na Uniwersytecie Jana Kazimierza we Lwowie. 1936–1939 wykłady z ekonomii i międzynarodowej polityki ekonomicznej w Łódzkim Oddziale WWP. Dziekan Wydziału Prawa i Nauk Ekonomiczno-Społecznych.

W czasie II wojny światowej pozostał w okupowanym kraju. Współpracownik Delegatury Rządu RP na Kraj – opracowywał problematykę likwidacji gospodarczych skutków wojny. Aresztowany przez Niemców 9 kwietnia 1943, zmarł nazajutrz na Pawiaku, zażywając truciznę. Został pochowany na warszawskich Powązkach.

Autor licznych publikacji, m.in.: *Ewolucja syndykatów*, t. 1–2 (1916); *Podstawy ekonomiki światowej*, t. 1–3 (1926–1938); *Międzynarodowa współzależność ekonomiczna a polska polityka gospodarcza* (1928); *Zmiana orientacji polskiego przemysłu po wojnie* (1933); *Kryzysowe rozważania ekonomiczne* (1935).



Jan Edmund Reyman (1885–1958) – polityk społeczny, historyk gospodarczy i teorii ekonomicznych. Syn Juliana i Ludwiki z domu Baumgart, urodził się 13 stycznia 1885 r. w Tomaszowie Rawskim. W 1894 r., po przeprowadzce rodziców do Warszawy, rozpoczął naukę w gimnazjum realnym w Warszawie. W 1902 r., po skończeniu gimnazjum, odbył (do 1 września 1903 r.) ochotniczą służbę wojskową w Korpusie Inżynierii armii rosyjskiej. Na jesieni 1903 r. wyjechał na studia do Akademii Handlowej

w Lipsku. Działal w Bratniej Pomocy Studentów-Polaków oraz organizacji studenckiej „Unitas”. W maju 1906 r. zdał egzamin dyplomowy, po czym podjął w Warszawie pracę buchaltera i korespondenta w językach obcych w Biurze Techniczno-Handlowym. W 1908 r. podjął nieudaną próbę utworzenia w Warszawie organizacji koleżeńskiej byłych wychowanków uczelni lipskich. Działal również w Towarzystwie Kultury Polskiej i Towarzystwie Opieki nad Dziećmi Więźniów.

W 1909 r. J. E. Reyman zrezygnował z dalszej pracy zarobkowej i udał się na studia do Zurichu, gdzie 29 lipca 1911 r. otrzymał tytuł kandydata praw. Doktoryzował się w 1912 r. w Heidelbergu. Stamtąd pojechał do Paryża – uczęszczał na wykłady w Sorbonie, Collège de France i w École libre des science politiques.

Latem 1912 r. powrócił do Warszawy. Podjął pracę sekretarza w Komisji Spółdzielczej przy Towarzystwie Popierania Przemysłu i Handlu i w „Przeglądzie Spółdzielczym”, gdzie był jednym z redaktorów. Należał do współzałożycieli Warszawskiej Kooperatywy Mieszkaniowej. W latach 1913–1919 wykładał w Wyższej Szkole Handlowej w Warszawie historię i teorię kooperacji oraz historię gospodarczą.



Encyklopedia nauk politycznych,
red. J. E. Reyman (1937)

12 marca 1914 r. uczestniczył w zwołanym m.in. z jego inicjatywy walnym zebraniu studentów – Polaków studiujących w Lipsku, które powołało do życia Koło Lipszczan (działało do 1939 r.). Podczas tego samego zebrania Reyman zaproponował założenie w Warszawie Szkoły Nauk Społecznych i Handlowych. Nowo powstałe koło Lipszczan zaakceptowało tę propozycję. Szkołę utworzono w grudniu 1915 r. (w roku 1918 zmieniono jej nazwę na Szkołę Nauk Politycznych – SNP, a w 1939 r. na Akademię Nauk Politycznych – ANP).

Od 1915 r. Reyman na stałe związał się z SNP. Początkowo był jej dyrektorem, a po uzyskaniu przez uczelnię praw akademickich w 1939 r. – jej rektorem. Jego zasługą było opracowanie nowoczesnego programu nauczania, staranny dobór wykładowców, stałe zwiększanie liczby słuchaczy i zbudowanie dla uczelni kompleksu gmachów przy ul. Wawelskiej. Działalność dydaktyczna Reymana nie ograniczała się jednak tylko do SNP. W latach 1917–1919 prowadził (pod egidą Tymczasowej Rady Stanu) roczne akademickie kursy dyplomatyczno-konsularne, a w latach 1920–1924 w różnych miastach

kursy społeczne. Od 1924 do 1928 r. zarządzał Wyższą Szkołą Nauk Społecznych i Ekonomicznych w Łodzi, będąc jej organizatorem i dyrektorem. Wykładał politykę socjalną, teorię kooperacji, prowadził konwersatorium oraz seminarium polityki społecznej, wchodził w skład Kuratorium tej uczelni. Od 1929 r. przez dziesięć lat prowadził, ściśle powiązany z SNP, Instytut Studiów Handlowych i Orientalistycznych w Warszawie, którego był założycielem. W 1935 r. został redaktorem naczelnym *Encyklopedii nauk politycznych*, wydawanej dla uczczenia 20-lecia SNP. Na skutek wybuchu wojny ukazały się tylko trzy pierwsze tomy i część tomu czwartego, które obejmowały hasła od A do *Polska*.

Okres okupacji niemieckiej spędził w Warszawie. Ponieważ Niemcy nie wyrazili zgody na uruchomienie ANP oraz Instytutu Studiów Handlowych i Orientalistycznych, zorganizował Szkołę Sekretarek i był jej dyrektorem do 1945 r. W październiku tego roku wznowiła działalność ANP. Reyman był jej dyrektorem do 1946 r. Założył też oddział w Sopocie i kierował nim po odejściu ze stanowiska rektora w Warszawie. W 1947 r. został usunięty z pracy w sopockim oddziale ANP, pomimo że wypowiadał się jako zwolennik nowego ustroju. Od 2 stycznia 1948 r. do 30 czerwca 1949 r. pracował jako komisarz oszczędnościowy w Zjednoczeniu Przemysłu Kawowego i Surogatów Spożywczych. Następnie, w latach 1949–1951, pracował w Państwowym Banku Rolnym. W grudniu 1951 r. przeszedł do pracy w Bibliotece Publicznej m.st. Warszawy, gdzie kierował Oddziałem Druków Ulotnych. Zmarł 31 marca 1958 r. w Górze Kalwarii.



Mieczysław Hertz (1870–1943) – ekonomista, ówczesny wiceprezes Izby Przemysłowo-Handlowej w Łodzi, wydał pracę *Porównawcze zestawienie danych o ruchu ludności m. Łodzi w pierwszej połowie lat 1918 i 1919* (1919), która stanowi pierwszą monografię statystyczną poświęconą Łodzi oraz *Łodzi Batalijon Robotniczy* (1920) – opracowanie poświęcone dziejom martyrologii robotników łódzkich, w czasie I wojny światowej wywiezionych przez okupantów do Niemiec, gdzie przeszli straszliwą gehennę jako członkowie przymusowych batalionów robotni-

czych. Opublikował również *Łódź w czasie Wielkiej Wojny* (1933). Był członkiem delegacji nadzorującej działalność Wydziału Statystycznego m. Łodzi.



Wacław Fabierkiewicz (1891–1967) – ekonomista, historyk doktryn ekonomicznych, finansista, specjalizujący się w teorii pieniądza, kredytu i koniunktury.

Szkolę średnią ukończył w 1909 r. w Białymstoku, a następnie rozpoczął studia na Politechnice w Petersburgu i we Lwowie, które przerwał ze względu na zaangażowanie się w ruch niepodległościowy. Z uczelni w Petersburgu został relegowany za udział w manifestacjach i strajkach studenckich. Był wówczas członkiem PPS-Frakcji Rewolucyjnej i Związku Walki Czynnej.

Studia na Wydziale Budowy Maszyn Politechniki Lwowskiej udaremniał wybuch I wojny światowej. W. Fabierkiewicz podjął działalność w Polskiej Organizacji Wojskowej (m.in. szef Sztabu Okręgu Lubelskiego), jednocześnie kierował organizacją okręgową PPS. Od 1917 r. działał w Warszawie w Wydziale Bojowym PPS i w Centralnej Komisji Klasowych Związków Zawodowych. Ze względu na swoją działalność został uwięziony przez Niemców w Cytadeli Warszawskiej na przełomie października i listopada 1918 r.

Jeszcze w trakcie działań wojennych, od 1916 r., podjął pracę jako ekonomista w Biurze Pracy Społecznej. Jako referent naukowy zajął się zagadnieniami gospodarczymi Europy Środkowej i wytycznymi polityki gospodarczej w niepodległej Polsce. W Wolnej Wszechnicy Polskiej uzyskał habilitację i mianowanie na stanowisko docenta polityki gospodarczej (zawierzone przez komisję weryfikacyjną w roku akademickim 1934/1935). W latach 1931–1932 i 1936–1939 prowadził wykłady z ekonomii politycznej, polityki gospodarczej i finansów.

W. Fabierkiewicz zajmował szereg stanowisk w administracji państwowej. Po zakończeniu I wojny światowej nawiązał ścisłą współpracę z Instytutem Gospodarstwa Społecznego, gdzie pracował w charakterze referenta naukowego. W latach 1919–1926 był zatrudniony kolejno w Ministerstwie-Apropowizacji i w Ministerstwie Przemysłu i Handlu. Natomiast w latach 1926–1939 był związany z Ministerstwem Skarbu. Jako urzędnik tego ministerstwa kierował Wydziałem Polityki Finansowo-Gospodarczej (1926–1928), następnie Departamentem Cel (1929–1933), w końcu Państwowym Urzędem Kontroli Ubezpieczeń (1936–1939).

Pracował w Głównym Urzędzie Statystycznym, a następnie kierował Biurem Ekonomicznym Zarządu Miejskiego m. st. Warszawy (1933–1936), współpracując ze Stefanem Starzyńskim.

W okresie okupacji W. Fabierkiewicz wykładał teorię ekonomiki i historię doktryn ekonomicznych na tajnych kompletach WWP. Jednocześnie pracował jako skarbnik w Stołecznym Komitecie Samopomocy Społecznej w Warszawie, a od 1942 r. był zastępcą prezesa Wydziału Kontroli Rady Głównej Opiekuńczej. Aresztowany przez Niemców, zbiegł z transportu do Majdanka. W czasie powstania warszawskiego żołnierz II kompanii zgrupowania „Ruczaj”.

Po wyzwoleniu przybył do Łodzi, gdzie uczestniczył w organizacji Wydziału Prawno-Ekonomicznego UŁ, początkowo jako profesor nadzwyczajny ekonomii szczegółowej (od stycznia 1946). W listopadzie 1949 r. decyzją Ministerstwa Oświaty został przeniesiony w stan spoczynku.

W 1957 r. powrócił na stanowisko profesora nadzwyczajnego w Katedrze Ekonomii Politycznej na Wydziale Prawa UŁ, gdzie pracował do czasu przejścia na emeryturę w 1961 r.

Jego zainteresowania naukowe były bardzo szerokie, dotyczyły teorii pieniądza, kredytu i koniunktury. Ich wyrazem są przede wszystkim prace: *Nauka o pieniądzu* (1932), *Koniunktura cen w Polsce i jej przyczyny* (1937), *Problem stabilizacji koniunktury w powiązaniu z teorią pieniądza, kredytu i równowagi gospodarczej* (1938), *Teoria ekonomiki wraz z teorią pieniądza i kredytu i teorią koniunktury* (1946). W latach po II wojnie światowej podejmował zagadnienia ogólnoeconomiczne, w szczególności z zakresu teorii wzrostu gospodarczego. Ważne miejsce w twórczości zajmują również publikacje poświęcone problematyce włókiennictwa polskiego, w tym łódzkiego. Wśród prac z tego okresu wymienić należy: *Tendencje rozwojowe, zakres i metodologię badań we włókiennictwie w związku z pracami nad planem perspektywicznym* (1958) oraz publikację zamieszczoną w zbiorowym opracowaniu *Włókniarze łódzcy* pt. *Problemy przemysłu włókienniczego* (1966).

Był członkiem Łódzkiego Towarzystwa Naukowego (ŁTN) (od 1946) i Polskiego Towarzystwa Ekonomicznego (PTE), w którym w latach 1956–1960 pełnił funkcję prezesa Oddziału Łódzkiego.



Natalia Gąsiorowska-Grabowska (1881–1964) – historyk społeczno-gospodarczy.

Urodziła się we wsi Orzyc w pow. Maków Mazowiecki w rodzinie inteligenckiej. Kształciła się w Warszawie w prywatnej szkole żeńskiej H. Czarnockiej, natomiast maturę otrzymała w klasycznym gimnazjum męskim w Rydze.

W 1903 r. wyjechała na studia do Heidelberga i Paryża, a następnie kształciła się u S. Askenazego we Lwowie. Studiowała historię polityczną, ekonomię, prawo państwowe i filozofię.

W 1910 r. na podstawie rozprawy pt. *Wolność druku w Królestwie Polskim w latach 1815–1830*, napisanej pod kierunkiem prof. S. Askenazego, otrzymała dyplom doktora filozofii w zakresie historii na Uniwersytecie we Lwowie.

Po zakończeniu I wojny światowej podjęła wykłady z historii w Wolnej Wszechnicy Polskiej. Z uczelnią tą była związana do 1944 r., za wyjątkiem lat 1925–1926, kiedy wyjechała na studia uzupełniające za granicę, szczególnie poświęcając się historii społeczno-gospodarczej (w Paryżu studiowała u H. Hansena, a w Hamburgu – u H. Sievekinga). W kraju została profesorem historii społeczno-gospodarczej i historii powszechnej nowożytnej na Wydziale Nauk Ekonomicznych i Społecznych WWP w Warszawie, jednocześnie od 1928 r. związała się z Oddziałem Łódzkim tej uczelni, reprezentując go w Senacie uczelni. Od 1930 r. kierowała również biblioteką OŁ WWP. Należała także do Rady Studium Społeczno-Oświatowego przy WWP.

W roku akademickim 1933/1934 habilitowała się w zakresie historii społeczno-gospodarczej na Uniwersytecie Warszawskim na podstawie rozprawy: *Górnictwo i hutnictwo w Królestwie Polskim 1815–1830*.

W latach okupacji prowadziła wykłady na tajnych kompletach WWP, pełniła funkcję dziekana Wydziału Humanistycznego i była członkiem Senatu. W sierpniu 1944 r. została wywieziona do obozu pracy w Berlinie, gdzie pracowała jako robotnica w fabryce żarówek „Osram”. Po zakończeniu wojny przybyła do Łodzi, gdzie podjęła działalność przy organizacji Uniwersytetu. Została mianowana profesorem zwyczajnym. Przyczyniła się do stworzenia w Łodzi Wyższej Szkoły Pedagogicznej i w latach 1946–1948 pełniła funkcję jej rektora. Do 1952 r. kierowała Katedrą Historii Polski.

Natalia Gąsiorowska-Grabowska jest zaliczana do grona najwybitniejszych uczonych polskich w zakresie historii społeczno-gospodarczej, była również jedną z prekursorów tego kierunku badań w Polsce. Jej imponujący dorobek naukowy obejmuje blisko 250 pozycji, opublikowanych w latach 1906–1964.

Podstawowym kierunkiem badań prof. Gąsiorowskiej-Grabowskiej była przede wszystkim historia społeczno-gospodarcza XIX i XX w., polska i powszechna. Przedmiotem Jej zainteresowań stały się również dzieje osadnictwa przemysłowego na ziemiach polskich, a szczególnie w okręgu łódzkim. Do najważniejszych publikacji należą: *Górnictwo i hutnictwo w Królestwie Polskim, 1815–1830* (1922), *Polska na przełomie życia gospodarczego (1764–1830)* (1922), *Przemysł metalowy polski w rozwoju dziejowym* (1929), *Historia społeczno-gospodarcza Polski* (1932), *Górnicy i hutnicy w Królestwie Polskim 1864–1866* (1957), *Z dziejów przemysłu w Królestwie Polskim 1815–1918* (1965).



Antoni Roszkowski (1894–1939) – ekonomista, polityk społeczny.

Urodził się w 1894 w Żarnowie, pow. Opoczno. Zginął od niemieckiej bomby lotniczej 6 września 1939 na szosie warszawskiej pod Babsem k. Rawy Mazowieckiej.

W latach 1911–1916 studiował w Seminarium Duchownym w Sandomierzu, gdzie otrzymał święcenia kapłańskie. W roku akademickim 1919–1920 odbył studia prawnicze na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Warszawskiego, w latach 1920–1923 – studia na Wydziale Prawno-Ekonomicznym Uniwersytetu Poznańskiego. W 1924 r. Rada tego wydziału nadała Mu stopień naukowy doktora nauk ekonomiczno-politycznych na podstawie pracy: *Poglądy społeczne i ekonomiczne Augusta Cieszkowskiego*.

W 1923 r. został profesorem prawa kanonicznego w Seminarium Duchownym w Łodzi, a następnie sekretarzem generalnym ds. społecznych w diecezji łódzkiej. Był: wizytatorem religii w szkołach, redaktorem „Słowa Katolickiego” oraz współorganizatorem i kierownikiem Katolickiego Uniwersytetu Robotniczego w Łodzi. W 1933 r. habilitował się na Wydziale Prawno-Ekonomicznym Uniwersytetu Poznańskiego (UP) na podstawie rozprawy: *Korporacjonizm katolicki*.

W latach 1936–1938, początkowo jako docent, a później profesor nadzwyczajny, wykładał w Oddziale Łódzkim WWP ekonomię społeczną, w tym chrześcijańskie nauki społeczno-gospodarcze, zagadnienia kapitału w ekonomice, problematykę indywiduum, społeczeństwa oraz przedsiębiorstwa w życiu gospodarczym. Do 1937 r. mieszkał w Łodzi, pełniąc obowiązki adwokata ds. małżeńskich przy Sądzie Biskupim. Był kanonikiem honorowym Kapituły Katedralnej. W Zgierzu pełnił funkcję proboszcza parafii św. Katarzyny i jej dziekana. W 1938 r. przeniósł się do Poznania, gdzie został profesorem nadzwyczajnym Akademii Handlowej.

Specjalności naukowe: ekonomia społeczna, w tym podział dochodu narodowego, polityka społeczna, ustroje gospodarcze, katolicyzm społeczny. Do najważniejszych publikacji należy zaliczyć: *Poglądy społeczno-ekonomiczne Augusta Cieszkowskiego* (1923), *Naczelna Izba Gospodarcza w Polsce i za granicą* (1928), *Akcja katolicka we Włoszech, Belgii, Holandii, Francji i Polsce* (1930), *Katolicyzm społeczny* (1932), *Korporacjonizm katolicki* (1932), *Korporacjonizm* (1937).



Edward Szturm de Szutrem (1885–1962) – statystyk ze specjalnością statystyka ekonomiczna, demograf.

W 1912 r. uzyskał dyplom na Wydziale Prawa Uniwersytetu w Petersburgu. Po studiach ekonomicznych w tej uczelni oraz matematycznych na Uniwersytecie w Nancy rozpoczął pracę jako statystyk w Samorządzie Ziemskim Guberni Połtawskiej na Ukrainie.

Od 1918 r. pracował kolejno jako statystyk w Biurze Pracy Społecznej, kierownik organizacyjny Wydziału Statystycznego Ministerstwa Aprowizacji, a następnie od 1920 r. naczelnik Wydziału Statystyki Rolniczej i Aprowizacji w GUS. W latach 1929–1939 był dyrektorem (prezesem) GUS. Od 1925 r. prowadził wykłady ze statystyki w WWP w Warszawie. Od 1930 r. docent, a następnie profesor tej uczelni. W latach 1930–1939 wykładał statystykę w Łódzkim Oddziale WWP jako docent *inveniam legendi* (z prawem wykładania na wyższych uczelniach).

Podczas wojny przebywał m.in. w Londynie, wykładał statystykę w Oksfordzie (1944–1946), gdzie opracował *Atlas statystyczny Polski*. Był delegatem rządu do Komitetu Europejskiego UNRRA, członkiem polskiej delegacji na pierwsze Walne Zgromadzenie Narodów Zjednoczonych.

Po powrocie do kraju (1946) został rektorem Akademii Nauk Politycznych w Warszawie, początkowo jako profesor nadzwyczajny, a od 1948 r. – profesor zwyczajny.

Był członkiem m.in. Towarzystwa Ekonomistów i Statystyków Polskich, Polskiego Towarzystwa Statystycznego, Międzynarodowego Instytutu Statystycznego, w tym w latach 1947–1951 jego wiceprezesem, Komitetu Ekspertów Statystycznych przy Lidze Narodów i Komitetu przy Międzynarodowym Biurze Pracy, od 1934 r. Królewskiego Towarzystwa Ekonomicznego w Londynie i Towarzystwa Ekonomicznego w USA. W latach 1928–1932 członek komitetu redakcyjnego „*Ekonomisty*”, członek Rady Naukowej przy Międzynarodowym Instytucie Rolniczym w Rzymie.

Do wybitniejszych publikacji należy zaliczyć: *Samowystarczalność Polski pod względem zbożowym* (1922), *Płace zarobkowe w okresie dewaluacji pieniądza* (1924), *Międzynarodowe porównania indeksów cen i indeks uniwersalny* (1925), *Kształtowanie się cen na ważniejsze artykuły rolne w Polsce* (1927), *Rzeczpospolita Polska. Atlas statystyczny* (1930), *Elementarny kurs statystyki* (1951), *Elementy demografii* (1955).



Aleksy Wincenty Rzewski (1885–1939) – pierwszy prezydent Łodzi w II RP (1919–1923), działacz społeczny i niepodległościowy.

W 1900 wstąpił do Koła Oświaty Narodowej związanego z Ligą Narodową. Był zwolennikiem idei walki zbrojnej z Rosją. W 1903 r. wstąpił do Polskiej Partii Socjalistycznej, w 1904 r. założył jedną z dwu pierwszych tzw. Piątek bojowych.

Był członkiem założycielem Komitetu Narodowego, grupującego w Łodzi antyrosyjskie siły niepodległościowe. Od jesieni 1914 r. prowadził akcję werbunkową Polskiej Organizacji Wojskowej.

Działał w Robotniczym Towarzystwie Oświatowym „Naprzód”. W wyborach samorządowych współprzewodniczył Robotniczemu Komitetowi Wyborczemu Socjalistów Polskich i jako jedyny reprezentant PPS w styczniu 1917 r. został wybrany do Rady Miejskiej, zgłosił też swój akces do Koła Polskiego.

14 grudnia 1918 r. został mianowany przez rząd Jędrzeja Moraczewskiego Komisarzem Rządowym miasta Łodzi. W wyniku zwycięstwa wyborczego PPS 27 marca 1919 r. został wybrany na prezydenta m. Łodzi. W lipcu 1920 r. kierował akcją werbunkową do ochotniczych oddziałów do walki z Armią Czerwoną. Jako członek Centralnego Wydziału Samorządowego PPS odegrał istotną rolę w zwołaniu i przeprowadzeniu I Zjazdu działaczy samorządowych (4–5 października 1919 r. w Warszawie). Od grudnia 1919 r. był wiceprzewodniczącym Związku Miast Polskich.

Znaczne osiągnięcia Magistratu w zakresie oświaty, kultury, opieki społecznej, zdrowotności publicznej i robót publicznych były w dużej mierze Jego zasługą. Po rozwiązaniu w lipcu 1923 r. Rady Miejskiej ustąpił ze stanowiska wraz z całym Magistratem. Należał również do współzałożycieli Towarzystwa Uniwersytetów Robotniczych (TUR) i 10 września 1923 r. wszedł do pierwszego zarządu oddziału Towarzystwa w Łodzi. 1 grudnia 1923 r. został naczelnikiem Urzędu Stanu Cywilnego w Łodzi. Ponadto w latach 1927–1933 piastował urząd starosty łódzkiego oraz godność przewodniczącego Wydziału Powiatowego i Sejmiku Łódzkiego

Ukończył WSNSiE w semestrze zimowym roku akademickiego 1927/1928 po przedstawieniu pracy dyplomowej *Żydowski samorząd wyznaniowy w Polsce*, natomiast w WWP napisał pod kierunkiem Edwarda Rosseta pracę dyplomową pt. *Prace statystyczne zarządu miejskiego w Łodzi (1918–1934) na tle zagadnień statystyki i polityki komunalnej* (1937).

Dorobek pisarski A. Rzewskiego obejmuje 16 druków zwartych i ponad 200 artykułów ogłoszonych w latach 1905–1937. W 1917 r. opublikował w „Antologii Młodych” (tygodniowy dodatek literacki „Gazety Łódzkiej”) cykl wierszy więziennych, powstałych w okresie 1905–1908. Był też autorem wspomnień: *W walce z przemocą* (1919), *Za wolność i lud* (1920), *W walce z trórzaborcami o Polskę niepodległą* (1931) i *Szlakami walk i buntu* (1936).

W pierwszych dniach okupacji niemieckiej w 1939 r. przystąpił Rzewski do konspiracyjnej organizacji „Orzeł Biały” i został członkiem prezydium Okręgu Łódź. W listopadzie 1939 r. został aresztowany i osadzony w obozie koncentracyjnym na Radogoszczu, a stamtąd wywieziony z transportem więźniów i prawdopodobnie 20 grudnia 1939 r. rozstrzelany w lasach Łuźmierskich koło Zgierza. Symboliczny grób Rzewskiego znajduje się na cmentarzu przy ul. Ogrodowej w Łodzi.

2.6. Ekonomia na Wydziale Prawa i Ekonomii Uniwersytetu Łódzkiego

Wczesną wiosną 1945 r. w Uniwersytecie Łódzkim odbywały się zajęcia ze studentami na różnych kierunkach. Począwszy od 27 sierpnia tego samego roku w skład uczelni wchodziło formalnie sześć wydziałów:

1. Humanistyczny (do 1951 r. dziekani: Stanisław Zajączkowski, Marian Serajski i Bohdan Baranowski);
2. Matematyczno-Przyrodniczy (do 1951 r. dziekani: Tadeusz Wolski, Leszek K. Pawłowski);
3. Prawno-Ekonomiczny (od 1947 r. przemiany na Wydział Prawa; dziekani: Bolesław Wilanowski i Jan Namiotkiewicz (1948–1950)).
4. Lekarski (do 1949 r. dziekani: Janusz Sobański i Stanisław Bagiński).
5. Stomatologiczny (w 1948 r. włączony do Wydziału Lekarskiego; dziekani: Alfred Meissner i Franciszek Zwierzchowski).
6. Farmaceutyczny (do 1949 r. dziekan Jan Muszyński).

Od początku 1950 r. Wydział Lekarski i Wydział Farmaceutyczny zostały wyodrębnione z UŁ i weszły w skład osobno utworzonej Akademii Medycznej. Analogiczne zmiany organizacyjne miały wówczas miejsce we wszystkich uniwersytetach polskich.

Ekonomia, która jest przedmiotem naszego zainteresowania, rozwijała się w ramach UŁ na Wydziale Prawno-Ekonomicznym.

W latach (1945–1949) w zakresie dyscyplin ekonomicznych zachodziły zasadnicze przemiany. W tym czasie funkcjonowały następujące Katedry: Ekonomii Szczegółowej (istniała krótko, kierownik: Wacław

Fabierkiewicz); Polityki Ekonomicznej (istniała krótko, kierownik: Kazimierz Secomski); Polityki Społecznej i Ustawodawstwa Społecznego (kierownik: Wacław Szubert); Współczesnych Doktryn Ekonomicznych (kierownik: Adam Schaft); Teorii Spółdzielczości (istniała krótko, kierownik: Zdzisław Szymański) (por. B. Baranowski, K. Baranowski, 1985).

Przedwojenni przedstawiciele szkół ekonomicznych byli zwalczani przez młodych nauczycieli akademickich, reprezentujących naukę marksistowską. Walka ta miała znaczący wpływ na obsadę kadr ekonomicznych w Uniwersytecie Łódzkim.

2.7. Oddział Łódzki Szkoły Głównej Handlowej (Szkoły Głównej Planowania i Statystyki w Warszawie), 1945–1950

60 Szkoła Główna Handlowa w Warszawie od 1933 r. była kontynuacją Wyższej Szkoły Handlowej w Warszawie i miała uprawnienia akademickie. Była ona prywatną jednostką prawną o charakterze fundacji z jednym wydziałem i dziewięcioma kierunkami: bankowym, handlowym, ogólnoeconomicznym, pedagogicznym, samorządowym, skarbowym, służby zagranicznej, spółdzielczym i ubezpieczeniowym.

Po zakończeniu II wojny światowej, w lipcu 1945 r. wielu profesorów SGH powróciło do Warszawy, a część z nich osiedliła się w Łodzi. Rektorami tej uczelni byli profesorowie: Jerzy Loth (1945), który ustąpił z urzędu 3 grudnia tegoż roku, ponieważ nie chciał się zgodzić z upaństwowieniem Oddziału Łódzkiego SGH; Edward Lipiński (1945–1946); Aleksy Wakar (1946–1947); Andrzej Grodek (1947–1949) i Czesław Nowicki (1949–1952 SGPiS). Funkcje prorektorów sprawowali profesorowie: Edward Lipiński, Andrzej Grodek, Aleksy Wakar i Mieczysław Flesza. Stałymi zastępcami rektora byli: inż. Henryk Regulski (1946–1948) i dr Remigiusz Bierzanek (1948–1950). Oddział Łódzki został upaństwowiony 1 IX 1949 r., podobnie jak SGH, która zmieniła nazwę na SGPiS.

14 sierpnia 1945 r. odbyło się pierwsze posiedzenie Senackiej Komisji Oddziału Łódzkiego SGH. Na przewodniczącego wybrano prof. dr Kazimierza Secomskiego, a członkami zostali dr Eugeniusz Gniewski i dr Marcin Wyczółkowski. 8 września uznano, że funkcję rektora Oddziału Łódzkiego pełnić będzie prof. E. Lipiński. Do Senackiej Komisji tego Oddziału dokooptowano doktorów: Jana Chodorowskiego i Jana Dziegielewskiego.

19 lutego 1946 r. prof. E. Lipiński zrezygnował z funkcji rektora OŁ SGH, ponieważ nie zgadzał się z opinią większości Senatu, dotyczącą likwidacji autonomii Oddziału Łódzkiego.

14 sierpnia 1945 r. postanowiono wystąpić do Senatu uczelni o zatwierdzenie dla Oddziału Łódzkiego sześciu kierunków studiów (razem z ich kierownikami). Były to: (1) kierunek bankowy (prof. dr Eugeniusz Ugniewski); (2) organizacji i administracji przedsiębiorstw (dr Jan Chodorowski); (3) rachunkowy (dr Jan Dziegieleński); (4) skarbowy (doc. dr Jerzy Lubowiecki); (5) spółdzielczy (prof. dr Stanisław Rączkowski); (6) ubezpieczeniowy (dr Kazimierz Secomski).

29–30 września ustalono program dla kierunku ogólnoeconomicznego. Wykładowcami na tym kierunku w semestrach V i VI byli: prof. dr Edward Taylor (teoria produkcji oraz historia doktryn ekonomicznych), dr Marcin Wyczółkowski (teoria pieniądza), dr Eugeniusz Ugniewski (bankowość), prof. Edward Lipiński (teoria wzrostu gospodarczego), dr Kazimierz Secomski (finansowanie inwestycji), dr Jan Dziegielewski (analiza bilansów), prof. dr Antoni Peretiatkowicz (nauka o państwie), prof. dr Witold Trąmpczyński (tworzenie się kapitału), prof. dr Tadeusz Kotarbiński (teoria pracy); ponadto przewidywano naukę języków obcych i seminaria. Postanowiono dać do prasy ogłoszenie o uruchomieniu w Łodzi czterech kursów specjalistycznych: bankowego, pedagogicznego, rachunkowości i spółdzielczego.

4 września 1945 r. powołano w Łodzi: 1) Studium Skarbowości (kierownik dr Jerzy Lubowiecki), 2) Studium Spółdzielcze (kierownik dr Stanisław Rączkowski), Studium Pedagogiczne (kierownik dr Leon Dyl) oraz Studium Organizacji i Administracji Przedsiębiorstw (kierownik dr Jan Chodorowski). W następnym miesiącu tego roku powstały jeszcze Studia: Bankowe i Ubezpieczeniowe. Od października 1947 r. uruchomiono Studium Rachunkowości (kierownik mgr Edward Wojciechowski).

29 stycznia 1946 r. Senat SGH upoważnił do prowadzenia seminarium magisterskiego w Łodzi: dr. Jana Chodorowskiego, dr. Jana Dziegieleńskiego, dr. Kazimierza Secomskiego, dr. Wacława Szuberta, prof. dr. Witolda Trąmpczyńskiego, dr. Eugeniusza Ugniewskiego, dr. Jana Warężaka i Marcina Wyczółkowskiego.

W roku akademickim 1948/1949 studia odbywały się na dwóch kierunkach: ekonomiki przedsiębiorstw i handlu włókienniczego. Od 1947 r. w Oddziale Łódzkim funkcjonowały katedry. 10 lipca 1948 r. Senat SGH utworzył Katedrę Międzynarodowego Prawa Gospodarczego, której kierownikiem został prof. nadzw. UŁ dr Remigiusz Bierzanek.

Oddział Łódzki SGPiS pod koniec swojej działalności, 23 grudnia 1949 r., zatrudniał 71 nauczycieli akademickich, w tym 45 profesorów.

Do najwybitniejszych polskich uczonych należeli: Remigiusz Bierzanek, Władysław Piotrowski, Jerzy Rachwalski, Antoni Rajkiewicz, Edward Rosset, Jerzy Rutkowski, Wacław Szubert, Stefan Truchim, Egon Vielerose, Edward Wojciechowski oraz Edward Zieliński. Uczelnia mieściła się w budynku Szkoły Podstawowej nr 1 przy ul. S. Sterlinga 24, mając do dyspozycji aulę i kilka sal szkolnych. Od 1 września 1948 r. przejęła w posiadanie budynek Wolnej Wszechnicy Polskiej, którego budowa rozpoczęła się w 1937 r. W następnych latach budynek – obecnie przy ul. Polskiej Organizacji Wojskowej 3/5 – służył Wyższej Szkole Ekonomicznej w Łodzi (1950–1961), Wydziałowi Ekonomicznemu UŁ (1961–1964) oraz Wydziałowi Ekonomiczno-Socjologicznemu (od 1964 r. do dnia dzisiejszego).

2.8. Wyższa Szkoła Ekonomiczna w Łodzi (1950–1961)

Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 3 marca 1950 r. zawierało postanowienie o powołaniu państwowej szkoły akademickiej o nazwie Wyższa Szkoła Ekonomiczna w Łodzi (WSE w Łodzi). Była ona kontynuacją Oddziału Łódzkiego SGH (SGPiS), kierunku ekonomicznego na Wydziale Prawno-Ekonomicznym UŁ oraz Wyższej Szkoły Gospodarstwa Wiejskiego w Łodzi. Wydział Spółdzielczy tej ostatniej uczelni został przeniesiony na Wydział Handlu nowo powstałej WSE.

Rektorami łódzkiej WSE byli kolejno: prof. dr Remigiusz Bierzanek (1949/1950–1951/1952), zastępca prof. dr Zygmunt Izdebski (1952/1953–1953/1954), doc. dr Jerzy Rachwalski (1954/1955–1955/1956), zastępca prof. dr Zygmunt Izdebski (1956/1957), prof. dr Edward Rosset (1957/1958–1960/1961).

Od roku 1953/1954 pojawiła się funkcja prorektora, którą pełnili: doc. dr Jerzy Rachwalski (1953/1954, 1958/1959), doc. dr Edward Rosset (1954/1955–1956/1957), zastępca prof. Edward Wojciechowski (1954/1955–1955/1956, 1959/1960–1960/1961).

W roku 1954/1955 utworzono Studium Zaoczne, a w następnym roku Wydział Finansów. Od 1958/1959 r. funkcjonowały tylko dwa wydziały: Wydział Handlowo-Towaroznawczy (który powstał z połączenia Wydziałów: Handlu i Towaroznawstwa) oraz Wydział Przemysłu. W tablicy 2.3 podajemy nazwiska dziekanów, prodziekanów i kierowników jednostek organizacyjnych WSE.

Tablica 2.3. Jednostki organizacyjne oraz ich kierownicy w WSE w Łodzi
(1949/1950–1960/1961)

Nazwa jednostki organizacyjnej	Pełniona funkcja	Nazwiska osób i okres wykonywania funkcji
Wydział Finansów	dziekani	p.o. zastępca prof. mgr Michał Bieniek (1955/1956), zastępca prof. mgr Tadeusz Olszewski (1956/1957–1957/1958)
	prodziekani	vacat (1955/1956 i 1956/1957), zastępca prof. mgr Jan Trusiewicz (1957/1958), zastępca prof. mgr Jan Mujżel (1957/1958)
Wydział Handlowo-Towaroznawczy	dziekani	zastępca prof. mgr Władysław Welfe (1958/1959–1959/1960), prof. nadzw. dr Józef Iwiński (1960/1961)
	prodziekani	zastępca prof. dr Halina Mortimer-Szymczak (1958/1959), doc. dr Wacław Kirkor (1960/1961)
Wydział Handlu	dziekani	vacat (1950/1951), prof. nadzw. dr Józef Iwiński (1952/1953), zastępca prof. dr Edward Rosset (1953/1954), zastępca prof. mgr Wacław Kubicz (1954/1955), zastępca prof. mgr Michał Bieniek (1955/1956–1956/1957), zastępca prof. mgr Władysław Welfe (1957/1958)
	prodziekani	zastępca prof. mgr Wacław Kubicz (1952/1953–1953/1954), zastępca prof. mgr Michał Bieniek (1954/1955), vacat (1955/1956), doc. dr Andrzej Grabski (1956/1957), zastępca prof. mgr Michał Bieniek (1957/1958)
Wydział Planowania Przemysłu (od 1952/1953 r. Wydział Przemysłu)	dziekani	zastępca prof. dr Jerzy Rachwański (od 1954/1955 doc., 1950/1951–1952/1953), zastępca prof. inż. mgr Henryk Regulski (1953/1954–1957/1958); doc. dr Edward Wojciechowski (1958/1959), doc. dr Józef Rączaszek (1959/1960–1960/1961)
	prodziekani	zastępca prof. mgr Brunon Keler (1952/1953), zastępca prof. mgr Tadeusz Olszewski (1953/1954–1955/1956), zastępca prof. dr Józef Rączaszek (1956/1957), zastępca prof. inż. mgr Henryk Regulski (1958/1959), zastępca prof. dr Władysław Holtzman i zastępca prof. dr Zygmunt Małecki (1960/1961)
Wydział Spółdzielczy	dziekan i prodziekani	brak danych dla 1949/1950 r. , w następnym roku Wydział był w stanie likwidacji

Tablica 2.3. (cd.)

Nazwa jednostki organizacyjnej	Pełniona funkcja	Nazwiska osób i okres wykonywania funkcji
Wydział Towaroznawstwa	dziekan	prof. nadzw. dr Józef Iwiński (1954/1955–1957/1958)
	prodziekani	zastępca prof. inż. mgr Stanisław Kamiński (1954/1955–1956/1957), doc. dr Wacław Kirkor (1956/1957–1957/1958)
Studium Zaoczne	kierownik	zastępca prof. mgr Brunon Keler (1954/1955–1956/1957); brak danych dla następnych lat
Biblioteka	kierownicy	mgr Henryk Sawoniak (1949/1950), mgr Helena Walterowa (1952/1953–1953/1954), dr Jan Warężak (od 1957/1958 doc., 1954/1955–1960/1961)
Studium Języków Obcych	kierownicy	mgr Zofia Pochwałowska (1952/1953), mgr Stanisław Hencz (1953/1954–1955/1956), mgr Irena [Wolfeld-] Granicka (1956/1957–1960/1961)
Studium Wojskowe	kierownicy	mjr Ignacy Szeps (1952/1953–1954/1955), mjr Romuald Wandowicz (1955/1956–1956/1957); brak danych dla następnych lat

64

Źródło: opracowanie własne.

Działalność dydaktyczna i naukowa uczelni realizowana była początkowo w 10, a w latach 1955–1958 w 12 następujących katedrach, którymi kierowali profesorowie, docenci lub zastępcy profesorów: 1) Katedra Chemii Ogólnej – W. Kirkor; 2) Katedra Ekonomii Politycznej – A. Konopka, J. Mujżel; 3) Katedra Ekonomiki Handlu – A. Grabski; 4) Katedra Ekonomiki Inwestycji Przemysłu – J. Rączaszek; Katedra Ekonomiki Przedsiębiorstwa – B. Keler; 5) Katedra Ekonomiki Przemysłu – J. Rachwalski; 6) Katedra Finansów i Kredytu – J. Rączaszek; 7) Katedra Organizacji i Techniki Handlu – W. Smoleński; 8) Katedra Planowania Gospodarki Narodowej (później Katedra Planowania i Polityki Ekonomicznej) – J. Drewnowski, K. Sokołowski, H. Mortimer-Szymczak; 9) Katedra Podstaw Marksizmu-Leninizmu – S. Jaśkowicz, R. Łuniński; 10) Katedra Rachunkowości – E. Wojciechowski; 11) Katedra Statystyki – E. Rosset oraz 12) Katedra Technologii – H. Regulski.

W ostatnim roku istnienia WSE samodzielnymi pracownikami byli profesorowie: J. Iwiński i E. Rosset oraz docenci: A. Grabski, Z. Izdebski, B. Keler, W. Kirkor, J. Rachwalski, J. Rączaszek, K. Sokołowski, J. Sołdaczuk, J. Warężak i E. Wojciechowski. Wcześniej wśród pracowników

naukowych byli: prof. nadzw. dr R. Bierzanek, prof. nadzw. J. Drewnowski i docent J. Lipiński.

Do 1961 r. na 24 otworzone przewody doktorskie obroniono 11 prac; na 13 zastępców profesora 8 złożyło prace habilitacyjne.

Pracownicy naukowcy uczelni wykazywali znaczną aktywność w stowarzyszeniach naukowych.

Studia w WSE w Łodzi były dwustopniowe. Przez pierwsze trzy lata miały charakter studiów zawodowych, zakończonych praktyką. Dyplom ich ukończenia umożliwiał podjęcie pracy zawodowej na stanowiskach, na których należało mieć wyższe wykształcenie ekonomiczne; jednocześnie stanowił warunek dopuszczenia do studiów drugiego stopnia, ale tylko dla studentów najlepszych. Te ostatnie w latach 1950/1951–1951/1952 trwały przez dwa, a później przez trzy semestry. Po napisaniu pracy magisterskiej i jej obronie kończyły się otrzymaniem tytułu magistra nauk ekonomicznych.

W 1954/1955 r. zrezygnowano ze studiów trzyletnich, a w 1956/1957 ze studiów drugiego stopnia. Od 1953/1954 r. dla studentów I i II roku wprowadzono jednolite, magisterskie studia czteroletnie.

Do 1954/1955 r. istniały dwa wydziały: Wydział Handlu i Wydział Przemysłu. W tym samym roku utworzono trzeci – Wydział Towaroznawstwa. Każdy z nich dzielił się na sekcje. Wydział Przemysłu składał się z Sekcji Ekonomiki Przemysłu, Sekcji Ekonomiki Inwestycji i Budownictwa oraz Sekcji Finansów i Rachunkowości Przemysłu; Wydział Handlu miał Sekcję Ekonomiki Handlu Wewnętrznego oraz Sekcję Finansów i Rachunkowości Handlu; Wydział Towaroznawstwa dzielił się na: Sekcję Towaroznawstwa Artykułów Przemysłowych i Sekcję Towaroznawstwa Artykułów Spożywczych.

W roku 1955/1956 zlikwidowano Wydział Handlu i powołano Wydział Finansów.

W latach 1956–1961 w Wyższej Szkole Ekonomicznej wychodziło czasopismo pt. „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Ekonomicznej w Łodzi”. Pierwszy skład redakcji był następujący: prof. dr Jerzy Rachwański – redaktor; prof. mgr Jan Mujżel – redaktor działu; mgr Tadeusz Budnicki – sekretarz (mgr Zdzisław Prochowski – w 1960 r.).

W tym okresie zostało opublikowanych 9 tomów z następujących dyscyplin: ekonomii politycznej (2), ekonomiki handlu (1), towaroznawstwa (2), ekonomiki przemysłu (2), demografii (1), statystyki (1).

2.9. Połączenie Wyższej Szkoły Ekonomicznej w Łodzi z Uniwersytetem Łódzkim

Warto przypomnieć, że pierwsza oficjalna inauguracja roku akademickiego w Uniwersytecie Łódzkim odbyła się 15 stycznia 1946 r. Wykład inauguracyjny wygłosił prof. Józef Chałasiński, rektor UŁ (1949–1952). W roku akademickim 1945/1946 na sześciu Wydziałach: Farmaceutycznym, Humanistycznym, Matematyczno-Przyrodniczym, Prawno-Ekonomicznym i Lekarskim funkcjonowały 133 katedry; zatrudnionych było 530 pracowników, w tym około 100 profesorów, a wśród nich 53 profesorów zwyczajnych. W tym okresie studiowały 7144 osoby, co stanowiło 27% wszystkich studiujących w Polsce.

Wcześniej w tej części pracy przedstawiono osiągnięcia łódzkich ekonomistów na Wydziale Prawa i Ekonomii UŁ, w Oddziale Łódzkim Szkoły Głównej Handlowej i Wyższej Szkole Ekonomicznej. Począwszy od roku akademickiego 1947/1948, kiedy powołano Wydział Prawa i wyłączono kierunki ekonomiczne, nauki ekonomiczne w Łodzi dominowały poza UŁ. W roku akademickim 1948/1949 Wydział Stomatologiczny połączono z Wydziałem Lekarskim, a tym samym w UŁ pozostało pięć wydziałów.

66 Jak zauważają Jarosław Kita i Stefan Pytlaś (1996), w ostatnich miesiącach piastowania godności rektora przez Tadeusza Kotarbińskiego (1945–1949) nastąpił regres w rozwoju Uniwersytetu Łódzkiego. W okresie kadencji drugiego rektora, Józefa Chałasińskiego, daje się zauważyć kryzys funkcjonowania uczelni. Powodów głębokiego kryzysu było wiele i trwał on w zasadzie do 1956 r.

Główne czynniki wpływające na tę sytuację można ująć następująco:

1. Zmiany organizacyjne: 1 stycznia 1950 r. utworzono Akademię Medyczną z wyłączonych z UŁ Wydziałów: Lekarskiego i Farmaceutycznego.

2. Znaczne zmniejszenie kadry nauczycieli akademickich, w tym profesorskiej, często z najbardziej cenionym dorobkiem naukowym, uważanych za najwybitniejszych specjalistów w swoich dyscyplinach. Wielu cenionych naukowców powracało do odbudowującej się Warszawy lub do nowo tworzących się uczelni.

3. Wysoka i wzrastająca nieprzychylność władz do Uniwersytetu. Począwszy od 1949 r. ograniczono, i tak niepełną, autonomię szkół wyższych, co wiązało się z centralizacją kształcenia, zatwierdzeniem planów studiów przez ministra oraz wyznaczeniem limitów przyjęć do szkół. W konsekwencji doszło do zamknięcia wielu kierunków studiów, np. z czternastu na kierunku humanistycznych zostały tylko trzy: historia, filologia polska

i rosyjska, a nabór w latach 1949–1955 spadł trzykrotnie w porównaniu do okresu 1945–1949.

4. Koncepcja autorstwa ówczesnego Rektora UŁ – profesora Józefa Chałasińskiego sprowadzająca się do modelu „uniwersytetu robotniczego miasta”. Koncepcja ta zakładała m.in. opiekę nad studiującą młodzieżą robotniczą i chłopską; wprowadzenie partnerstwa pomiędzy profesurą a studentami; projekt budowy miasteczka uniwersyteckiego.

Koncepcje te, z jednej strony, stworzyły silną opozycję profesury wobec rektora, z drugiej władze ministerialne i partyjne nie ufały w pełni prof. J. Chałasińskiemu.

Sytuacja Uniwersytetu zaczęła się poprawiać podczas drugiej kadencji prof. Jana Szczepańskiego. Kryzys został ostatecznie przełamany po 1956 r., kiedy decyzją władz państwowych do Uniwersytetu Łódzkiego przyłączono Państwową Wyższą Szkołę Pedagogiczną.

W kolejnych latach doszło do dalszych znaczących zmian organizacyjnych w ramach UŁ, ściśle związanych z rozwojem łódzkiej ekonomii – w 1961 r. powstał Wydział Ekonomiczny. Zatrudnieni nauczyciele akademicy wywodzili się głównie z łódzkiej WSE, niektórych katedr Wydziału Prawa oraz katedr socjologii z Wydziału Filozoficzno-Historycznego. Strukturę jednostek organizacyjnych Wydziału Ekonomicznego UŁ przedstawiono w tabl. 2.4.

Tablica 2.4. Kierownicy katedr i zakładów na Wydziale Ekonomicznym UŁ (1961–1965)

Nazwa katedry lub zakładu	Nazwisko i imię kierownika
Katedra Chemii Ogólnej Zakład Chemii Ogólnej	prof. nadzw. dr Wacław Kirkor prof. nadzw. dr Wacław Kirkor
Katedra Demografii i Statystyki Zakład Demografii Zakład Statystyki	prof. zw. dr Edward Rosset prof. zw. dr Edward Rosset doc. dr hab. Egon Vielrose
Katedra Ekonomii Politycznej	prof. nadzw. mgr Antoni Konopka, doc. dr hab. Jan Mujżel
Zakład Kapitalizmu	doc. dr Edward Nabel
Zakład Socjalizmu	doc. dr hab. Jan Mujżel
Katedra Ekonomiki Handlu Zakład Ekonomiki Handlu Wewnętrznego	doc. dr Andrzej Grabski doc. dr Andrzej Grabski
Zakład Ekonomiki Handlu Zagranicznego	prof. dr hab. Józef Słodaczuk
Katedra Ekonomiki i Organizacji Pracy	vacat, od 1963/1964 kurator doc. dr hab. Halina Mortimer-Szymczak

Tablica 2.4. (cd.)

Nazwa katedry lub zakładu	Nazwisko i imię kierownika
Zakład Ekonomiki i Organizacji Pracy	vacat, od 1963/1964 kurator doc. dr hab. Halina Mortimer-Szymczak
Katedra Ekonomiki Przedsiębiorstwa Zakład Ekonomiki Przedsiębiorstwa Zakład Technologii	doc. mgr Brunon Keler doc. mgr Brunon Keler mgr inż. Henryk Regulski
Katedra Ekonomiki Przemysłu	kurator doc. mgr Brunon Keler (1961–1963), prof. nadzw. dr Jerzy Rachwański (1964–1969)
Zakład Ekonomiki Przemysłu	kurator doc. mgr Brunon Keler
Katedra Finansów Zakład Finansów	doc. dr hab. Janusz Chechliński doc. dr hab. Janusz Chechliński
Katedra Geografii Ekonomicznej Zakład Geografii Ekonomicznej	vacat, od 1963/1964 doc. dr hab. Tadeusz Olszewski doc. dr hab. Tadeusz Olszewski
Katedra Historii Gospodarczej Zakład Historii Gospodarczej	doc. dr Jan Warężak doc. dr Jan Warężak
Katedra Historii Socjologii i Myśli Społecznej	doc. dr Antonina Kłoskowska
Zakład Historii Socjologii i Myśli Społecznej	doc. dr Antonina Kłoskowska
Katedra Planowania i Polityki Ekonomicznej Zakład Planowania i Polityki Ekonomicznej	doc. dr hab. Halina Mortimer-Szymczak zastępca prof. dr Halina Mortimer-Szymczak (od 1963 doc. dr hab.)
Katedra Psychologii Pracy Zakład Psychologii Pracy	vacat vacat
Katedra Rachunkowości Zakład Rachunkowości	doc. dr Edward Wojciechowski doc. dr Edward Wojciechowski

Źródło: opracowanie własne.

Prezentowana w tabl. 2.4 struktura była podobna do obowiązującej w innych uniwersyteckich wydziałach ekonomicznych w Polsce (z wyjątkiem funkcjonowania katedr socjologicznych). W 1964 r. Wydział Ekonomiczny został przekształcony zgodnie ze swym charakterem w Wydział Ekonomiczno-Socjologiczny. 1 października 1965 r. utworzono następujące kierunki studiów: ekonomia handlu wewnętrznego, ekonomia przemysłu, handlowo-towarowy, ekonometria, socjologia.

W roku akademickim 1965/1966 na Wydziale Ekonomiczno-Socjologicznym pracowało 24 samodzielnych pracowników akademickich,

10 starszych wykładowców, 106 adiunktów i asystentów, 19 osób prowadzących wykłady zlecone i 20 pracowników naukowo-technicznych. Kolejna reorganizacja Wydziału nastąpiła w 1994 r., gdy część pracowników przejął nowo utworzony Wydział Zarządzania.

Szkoły i koncepcje badawcze w środowisku łódzkich ekonomistów

3.1. Szkoła ekonomii społecznej i demografii Edwarda Rosseta

Edward Rosset rozpoczął pracę zawodową w Wydziale Statystycznym Zarządu Miejskiego w Łodzi w 1921 r., został kierownikiem tej placówki i pozostał na tym stanowisku aż do wybuchu II wojny światowej. Zorganizował szereg badań statystycznych o treści społecznej: warunki mieszkaniowe dozorców domowych, umieralność na gruźlicę, zgony niemowląt, alkoholizm w miastach polskich, prostytutka. Pod jego kierownictwem przeprowadzano na terenie Łodzi spisy ludności w latach 1921, 1931, 1945, 1946 i 1948.

71

Zapoczątkował wydawanie „Rocznika Statystycznego m. Łodzi”, redagowanego po polsku i po francusku. Pod jego redakcją ukazało się 12 tomów przed wojną (lata 1922–1929, 1930–1934, 1935, 1936) oraz po wojnie (lata 1945–1947). Roczniki te zostały wysoko ocenione przez czołowego statystyka tamtej doby, Georga von Mayra oraz wybitnego polskiego statystyka Stefana Szulca.

Pracując przez wiele lat w Wydziale Statystycznym Zarządu Miejskiego, uczynił z niego placówkę naukowo-badawczą, stawiającą sobie za cel nie tylko badanie rzeczywistości, lecz także próbę jej naprawy. Opracował w tym okresie ponad 20 prac z zakresu statystyki, demografii i zagadnień komunalnych miasta Łodzi, m.in.: *Alkoholizm w Łodzi w świetle badań statystycznych* (1925); *Zagadnienia gospodarki samorządowej miasta Łodzi* (1926); *Alkoholizm w miastach polskich (wyniki ankiety)* (1927); *Łódź – miasto pracy* (1929); *Samorząd łódzki w walce z głodem mieszkaniowym* (1930); *Proletariat łódzki w świetle badań demograficznych* (1930); *Prostytucja i choroby weneryczne w Łodzi* (1931); *Prawa demograficzne wojny* (1933).

Po utworzeniu w Łodzi Wolnej Wszechnicy Polskiej, w 1929 r. Edward Rosset objął stanowisko starszego asystenta w Katedrze Ekonomii Politycznej (kierowanej początkowo przez prof. Zofię Daszyńską-Golińską). W 1931 r. wziął udział w międzynarodowym kongresie demograficznym w Rzymie, wygłaszając tam referat pt. *Les lois démographiques de la guerre*, który wywołał ożywioną dyskusję ze względu na aktualność prezentowanych problemów. Po kongresie otrzymał nominację na członka-korespondenta Comitato italiano per la studio dei problemi della popolazione. Podobna placówka funkcjonowała przed wojną w Polsce – był to Polski Instytut Badania Zagadnień Ludnościowych, któremu przewodniczył Stefan Szulc. Edward Rosset należał do władz tego Instytutu. W latach 1937–1939 działał również w Polskim Towarzystwie Statystycznym, pełniąc początkowo funkcję zastępcy, a potem członka zarządu Towarzystwa.

Ukrywając się w czasie II wojny światowej, na zlecenie władz Polski Podziemnej przygotował pracę pt. *Zróżnicowanie zawodowe ludności wiejskiej. Przyczynek do demografii wsi polskiej*, podpisaną pseudonimem Edward Nieżyński.

Po wyzwoleniu objął najpierw swe dawne stanowisko kierownika Wydziału Statystycznego w Zarządzie Miejskim, odbudowując zniszczoną przez okupanta placówkę statystyki miejskiej. W marcu 1945 r. przeprowadził na terenie Łodzi powszechny spis ludności. Działając na tym stanowisku do 1950 r. wydał pierwszy powojenny „Rocznik Statystyczny m. Łodzi, 1945–1947” oraz opublikował 300 zeszytów „Biuletynu Statystycznego m. Łodzi” (za lata 1948–1949 i 1950), z licznymi własnymi artykułami.

Gdy organizował się Uniwersytet Łódzki, stworzył Zakład, a następnie Katedrę Statystyki, której został kierownikiem.

W związku z likwidacją kierunku ekonomicznego w Uniwersytecie Łódzkim (1950) związał się z Wyższą Szkołą Ekonomiczną w Łodzi. Tam również stworzył Katedrę Statystyki, którą kierował. Wszystkie więc trzy działające na terenie Łodzi naukowe placówki statystyczne (Katedra Statystyki UŁ, Katedra Statystyki WSE i Miejski Wydział Statystyczny) zostały reaktywowane bądź stworzone przez Edwarda Rosseta.

Systematyzując zagadnienia, którymi zajmował się w swych pracach w okresie międzywojennym, można ująć je w następujących obszarach:

- przejawy patologii społecznej w wielkich miastach;
- warunki życia i sytuacja zdrowotna mieszkańców Łodzi;
- oblicze ekonomiczne i polityczne mieszkańców Łodzi.

Odrębne wątki badawcze, wykraczające swoim zakresem poza tematykę łódzką, powstały w rezultacie zainteresowania Edwarda Rosseta wpływem wojny na kształtowanie stosunków i procesów ludnościowych oraz odrodzonymi po wojnie krajami bałtyckimi, w szczególności Estonią.

Z publikacji dotyczących przejawów patologii społecznej na uwagę zasługuje praca *Alkoholizm w Łodzi w świetle badań statystycznych*, rozwinięta następnie w postaci analizy porównawczej w opracowaniu zatytułowanym *Alkoholizm w miastach polskich* (1927), przygotowanym na podstawie badań statystycznych, przeprowadzonych w 58 większych miastach Polski. W tym samym nurcie bolesnych problemów wielkiego miasta mieściła się praca pt. *Prostytucja i choroby weneryczne w Łodzi*, w której wykorzystane zostały źródła policyjne. Rozpatrując problem chorób wenerycznych, Edward Rosset wyrażał pogląd, że redukują one zdolność rozrodczą i tym samym mogą być istotnym czynnikiem depopulacyjnym.

Szeroki rozgłos zdobyła książka zatytułowana *Zagadnienia gospodarki samorządowej miasta Łodzi*. Prezentacja jej rozdziałów to swoisty katalog najważniejszych problemów ludnościowych i społeczno-gospodarczych miasta, w części i dziś aktualnych. Autor pokazał, w jaki sposób ówczesne władze miejskie próbowały rozwiązywać tak ważne zagadnienia, jak kwestia mieszkaniowa, infrastruktura komunalna, opieka nad dziećmi, zwalczanie wysokiej umieralności i alkoholizm. Problem powszechności takich chorób, jak gruźlica, dur brzuszny i nowotwory rozpatrywał Edward Rosset również w innych swoich pracach tego czasu, stanowiących wówczas i dziś ważny przyczynek do badań epidemiologicznych.

Szczególnie interesujące mogą być prace: *Oblicze polityczne ludności miasta Łodzi w świetle statystyki wyborczej* (1927), *Proletariat łódzki w świetle badań demograficznych oraz Łódź w latach 1860–1870. Zarys historyczno-statystyczny* (1928). W pierwszym z wymienionych opracowań poddano analizie statystyki dotyczące wyborów do czterech kolejnych Dum Państwowych w latach 1906–1912 oraz wyborów do Rad Miejskich, Sejmu i Senatu w niepodległej Polsce. Druga praca, wydana z rekomendacji Ludwika Krzywickiego przez Instytut Gospodarstwa Społecznego w Warszawie, jest przykładem pionierskiej, wzorcowej monografii demograficznej grupy społecznej, dominującej liczebnie w strukturze miasta. Trzecia nawiązuje tematycznie do badań i opisów przeszłości Łodzi, prowadzonych w XIX w. przez Oskara Flatta (1853).

Zwieńczeniem badań społeczno-demograficznych Edwarda Rosseta, dotyczących Łodzi, była publikacja przygotowana na dziesięciolecie niepodległości kraju i zatytułowana *Łódź – miasto pracy*. Była to jedna z monografii wielkich miast polskich, prezentujących swój dorobek oraz istniejące braki i perspektywy rozwoju w okresie Polski niepodległej. Sam tytuł opracowania był zamierzonym kontrapunktem dla określeń upowszechnionych przez dzieła literackie i stosowanych w odniesieniu do Łodzi. Chodzi tu o Reymontowską *Ziemię obiecaną* (1899) i *Złe miasto* (1911) Zygmunta Bartkiewicza.

Znaczącym wydarzeniem w karierze naukowej Edwarda Rosseta był jego udział w międzynarodowym kongresie demograficznym, który obradował w Rzymie w 1931 r. Było to europejskie spotkanie demografów, zorganizowane przez Włoski Komitet Badań Ludnościowych, pod przewodnictwem prof. Corrado Gini. Edward Rosset przedstawił na tym forum dwa referaty, mianowicie: *Prawa demograficzne wojny* oraz *Choroby weneryczne i wojna*. J. T. Kowaleski napisał po latach:

Pierwszy z wymienionych dwóch referatów wywołał na Kongresie duże poruszenie... Zebrani byli poruszeni oryginalnością ujęcia zagadnienia, mianowicie dokonany przez mnie uogólnieniem zjawisk demograficznych, które rodzi wojna i sformułowanie na tej podstawie prawidłowości, które Profesor nazwał „prawami demograficznymi wojny”. Nie mniejsze wrażenie wywarła ta praca w światowej literaturze statystycznej i demograficznej (*Profesor Edward Rosset*, 1997).

Cytowany referat stanowił rekomendację, wprowadzającą Edwarda Rosseta do europejskiego środowiska demograficznego.

Praca *Prawa demograficzne wojny. Referat, wygłoszony na międzynarodowym kongresie badań ludnościowych w Rzymie w dniu 8 września 1931 r., rozszerzony i uzupełniony* (1933) dostarcza odpowiedzi na pytanie, jaki wpływ wywiera wojna na najważniejsze przejawy ruchu naturalnego ludności oraz jak pod jej działaniem kształtuje się stopa ślubów, urodzeń i zgonów oraz rozwodów. Obejmuje również charakterystykę procesów migracyjnych, uwarunkowanych wojną, poczynając od mobilizacji, kończąc na repatriacji uchodźców i jeńców wojennych. Zawiera także opis zmian w strukturze ludności w wyniku anomального przebiegu ruchu ludności w czasie wojny. Jednocześnie pozwala na określenie, czy specyficzne objawy demografii wojennej nacechowane są prawidłowością, czy stanowią naturalne i nieuniknione następstwo przeżywanego przez narody kataklizmu, czy mają znamiona stabilności w ujęciu czasowym i przestrzennym.

Analiza tych problemów została oparta na danych z okresu I wojny światowej, obrazujących przebieg zjawisk demograficznych w Polsce, Niemczech, Francji, we Włoszech, Czechosłowacji i na Węgrzech, a także w państwach neutralnych – Holandii, Szwajcarii i Szwecji.

Monografia ta składa się z następujących rozdziałów:

I. Zmiany w ruchu naturalnym ludności państw europejskich pod wpływem wojny światowej: śluby, rozwody, urodzenia, zgony, przyrost naturalny.

II. Dane porównawcze z okresu wojny francusko-niemieckiej 1870–1871.

III. Wpływ Wielkiej Wojny na ruch naturalny w państwach neutralnych.

IV. Wpływ wojny światowej i polsko-sowieckiej na ruch naturalny ludności w Polsce. Województwa: zachodnie, południowe, centralne, wschodnie.

V. Wpływ wojny na ruch naturalny ludności w miastach i na wsi.

VI. Wpływ wojny na wędrówki ludności.

VII. Zmiany w budowie ludności pod wpływem wojny.

Struktura tej pracy świadczy o wszechstronnej analizie wpływu, jaki wywarła I wojna światowa na ruch naturalny, zarówno państw biorących w niej udział, jak i państw neutralnych. Dla nas najbardziej interesujące są wyniki dotyczące wpływu I wojny światowej jak i wojny polsko-sowieckiej na ruch naturalny w Polsce. Analiza taka napotkała poważne trudności, wynikające z braku kompletnego materiału statystycznego dla okresu poprzedzającego wskrzeszenie Państwa Polskiego oraz z tego, że dane pochodzą ze statystyki państw zaborczych i są niejednorodne. Autor przedstawił więc wyniki swoich badań dla poszczególnych dzielnic kraju. Przytoczymy jedynie końcowe wnioski, związane z ruchem naturalnym na ziemiach polskich:

1. Jak w innych krajach dotkniętych wojną, ruch ten miał w czasie jej trwania znamiona destrukcyjne, natomiast po jej zakończeniu nabral znaczenia kompensacyjnego.

2. W Polsce nastąpiło wydłużenie się okresu destrukcyjnego, a tym samym opóźnienie okresu kompensacyjnego na skutek nowej wojny, którą Polska musiała stoczyć ze swym wschodnim sąsiadem już po zakończeniu I wojny światowej.

Autor zwracał uwagę na brak równowagi płci, zanotowany po I wojnie światowej – stosunek liczby mężczyzn i kobiet w 1921 r. wynosił 1000/1103. W zakończeniu stwierdził:

W wyniku naszych poszukiwań doszliśmy do wniosku, że wojna pociąga za sobą przegrupowanie w układzie płci na rzecz kobiet i w układzie wieku na korzyść ludności dorosłej. Przekonaliśmy się również, że zjawiska o których mowa noszą piętno powszechności i że stanowią nieuniknione następstwo wstrząsów jakim w czasie wojny ulega ruch naturalny ludności państw wojujących. Jasne jest przeto, że i tutaj mamy do czynienia z prawami demograficznymi wojny (Rosset 1933, s. 63).

W latach dwudziestych XX w. E. Rosset został powołany do grona współpracowników Filii Wolnej Wszechnicy Polskiej w Łodzi w roku akademickim 1929/1930. Początkowo pracował jako asystent, prowadząc wykłady ze statystyki, demografii i polityki ludnościowej. Tuż przed wojną

prof. Zofia Daszyńska-Golińska wystąpiła do władz Uczelni z wnioskiem o powołanie Go na stanowisko docenta.

Fundamentalnym do dzisiaj dziełem, traktującym o przyczynach i różnorodnych następstwach procesu starzenia się społeczeństw była wydana w 1959 r. praca *Proces starzenia się ludności*. W krótkim czasie uzyskała rezonans międzynarodowy, co do dziś przejawia się w licznych cytowaniach, a przede wszystkim w tłumaczeniach na język angielski (*Aging Process of Population*, 1964) oraz rosyjski (*Process starzenia nasilenia*, 1968). We wcześniejszych biografiach Uczzonego, a także w recenzjach podkreślano, że nieprzemijający walor tej książki polega m.in. na zarysowaniu różnorodnych problemów, które staną się udziałem społeczeństw przyszłości i będą konsekwencją aktualnie występującego wzrostu udziałów osób starszych w populacjach ludzkich.

W swej słynnej książce analizował wszystkie rzeczywiście istotne problemy związane z demograficznym starzeniem się. Pierwsza część publikacji ma charakter metodologiczny, zostały w niej przedstawione różne miary starzenia się, typy struktur wieku i proporcje ludzi starych z różnych krajów. W drugiej części znalazły się opinie dotyczące najniższej granicy wieku, za którą rozpoczyna się starość. Poddano ocenie istniejące klasyfikacje struktur wieku populacji i tzw. „cykle życia” oraz różnice historyczne w udziałach względnych ludności osiągającej dolną granicę starszego wieku. Część trzecia obejmuje analizy przeszłych, teraźniejszych i przyszłych tendencji procesu starzenia się w różnych krajach świata, starzenie się ekonomicznie aktywnej populacji oraz społeczne i ekonomiczne konsekwencje starzenia się demograficznego. W czwartej części autor przedstawił i ocenił czynniki oddziałujące na proces starzenia się: płodność i liczbę żywych urodzeń, umieralność i liczbę zgonów sklasyfikowanych według wieku, migracje zewnętrzne i wpływ wojen na strukturę wieku populacji. Analizował również rolę migracji wewnętrznych w kontekście starzenia się populacji danego kraju i tworzenia różnic regionalnych.

Drugą bardzo ważną publikacją prof. Rosseta była praca *Ludzie starzy. Studium demograficzne* (1967). Przedstawił w niej różne definicje i miary starości demograficznej, a także prognozował przyszłe zmiany proporcji ludzi starych w Polsce i w krajach, których dane dotyczące tego zagadnienia były wtedy dostępne. Używając swojej własnej skali określającej zaawansowanie starości demograficznej, analizował sytuację w tym względzie dla roku 1967. Demograficznie młode społeczeństwa można było znaleźć w krajach Trzeciego Świata, a drugie ekstremum, demograficzną starość – głównie w Europie, Ameryce Północnej i państwach Oceanii. Już

wówczas badacz oświadczył, że proces starzenia się będzie zjawiskiem powszechnym w niedalekiej przyszłości.

Opisał powiązania rodzinne i samotność starych ludzi oraz różnice dotyczące samotnego życia. Przeanalizował ekonomiczny aspekt starego wieku: wzrastający ciężar nakładany na społeczeństwo przez starych ludzi i system emerytalny, zawodową bezużyteczność starych pracowników, absentyzm, wypadki przy pracy, przemiany zawodowe, adaptowanie się starych pracowników do nowych technik produkcji, zatrudnianie starych ludzi, konserwatyzm starczego wieku, stary wiek i konsumpcję, wyzwania i zadania władz publicznych związane ze wzrostem liczby starych ludzi, miasta zamieszkałe przez emerytów. Omówił demograficzne konsekwencje wzrastającego udziału osób starszych. Przedstawił wpływ procesu starzenia się na płodność, współczynnik zgonów i procesy migracyjne, przybliżył również pojęcie przejścia populacji do stanu stacjonarnego. Przebadał dalsze trwanie życia w różnym wieku (głównie w starszym) i był przekonany, że ludzkie życie nadal będzie się wydłużać, a takie dary natury, jak zdrowie i żywotność, będą dłużej towarzyszyć człowiekowi.

Osobny rozdział omawianej książki jest poświęcony ludziom w wieku 80 lat i więcej. Ich liczba wzrasta o wiele szybciej niż liczba szeroko rozumianej grupy ludzi starych. Badacz doszedł do wniosku, że problem starych ludzi będzie w przyszłości coraz bardziej dotkliwy.

Studium Rosseta miało rzeczywiście szerokie ramy, przechodząc od ewolucji demograficznej do społecznych i ekonomicznych problemów związanych ze starością, obecnych w wielu krajach europejskich w tym czasie i we wszystkich krajach świata obecnie. Opisując status zdrowotny osób starszych, autor przedstawił głęboką analizę umieralności, zachorowalności i zawodowej bierności. Dane pochodzące z różnych badań sugerują, że chroniczna choroba i niezdolność nasilają się wraz z przedłużaniem się średniego trwania życia. Więcej ludzi dożyje zaawansowanego wieku, ale w tym samym czasie nie będą oni zdolni do normalnego życia przez dłuższy okres. Proporcja trwania życia w stanie dobrego zdrowia będzie wzrastać, ale wolniej niż samo trwanie życia. W walce z negatywnymi ocenami, uprzedzeniami i stereotypami, które dotyczą starości, konieczne jest pozytywne myślenie o niej, pobudzające do niezależności, autonomii i szacunku dla siebie osób starszych.

W kilku swoich książkach prof. Rosset przedstawił procesy i struktury demograficzne w skali kraju (w ujęciu: przeszłość – stan aktualny – perspektywy). Na uwagę zasługują przede wszystkim: *Perspektywy demograficzne Polski* (1962); *Oblicze demograficzne Polski Ludowej* (1965); *Polska roku 1985 – wizja demograficzna* (1965); *Demografia Polski*, t. 1–2 (1975). Publikacje te dotyczą zmian ludnościowych. Ich autor z dużą rozważą

antycypował społeczne i ekonomiczne konsekwencje zachodzących przeobrażeń demograficznych.

Proces reprodukcji ludności, stanowiący przedmiot drugiego tomu *Demografii Polski*, był omawiany (już tylko w odniesieniu do tworzenia się i rozpadu małżeństw) w ostatniej wielkiej monografii, wydanej za życia Profesora, zatytułowanej *Rozwody* (1986). W pracy tej autor, choć nie odrzuca całkowicie rozwodu jako sposobu rozwiązywania skrajnych konfliktów w małżeństwie, jawi się jako orędownik trwałych związków, a masowość zjawiska rozwodów w wielu krajach współczesnego świata ujmuje w kategoriach patologii społecznej. „Zło społeczne nie przestaje być złem przez to, że się rozpleniło” – pisze w posłowiu. I dalej:

Jakże uznać, że nie ma kryzysu rodziny, skoro coraz więcej osób uskarża się na złamane życie spowodowane rozpadem małżeństwa, skoro mnożą się zastępy osób, które po złych doświadczeniach wyniesionych z rozbitego małżeństwa postanawiają raz na zawsze wyrzec się ponownego ożenku czy zamążpójścia, skoro mnożą się zastępy „sierot z rozwodu”. Oczywiście kryzys nie oznacza, że dotknięta nim instytucja jest skazana na wygaśnięcie. Kryje jednak w sobie taką groźbę i tym samym zmusza do zwiększenia wysiłków na rzecz wzmocnienia rodziny, by nie dopuścić do najgorszego (Rosset 1986, s. 437).

78

Profesor Rosset nie zapomniał również o problemach swojego rodzinnego miasta. Dzięki Jego inicjatywie i pod Jego redakcją w 1962 r. ukazała się obszerna monografia *Łódź w latach 1945–1960*. Zamieścił w niej rozdział pt. *Stosunki ludnościowe*, w którym m.in. dokonał oryginalnego oszacowania strat ludnościowych, jakie poniosła Łódź w okresie II wojny światowej. Charakter regionalny ma również monografia *Włókniarze łódzcy*, wydana pod Jego redakcją w roku 1964.

Odrębnym wątkiem w badaniach E. Rosseta były zagadnienia z teorii demografii. Pierwsze ich wyraźne ślady odnajdujemy w cytowanych już *Prawach demograficznych wojny*. W obszernej monografii, zatytułowanej *Eksplzja demograficzna* (1978) uważny czytelnik dostrzeże odbicie zainteresowań Profesora teorią przejścia demograficznego, której szerokie rozwinięcie znajduje się w pracy *Teoria przejścia demograficznego – jej logika, techniki i perspektywy* (1987). Do omawianego nurtu badawczego należy również zaliczyć książkę *Doktryna ludności optymalnej w rozwoju historycznym* (1983), prezentującą rozumienie optimum ludnościowego w różnych okresach historycznych, uwzględniającą odmienne kryteria dla tego pojęcia.

Studiując publikacje E. Rosseta można podziwiać Jego wielką erudycję, której wyrazem są liczne odsyłacze i umiejętnie dobrane cytaty sprawiające, że czytelnik – śledząc wywody Autora – jednocześnie poznaje literaturę światową dotyczącą rozpatrywanego problemu. Prace Profesora są pisane piękną, staranną polszczyzną, charakteryzującą się klarownością

i logicznością wywodu z myślą o czytelniku, który – zdaniem Profesora – bez trudu powinien śledzić rozważania, dotyczące nawet najbardziej skomplikowanych problemów.

Podsumowując, w dorobku E. Rosseta najwięcej jest prac poświęconych zagadnieniom statystyki, demografii i polityki społecznej. Profesor stworzył podstawy rozwoju polskiej szkoły gerontodemografii i gerontologii społecznej (por. Kita, Pytlas, 1995). Badając zagadnienia demografii Polski współczesnej, zajmował się głównie perspektywami jej rozwoju demograficznego. W kręgu polityki społecznej znajdowała się demografia regionalna, oparta głównie na przykładzie Łodzi.

Twórczość naukowa E. Rosseta i Jego imponujący dorobek przyczyniły się do dynamicznego rozwoju demografii i gerontologii społecznej w Polsce, a także wyznaczyły kierunki i problemy demografii na różnych kontynentach świata. Szkoła prof. Rosseta jest w dalszym ciągu rozwijana przez Jego uczniów, do których należy liczne grono uczonych w kraju i zagranicą.

Profesor Rosset, nestor demografów i statystyków polskich, pozostawił grupę swoich uczniów, którzy kontynuowali Jego badania, głównie demograficzne. Do tego grona należeli m.in.: Władysław Welfe, Zbigniew Michalkiewicz, Tadeusz Miller, Zofia Zarzycka, Teodor Nagurski, Egon Vielrose i Barbara Nowakowska. Przedstawmy ich dorobek naukowo-badawczy.

Zbigniew Michalkiewicz (1927–1986). Jego zainteresowania naukowe koncentrowały się wokół problematyki demograficznej, w szczególności gerontologii społecznej oraz statystyki ekonomicznej i społecznej. Był kontynuatorem myśli demograficznej prof. E. Rosseta w zakresie gerontologii społecznej i demografii ludzi trzeciego wieku.

Najważniejsze prace z zakresu demografii: *Przydatność zawodowa robotników w starszym wieku oraz problem ich racjonalnego zatrudnienia*, PWE, Warszawa 1962; *Robotnicy w wieku emerytalnym w łódzkich zakładach przemysłu lekkiego*, [w:] *Problemy demograficzne i zatrudnienia na terenie miasta Łodzi*, ŁTN, Łódź 1967; *Położenie robotników po przejściu na emeryturę*, „Prace Instytutu Ekonometrii i Statystyki Uniwersytetu Łódzkiego” 1971, nr 1; *Proces starzenia się ludności i jego ekonomiczno-społeczne skutki*, „Zdrowie Psychiczne” 1971, nr 1–2; *Rozkład dochodów gospodarstw domowych emerytów*, „Prace Instytutu Ekonometrii i Statystyki Uniwersytetu Łódzkiego” 1974, nr 10 (współautor: Cz. Domański).

Tadeusz Miller (1921–1980). Jego zainteresowania naukowo-badawcze koncentrowały się wokół problematyki nauk społecznych, w tym socjologii oraz zastosowań statystyki w naukach medycznych. Dorobek naukowy

i publicystyczny T. Millera jest znaczny, najważniejsze publikacje to: *O warunkach mieszkaniowych robotników łódzkich*, „Łódzkie Czasopismo Gospodarcze” 1958, nr 1; *Badania nad strukturą i ruchliwością klasy robotniczej Jugosławii*, „Studia Socjologiczne” 1961, t. III (współautor); *Z badań nad strukturą załogi łódzkiej fabryki włókienniczej*, [w:] *Studia nad rozwojem klasy robotniczej*, red. J. Szczepański, cz. I, PAN, Warszawa 1961; *Z pracy ośrodków socjologicznych Jugosławii*, „Studia Socjologiczne” 1961, t. XVI 2; *Zmiany w poziomie aktywności zawodowej ludności w Łodzi w okresie 1931–1950*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Łódzkiego. Nauki Ekonomiczne” 1962, z. 1; *Gospodarstwa domowe Łodzi w świetle spisów ludności z lat 1921, 1931, 1950, 1960*, [w:] *Problemy demografii i zatrudnienia na terenie m. Łodzi*, red. H. Mortimer-Szymczak, ŁTN, Łódź 1967; *Materiały do ćwiczeń z medycyny społecznej*, PWN, Warszawa 1972; wyd. 2, zmienione i rozszerzone, 1974; wyd. 3, 1976 (współautor).

Zofia Zarzycka (1925–2010). Jej działalność obejmowała: problemy pracy zawodowej kobiet obarczonych obowiązkami rodzinnymi, demograficzne i społeczne czynniki wpływające na wzorce konsumpcyjne oraz problemy ekonomiczne wynikające z procesu starzenia się ludności.

Wybrane monografie, studia i rozprawy: *Aktywność zawodowa kobiet łódzkich posiadających dzieci*, [w:] *Problemy demografii i zatrudnienia na terenie m. Łodzi*, red. H. Mortimer-Szymczak, ŁTN, Łódź 1967; *Ekonometryczne metody szacowania elastyczności popytu względem dochodu na podstawie badań budżetów gospodarstw domowych*, „Zeszyty Metodologiczne”, GUS 1972, nr 29 (współautor: A. Tomaszewicz); *Konsumpcja i popyt konsumpcyjny a sposób prowadzenia gospodarstwa domowego*, [w:] *Ekonometryczne modele rynku*, t. 2, PWE, Warszawa 1978; *Indeksy cen w sferze usług niematerialnych*, „Zeszyty Metodologiczne”, GUS 1982, nr 3 (współautor: S. Barczak); *Praca zawodowa kobiet a budżet rodziny*, Wydawnictwo UŁ, Łódź 1983; *Dochody ludności w starszym wieku na podstawie budżetów gospodarstw domowych*, [w:] *Wybrane uwarunkowania i konsekwencje procesu starzenia się ludności Polski*, „Monografie i Opracowania”, SGPiS 1987; *Czynniki demograficzne i społeczne w analizie konsumpcji*, Wydawnictwo UŁ, Łódź 1992; *Sytuacja kobiet zatrudnionych w łódzkim przemyśle włókienniczym*, [w:] *Włókniarze łódzcy*, red. E. Rosset, Wydawnictwo Łódzkie, Łódź 1996.

Teodor Nagurski (1901–1973). W 1968–1970 zatrudniony jako adiunkt w Pracowni Demograficznej PAN w Łodzi, a następnie do 1973 w IFiS PAN Oddziału w Łodzi. Był członkiem PTS, w tym przewodniczącym Oddziału Wileńskiego w latach 1933–1939, prezesem Związku Popierania Turystyki w Wilnie (1934–1939), założycielem i prezesem Klubu „Włóczęgów-Seniorów”.

Tytuły wybranych publikacji: *Roczniki statystyczne m. Wilna* (1928–1934); *Gospodarka finansowa m. Wilna w latach 1918–1928* (1929); *Przemysł i handel*

województw wileńskiego i nowogrodzkiego (1933); *Porty wschodniego Bałtyku w okresie międzywojennym*, „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Ekonomicznej w Łodzi” 1958, nr 4; *Badania statystyczne wypadków przy pracy i poza pracą w łódzkim przemyśle włókienniczym i chemicznym w latach 1953–1955*, „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Ekonomicznej w Łodzi” 1961, nr 16; *Badania statystyczne wypadków przy pracy w polskiej gospodarce uspołecznionej, 1955–1960*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Łódzkiego” 1962, ser. III, nr 1; *Wypadki przy pracy w gospodarce uspołecznionej w przemyśle w latach 1955–1960*, „Wiadomości Statystyczne” 1962, nr 2; *Międzynarodowa statystyka wypadków przy pracy*, „Przegląd Statystyczny” 1965, nr 3; *Analiza wypadków przy pracy w przemyśle i ich skutki ekonomiczno-społeczne* (1971); *Wybrane zagadnienia rozwoju ludnościowego i gospodarczego małych miast na przykładzie woj. łódzkiego* (1972).

Egon Vielrose (1907–1984). Jego dorobek naukowy zawiera ponad 200 prac z zakresu statystyki matematycznej, ekonometrii oraz statystyki społeczno-gospodarczej. Najważniejszymi pracami z dziedziny demografii są: monografia *Elementy ruchu naturalnego* (1961), *Zarys demografii potencjalnej* (1958) oraz *Ludność Polski od X do XVIII wieku* (1957); z zakresu statystyki matematycznej: *Rozkład dochodów według wielkości* (1960) oraz *Tablice liczb losowych* (1951); z prac ekonometrycznych: *Próba wyznaczenia elastyczności popytu na przewozy pasażerskie koleją żelazną*. Pogranicza statystyki społecznej i gospodarczej dotyczą artykuły poświęcone budżetom rodziny i czasu.

Kierując pracami sekcji ekonometrii Komitetu Nauk Demograficznych PAN propagował wykorzystanie metod matematycznych w demografii, a od 1966 był także członkiem sekcji Demografii Historycznej. Jego zainteresowania skupiały się również na dydaktyce. Napisał pierwszy w języku polskim podręcznik do ćwiczeń z zakresu statystyki matematycznej pt. *Zadania statystyki matematycznej* (1956), ponadto zbiór zadań ze statystyki (współautor: B. Szulc) oraz *Metody statystyczne i Działania na liczbach przybliżonych* (współautor: S. Szulc).

Barbara Nowakowska (1939–2014). Studia ekonomiczne ukończyła w 1962 r. na Wydziale Ekonomicznym UŁ. Od tego czasu aż do odejścia na emeryturę w końcu lat dziewięćdziesiątych XX w. pracowała na Wydziale Ekonomiczno-Socjologicznym (po rozszerzeniu jego pierwotnej nazwy) na stanowiskach – asystenta, po uzyskaniu doktoratu – adiunkta. Miejskami Jej pracy były: Katedra Demografii i Statystyki, a po kolejnych reorganizacjach na Wydziale Zakład Statystyki i Demografii oraz Zakład Demografii w Instytucie Ekonometrii i Statystyki UŁ. Przez kilka lat po odejściu z Uniwersytetu dr B. Nowakowska pracowała w łódzkiej delegaturze Rządowego Centrum Studiów Strategicznych.

Wartościowym przymiotem dr B. Nowakowskiej był Jej talent dydaktyczny, mierzony setkami prac magisterskich i dyplomowych oraz tysiącami godzin wykładów, ćwiczeń, konwersatoriów i konsultacji.

Zainteresowania badawcze w różnych okresach Jej życia zawodowego dotyczyły takich kwestii, jak: kadry kwalifikowane, rynek pracy, starzenie się ludności, demografia regionalna. W ramach każdego z wymienionych wątków miała znaczące osiągnięcia. Była autorką ponad 100 opracowań, w tym kilku książek przygotowanych osobiście, we współautorstwie, bądź też pod Jej redakcją.

Do grona uczniów prof. Rosseta, którzy aktywnie uczestniczą w rozwoju nauk demograficznych należy zaliczyć: Marka Okólskiego, Jerzego Tadeusza Kowaleskiego, Włodzimierza Obraniaka i Halinę Worach-Kardas.

Marek Okólski był kontynuatorem myśli Profesora w zakresie reprodukcji ludności w ujęciu modernizacji społeczeństwa, w szczególności struktury ludności w Polsce. Do najważniejszych Jego prac należą: *Dynamizm ludnościowy Polski w latach 1971–1990 i jego uwarunkowania* (1978, współautor: J. Pajestka) i *Reprodukcja ludności a modernizacja społeczeństwa – polski syndrom* (1988).

82 **Jerzy Tadeusz Kowaleski** – jego zainteresowania badawcze są ukierunkowane na problemy ludnościowe krajów słabiej rozwiniętych gospodarczo, demografię wsi oraz proces starzenia się ludności. Spośród kilku prac podejmujących wskazaną tematykę na uwagę zasługują zwłaszcza następujące: *Przyszłość demograficzna Polski* (2009); *Starzenie się ludności Polski. Między demografią a gerontologią społeczną* (2009); *Ewolucja umieralności w Polsce na tle przemian w krajach europejskich* (2012).

Włodzimierz Obraniak prowadził pogłębione analizy struktury ludności z punktu widzenia różnych cech demograficznych, przedstawione m.in. w pracy *Ludność Łodzi i innych wielkich miast w Polsce w latach 1984–2006* (2007).

Halina Worach-Kardas analizowała zagadnienia dotyczące wpływu wieku na pełnienie ról społecznych, prezentowane m.in. w pracy *Wiek a pełnienie ról społecznych* (1983).

3.2. Łódzka szkoła ekonometrii Władysława Welfego

Osiągnięcia naukowe prof. Władysława Welfego dotyczą modelowania procesów ekonomicznych. W czasie swej blisko 50-letniej pracy opublikował ponad 24 monografie książkowe i ponad 300 artykułów oraz

przyczynków naukowych (wiele w językach obcych), był także redaktorem naukowym ponad 11 tomów „Conference Proceedings”.

Do najstarszych, stymulowanych pracami Oskara Lange, dziedzin zainteresowania Profesora należy problematyka przepływów międzygałęziowych i bilansów gospodarki narodowej, układów cen, technik wytwarzania, współczynników zużycia (kosztów). Działalność dydaktyczna prowadzona w Szkole Głównej Planowania i Statystyki w Warszawie (SGPiS) i Wyższej Szkole Ekonomicznej w Łodzi (WSE) sprzyjały pogłębieniu Jego zainteresowań badaniami popytu konsumpcyjnego oraz analizą rynku. Książka *Popyt i podaż. Zakres i metody statystycznych badań rynku* (PWE, 1962) integruje problematykę trzech odrębnych dyscyplin: statystyki ekonomicznej, ekonometrii oraz rachunkowości społecznej. Obok interdyscyplinarnego charakteru publikacji warto podkreślić fakt jej wydania w okresie powracania w gospodarce, polityce i ideologii tendencji centralistycznych i dogmatycznych. Wydawanie w tym czasie rozważań o mechanizmach rynkowych, podaży, popycie, a zwłaszcza o niezrównoważeniu świadczy o niezależnej postawie naukowej Profesora.

Kolejną monografią była praca habilitacyjna pt. *Indeksy produkcji* (PWE, 1966). Została w niej przedstawiona oryginalna koncepcja systemu indeksów produkcji i cen jako składników systemu bilansów gospodarki narodowej, będąca ważnym głosem przeciwko deformacjom i niegospodarności stymulowanym przez stosowanie mierników produkcji globalnej jako charakterystyki wyniku gospodarowania. Propozycja uczonego na rzecz istotnie proefektywnościowych mierników produkcji czystej jako właściwej charakterystyki „wysiłku” przedsiębiorstw, gałęzi czy też gospodarki narodowej zasługuje na podkreślenie.

Staż naukowy na Uniwersytecie w Cambridge (1963–1964) u późniejszego laureata Nagrody Nobla Richarda Stone’a sprzyjał pogłębieniu zainteresowania analizą popytu konsumpcyjnego i rozszerzeniu jej na problematykę kompletnych modeli popytu oraz analizę budżetów gospodarstw domowych. Od tego czasu łódzki ośrodek stał się, obok Głównego Urzędu Statystycznego (GUS), jednym z głównych w kraju centrów badań popytu konsumpcyjnego, wykorzystujących dane z budżetów gospodarstw domowych. Tom drugi i trzeci monografii *Ekonometryczne modele rynku* (PWE, 1978 i 1982) prezentują otrzymane w tych badaniach wyniki, dając jeden z najbardziej wszechstronnych w literaturze światowej ekonometrycznych opisów ekonomicznych i demograficzno-społecznych uwarunkowań zachowania się gospodarstw domowych.

W połowie lat sześćdziesiątych XX w. grupa badaczy kierowana przez Zbigniewa Pawłowskiego zbudowała pierwszy makromodel gospodarki Polski (por. Barczak i in. 1968). Makroekonomiczne spojrzenie,

charakteryzujące *Indeksy produkcji*, akcentujące rolę układu cen w gospodarce socjalistycznej, zderzone – jak wspomina sam Profesor – z faktem rezygnacji autorów z dalszych prac nad doskonaleniem i rozbudową tego pierwszego makromodelu gospodarki Polski dały impuls do podjęcia samodzielnych prac nad budową kolejnego makromodelu, rozpoczynającego ciąg modeli serii W. W takim modelu uczony dostrzegł narzędzie analiz symulacyjnych i prognoz gospodarczych. Dodatkowym bodźcem okazał się staż naukowy w Filadelfii i spotkanie „ojca makromodeli amerykańskich”, późniejszego laureata Nagrody Nobla prof. Lawrence’a R. Kleina. Nawiązana wówczas współpraca zaowocowała m.in. wspólną książką *Wykłady z ekonometrii* (PWE, 1982), cyklem wykładów L. R. Kleina w Instytucie Ekonometrii i Statystyki UŁ, kilkoma stażami pracowników tego Instytutu w Filadelfii, a także udziałem w międzynarodowym projekcie LINK, dzięki któremu analizy symulacyjne i prognozy gospodarki polskiej, opracowywane w Zespole kierowanym przez W. Welfego, były prezentowane na forum międzynarodowym. Oznaczało to również systematyczny dostęp do prognoz konstruowanych we wspomnianym projekcie dla gospodarki światowej.

Historia łódzkiej szkoły makromodelowania rozpoczęła się na przełomie lat sześćdziesiątych i siedemdziesiątych, choć jej korzenie sięgały znacznie wcześniej. Od początku przewijał się w niej motyw „podaż–popyt”, z nieuniknionym, szczególnie w latach osiemdziesiątych, pytaniem o źródła nierównowagi i charakter jej wpływu na mechanizm funkcjonowania gospodarki narodowej. Jednym z głównych nurtów badań modelowych prowadzonych przez prof. W. Welfego było poszukiwanie odpowiedzi na pytanie o drogi zbilansowania gospodarki socjalistycznej. W odróżnieniu od Jánosa Kornaia, wyprowadzającego swe wnioski na podstawie spekulacji teoretycznych – Jego zainteresowanie nie zrównoważeniem i „niedoborem w gospodarce” wynikało z potrzeby badań empirycznych, z konieczności pogłębienia tej części ekonometrycznego opisu funkcjonowania gospodarki narodowej. Modele serii W ewoluowały w latach, kiedy podczas analizy relacji możliwości produkcyjnych gospodarki do aktualnie realizowanej produkcji wprowadzone zostało rozróżnienie między dwuczynnikową funkcją produkcji (rozumianą w kategoriach długiego okresu, gdy może nastąpić zmiana wielkości majątku trwałego oraz substytucja jednego czynnika produkcji przez drugi) a krótko- i średniookresowymi funkcjami realizacji. Funkcje produkcji opisują moce produkcyjne, które są następnie modyfikowane przez krótko- i średniookresowe czynniki (zakłócenia) wpływające na stopień wykorzystania mocy i wyznaczające aktualną produkcję (realizację). Zakłócenia wpływające na odchylenie faktycznej produkcji od wielkości mocy produkcyjnych można

także rozpatrywać w kontekście teorii barier wzrostu Michała Kaleckiego. Bariera konsumpcji pojawia się w procesie kształtowania rozmiarów inwestycji, nie dopuszczając do ich wzrostu, jeśli groziłoby to spadkiem konsumpcji. Analizując wpływ postępu technicznego na moce produkcyjne, rozdzielono dwa nurty postępu – ucieleśniony w majątku trwałym i neutralnym. Pierwszy zależy od ilości i jakości nowego majątku trwałego, którego zmiany (zarówno ilościowe, jak i jakościowe) mogą następować ze zmienną szybkością. W sytuacji braku informacji statystycznej, pozwalającej na analizę tych zmian w poszczególnych generacjach majątku, przyjęto tezę, że stopa wzrostu produkcji czystej – spowodowanego postępem technicznym ucieleśnionym w majątku – zależy od stopy wzrostu samego majątku trwałego. Chcąc pokazać dodatkowy wpływ postępu tkwiącego w importowanych maszynach i urządzeniach, przyjęto hipotezę, że jego efekty dadzą się scharakteryzować udziałem maszyn z importu w globalnych nakładach inwestycyjnych na maszyny i urządzenia.

Rozróżnienie zmiennych, które realizują się w procesie gospodarowania od wielkości potencjalnych i oddzielny opis kształtujących te wielkości mechanizmów mają w modelowaniu gospodarki narodowej charakter stymulujący dalszy rozwój – także teorii ekonomicznej. W ten sposób rozważane są: popyt początkowy, popyt efektywny oraz podaż, co stwarza możliwość wyznaczenia popytu niezaspokojonego. Okazuje się, że z punktu widzenia adekwatnego opisu zjawisk nierównowagi tradycyjne podejście do funkcji popytu (zarówno na dobra konsumpcyjne, jak i inwestycyjne czy też funkcje zapotrzebowania na materiały i półfabrykaty) jest niewystarczające. Uogólnienie funkcji popytu zmierza do wyróżnienia takich jego elementów, które wskutek niedostatecznej podaży powodują wystąpienie wymuszonej substytucji, popytu odłożonego, popytu antycypacyjnego lub popytu finansowanego z dodatkowych źródeł.

Wprowadzenie do makromodelu równań odwzorowujących przebieg procesów inflacyjnych i działanie pętli inflacyjnej wskazuje, że wzrost kosztów utrzymania wzmaga nacisk na wzrost płac nominalnych (choć równoległe pojawienie się przyrostu płac nominalnych z tytułu przyrostu wydajności pracy osłabia ten nacisk). Dalszym efektem jest wzrost kosztów wytwarzania (przyrost wydajności pracy oraz oszczędności materiałowe osłabiają również ten efekt), prowadzący następnie do podniesienia cen wytwórców i cen detalicznych, a zatem do dalszego wzrostu kosztów utrzymania. Istotnym elementem tego sprzężenia są równania cen wytwórców reprezentujące formułę kosztową. Podjęto liczne próby zweryfikowania na materiale empirycznym hipotezy, zgodnie z którą w przeszłości wzrost cen wytwórców był spowodowany brakiem równowagi na rynkach (ceny rosły, żeby zmniejszyć przewagę popytu nad podażą).

Z nowych rozwiązań wprowadzonych przez W. Welfego do makro-modeli należy wymienić koncepcję modelu pełnego, tj. takiego, który łączy elementy, generujące stronę popytową i podażową, a także modelu zintegrowanego (z modelami *input-output*) w nawiązaniu do opisu gospodarki niedoborów. Jego autorstwa jest też koncepcja akceleratora, zwana również przyspieszeniem podażowym, najpełniej wyrażona w modelu W-3. Przyrost produkcji globalnej powoduje zwiększenie produkcji czystej, które daje możliwości inwestowania (co na gruncie zaproponowanego przez Kornaia pędu do wzrostu jako immanentnej cechy gospodarki socjalistycznej oznacza realizację wszelkich możliwości inwestowania) i uruchamia przyrost majątku trwałego i wzrost zdolności produkcyjnych. Ostatecznie generuje to dalszy przyrost produkcji globalnej. W modelach gospodarek rynkowych, zdominowanych przez popyt, sprzężenie to pozostaje niedoceniane; można natomiast prześledzić podobny tok rozumowania w ostatnich pracach Michała Kaleckiego, który – jak dobry planista – zadawał również pytanie odwrotne: jakiego przyrostu inwestycji potrzeba, aby uzyskać pożądaną przyrost produkcji globalnej. W okresie kryzysu i spadku produkcji globalnej to „przyspieszenie podażowe” zadziało negatywnie jako „spowolnienie” podażowe.

86

Modele serii W różniły się zasadniczo od konstruowanych w tym czasie modeli powstających w Komisji Planowania tym, że generowały zarówno popyt, jak i podaż oraz popyt niezaspokojony. W latach 1960–1970 został zbudowany średniookresowy model W-3, który miał dwie wersje – popytową i podażową, dostosowaną do warunków gospodarki niedoborów. Wiele nowatorskich koncepcji zawierał także model W-5. Na podstawie teorii gospodarki niedoborów Kornaia oraz teorii barier wzrostu Kaleckiego uwzględniono w nim kluczowe hipotezy dotyczące własności mechanizmów funkcjonowania i barier wzrostu. Została sformułowana koncepcja akceleratora podażowego oraz mnożnika wąskich gardeł. Empirycznie zweryfikowano koncepcję podażowego mnożnika konsumpcyjnego Barro i Grossmana. Zaproponowane zostały nowe wskaźniki pomiaru stopnia niezrównoważenia rynków, w tym zaopatrzeniowych, opartych na indykatorach nierównowagi. Po 1983 r. zastosowanie wielkich modeli gospodarki polskiej poszerzono o prognozy średniookresowe, początkowo o horyzoncie 2-, a następnie 5-letnim.

Kolejne, ciągle uaktualniane wersje modeli służyły do wielu analiz symulacyjnych polskiej gospodarki, szczególnie w latach osiemdziesiątych, kiedy powstawały pytania o najkorzystniejsze drogi reform ekonomicznych. Podsumowanie rozważań teoretycznych i wyników empirycznych z tamtego okresu znalazło wyraz w monografii *Ekonometryczne modele*

gospodarki narodowej Polski (PWE, 1992). W swietle prezentowanych osiagniec naukowych Profesora ośrodek lodzki utwierdził swoją wyjątkową pozycję w gronie najbardziej liczących się w świecie badań ekonometrycznych i statystycznych, natomiast prof. W. Welfe został uznany za twórcę lodzkiej szkoły ekonometrycznej.

Kiedy gospodarka polska weszła na drogę transformacji, zmieniły się również narzędzia polityki ekonomicznej. Oddziaływanie pieniądza oraz instrumentów monetarnych stało się powszechne i coraz bardziej intensywne wraz z upływem czasu. Rosła wrażliwość podmiotów gospodarczych na sygnały rynkowe. Jednocześnie uległ skróceniu horyzont analiz i prognoz ekonomicznych, co wymuszało konieczność zmiany narzędzi używanych do takich analiz. Powstała więc konieczność szybkiego skonstruowania modelu krótkookresowego i luka ta została częściowo wypełniona już w roku 1991. W zespole kierowanym przez W. Welfego powstała wówczas pierwsza wersja modelu kwartalnego, który w latach następnych był systematycznie weryfikowany i rozbudowywany. Wyniki tych badań można znaleźć w czasopiśmie „Economic Modelling”, polskiej części monografii *Economies in Transition...* (1993), w książce W. Welfego i in. (1995) oraz w pracy zbiorowej *Economies in Transition...* (1997).

Modele krótkookresowe są systematycznie wykorzystywane w praktyce (opracowywanie, publikacja kwartalnych i wieloletnich prognoz gospodarczych, dokonywanie analiz scenariuszowych *ex-post* i *ex-ante*). Równolegle z badaniami nad omawianym modelem trwają prace zmierzające do stworzenia nowej wersji modelu długookresowego, opartego na danych rocznych, bowiem z powodu zmiany mechanizmów gospodarczych stare wersje tych modeli straciły aktualność. Pierwsza zagregowana wersja (W-8) powstała w roku 1996 i została wykorzystana do sformułowania prognoz długookresowych (do roku 2010) oraz analizy scenariuszowej w kontekście spodziewanego wejścia do Unii Europejskiej. Do analiz symulacyjnych potrzebny jest również model bardziej szczegółowy, pozwalający analizować gospodarkę np. w sekcjach lub sektorach instytucjonalnych, czemu służył roczny wielosektorowy model W-10, powstający z odpowiedniej rekonstrukcji modelu W-5 gospodarki polskiej. Zarys jego koncepcji przedstawiono w monografii *Średniookresowy ekonometryczny model...* (1997), wydanej pod redakcją W. Welfego.

Istotnym wkładem W. Welfego były studia nad przyszłym rozwojem gospodarki polskiej. Jej perspektywy rozwojowe są od kilkunastu lat przedmiotem zainteresowań przedstawicieli świata nauki, a w szczególności Komitetu Prognoz PAN.

Scenariusze wzrostu gospodarczego są konstruowane w tym celu, by pomóc w formułowaniu odpowiedzi na podstawowe wyzwania

pierwszego ćwierćwiecza bieżącego stulecia. Dotyczy to przede wszystkim odpowiedzi na pytanie, jakie są szanse osiągania wysokich stóp wzrostu, a w ślad za tym – znacznego ograniczenia stóp bezrobocia, a zarazem zbliżenia się do poziomu dobrobytu osiąganego przez rozwinięte kraje Unii Europejskiej. W jakich warunkach możliwe jest osiągnięcie zrównoważonego wzrostu, któremu towarzyszyłyby niskie stopy inflacji. Jednocześnie nie można uciec od rozpatrzenia scenariuszy pesymistycznych, prowadzących do stagnacji i utrwalenia zacofania gospodarczego wraz z utrzymywaniem się wysokich stóp bezrobocia.

Analizy scenariuszowe zostały przeprowadzone przy użyciu kolejnej wersji długookresowego makroekonometrycznego modelu W8D-2002 gospodarki polskiej (por. W. Welfe (red.), 2004a). Model ten liczy ponad 200 równań. Pozwala na generowanie nie tylko popytu finalnego i jego składników, lecz także potencjału produkcyjnego oraz determinujących go czynników produkcji, co jest szczególną cechą tego modelu. Umożliwia analizę procesów inflacyjnych, przepływów finansowych i ewentualnych napięć w makrobilansach.

Model ten posłużył za podstawę symulacji komputerowych, realizujących założenia przyjętych scenariuszy. Szczegółowe wyniki analiz scenariuszowych przedstawiono w odrębnej monografii (W. Welfe (red.), 2004b). Warto przedstawić syntetyczne rezultaty przeprowadzonych analiz, nawiązując do podstawowej prognozy rozwoju gospodarczego Polski do 2025 r. (W. Welfe, Florczak, 2004).

Chcąc zatem uzyskać odpowiedź na pytania postawione wcześniej w scenariuszach długookresowego rozwoju gospodarczego Polski, które zostały poddane analizie – uwzględniono przede wszystkim wspomniane we wstępie podstawowe czynniki wzrostu gospodarczego. W szczególności do tych zmiennych zaliczono skalę nakładów inwestycyjnych na środki trwałe, wyrażoną przez udział inwestycji brutto w PKB. Jest to najczęściej używana makrozmienna, której zróżnicowanie w znacznej mierze przesądza o wysokości stopy wzrostu gospodarczego. Została ona uzupełniona dwoma zmiennymi. Pierwszą z nich jest udział FDI w PKB (zmienna ta ma wyrażać dodatkowe efekty, polegające na przyspieszeniu absorpcji postępu technicznego oraz transfery netto z UE, powiększające nakłady inwestycyjne na infrastrukturę). Druga to stopa wzrostu eksportu (jej przyrost ma wyrażać wzrost konkurencyjności polskich towarów, wywołany rekonstrukcją gałęzi eksportowych).

Wskazane zmienne oddziałują na stopy wzrostu popytu na produkcję krajową, podczas gdy przyrost inwestycji rzutuje także na przyrost potencjału produkcyjnego. Zgodnie z przyjętą endogenizacją postępu technicznego, w sektorze wyznaczającym potencjał produkcyjny występują trzy

dalsze zmienne odnoszące się do wzrostu jakości czynników produkcji. Są to udziały w PKB nakładów na edukację i naukę, a także przyrost parametru wyrażającego stopę elastyczności absorpcji zagranicznego kapitału wiedzy. Wyrażają one efekty decyzji podejmowanych w ramach długofalowej polityki gospodarczej lub długookresowych oczekiwań, uwzględniając uwarunkowania wynikające z decyzji podejmowanych przez organa krajowe lub międzynarodowe. Wartości wyróżnionych zmiennych, traktowanych jako egzogeniczne, zostały przyjęte dla kolejnych lat projekcji. Podajemy je dla kluczowych lat, kończących symulację średniookresowe – 2010 i długookresowe – 2025 (patrz tabl. 3.1).

Tablica 3.1. Założenia scenariuszy rozwoju gospodarczego do 2025 r.

Makrozmienna – scenariusze	2005	2010	2025
Udział inwestycji w PKB (w % c.b.)			
– drapieżny	22,0	26,5	30,0
– szybkiego wzrostu	21,0	25,0	28,0
– prognoza podstawowa	19,8	23,8	26,0
– powolnego wzrostu	19,0	20,0	23,0
– stagnacyjny	19,0	18,0	18,0
– recesji światowej	19,0	16,0	20,0
– restrykcyjny	19,0	14,0	20,0
Udział FDI w PKB (w % c.b.)			
– drapieżny	3,8	5,2	6,0
– szybkiego wzrostu	3,6	5,0	5,0
– prognoza podstawowa	3,5	4,6	4,0
– powolnego wzrostu	3,0	3,0	2,0
– stagnacyjny	3,0	2,0	2,0
– recesji światowej	3,0	2,0	2,0
– restrykcyjny	3,0	2,5	2,0
Transfery netto z UE w PKB (w % c.b.)			
– drapieżny	1,2	3,5	2,8
– szybkiego wzrostu	1,2	3,5	2,8
– prognoza podstawowa	1,2	3,5	2,8
– powolnego wzrostu	1,2	3,5	2,8
– stagnacyjny	1,2	3,5	2,8
– recesji światowej	0,2	2,5	1,8
– restrykcyjny	0,2	2,5	1,8

Tablica 3.1. (cd.)

Makrozmienne – scenariusze	2005	2010	2025
Eksport towarów i usług SNA (tempo w %)			
– drapieżny	10,0	10,0	9,0
– szybkiego wzrostu	9,6	8,3	7,0
– prognoza podstawowa	9,6	7,1	6,4
– powolnego wzrostu	7,0	6,1	5,0
– stagnacyjny	4,0	4,0	3,0
– recesji światowej	5,0	3,0	4,0
– restrykcyjny	5,0	3,0	4,0
Udział nakładów na edukację w PKB (w % c.b.)			
– drapieżny	5,9	6,15	6,3
– szybkiego wzrostu	5,9	6,10	6,20
– prognoza podstawowa	5,83	6,08	6,15
– powolnego wzrostu	5,60	5,65	5,70
– stagnacyjny	5,30	5,00	4,30
– recesji światowej	5,60	5,60	5,50
– restrykcyjny	5,50	5,40	5,20
Makrozmienne – scenariusze	2005	2010	2025
Udział nakładów na B+R w PKB (w % c.b.)			
– drapieżny	1,25	3,00	3,00
– szybkiego wzrostu	0,90	2,20	2,60
– prognoza podstawowa	0,72	1,00	2,50
– powolnego wzrostu	0,66	1,00	1,20
– stagnacyjny	0,60	0,80	0,80
– recesji światowej	0,60	0,80	1,20
– restrykcyjny	0,60	0,80	0,80
Przyrost elastyczności absorpcji zagranicznych skumulowanych nakładów na B+R (w %)			
– drapieżny	20	40	100
– szybkiego wzrostu	20	30	80
– prognoza podstawowa	10	20	50
– powolnego wzrostu	0	5	20
– stagnacyjny	0	0	0
– recesji światowej	10	10	50
– restrykcyjny	10	10	30

Źródło: Władysław Welfe..., 2005.

Propozycje te porównano z założeniami przyjętymi odnośnie do nakładów inwestycyjnych w projekcie Narodowego Planu Rozwoju 2007–2013 (NPR) z 2005 r. oraz nakładów na edukację i naukę w opracowaniu Witolda Orłowskiego (Zienkowski (red.), 2003) oraz w założeniach KBN dotyczących nakładów na B+R (Strategia lizbońska 2004).

W założeniach wyróżniono dwa scenariusze optymistyczne: drapieżny i szybkiego wzrostu, w których udział inwestycji w PKB rośnie odpowiednio do 26,5% i 25% w 2010 r., natomiast do 30% i 28% w 2025 r., z kolei stopy wzrostu eksportu znacznie przekraczają prognozę, a nakłady na B+R są zbliżone do występujących w UE. Wskazano także dwa scenariusze pesymistyczne: powolnego wzrostu i stagnacyjny, przyjmując, że będzie mieć miejsce restrykcyjna polityka pieniężna i fiskalna, w związku z czym udziały inwestycji w PKB w pierwszym wariantie wzrosną do 20% w 2010 r. oraz do 28% w 2025 r., w wariantcie stagnacyjnym zaś będą się utrzymywać przez cały okres na poziomie 18%. Stopy wzrostu eksportu będą niższe niż prognozowano, natomiast nakłady na edukację i naukę wzrosną w niewielkim stopniu.

Na końcu poddano analizie dwa dodatkowe warianty. Przyjęto, że:

- w latach 2009–2013 gospodarka światowa popadnie w recesję, która odbije się na spadku polskiego eksportu (scenariusz światowej recesji);
- wystąpi zaostrzenie polityki pieniężnej i pogłębienie tendencji spadkowych oraz nastąpi opóźnienie wejścia do EMU (po 2011 r., nie zaś po 2007 r.) – scenariusz restrykcyjny.

O ile w scenariuszach poprzednich nominalna stopa procentowa pozostaje w zasadzie niezmienną, oscylując wokół 4%, to w wariantcie z restrykcyjną polityką pieniężną przyjmuje się, że w latach 2007–2011 wzrośnie do 14%, a następnie będzie stopniowo maleć (do poziomu 4% w 2014 r.).

Wyniki analiz dotyczą głównych endogenicznych makrozmiennych. Obejmują podstawowe makrocharakterystyki: (a) popytu finalnego wraz z handlem zagranicznym, a więc PKB oraz popytu na czynniki produkcji; (b) potencjału gospodarki polskiej wraz ze środkami trwałymi, podażą pracy oraz łączną produktywnością czynników produkcji; (c) charakterystyki napięć na rynkach towarów usług oraz pracy; (d) cen wynagrodzeń; (e) napięć w bilansach przepływów finansowych (deficytu budżetowego, stóp procentowych, kursów walutowych itp.).

Szczegółowe wyniki zostały podane dla każdego scenariusza oddzielnie, z uwzględnieniem ich rocznej sekwencji. Porównanie dotyczy podstawowych charakterystyk wzrostu PKB oraz potencjalnego PKB i głównego czynnika wzrostu, tj. udziału inwestycji w PKB, a także następstw dla rynku pracy i stopy inflacji. Wyniki dla wariantów optymistycznych i pesymistycznych zostały odniesione do prognozy podstawowej (por. tabl. 3.2).

Dla wariantów optymistycznych charakterystyczne są dość stabilne stopy wzrostu, oscylujące wokół 5–6% rocznie (wyjątkiem był scenariusz optymistyczny pierwszej wersji modelu W8D, który dla okresu po 2010 r. przewidywał stopę wzrostu powyżej 7%). Podobne stopy wzrostu dotyczą potencjalnego PKB, co świadczy o stabilności stopnia jego wykorzystania. Są one osiąmane przy wysokim wysiłku inwestycyjnym – w części aktualnych scenariuszy udział inwestycji w PKB sięgał początkowo 25–27%, gdy w poprzednim okresie przekraczał 33%. W późniejszym okresie w części aktualnych scenariuszy udział ten zamyka się w granicach 28–30%, znacznie poniżej początkowej wersji, w której jednak osiągnano znacznie wyższą stopę wzrostu. Jest to częściowo wynikiem zwiększenia roli efektów postępu technicznego w nowych scenariuszach. W ostatnim dziesięcioleciu udział przyrostu TFP w przyroście potencjalnego PKB sięga 50–60%.

Szacunki stóp bezrobocia są nieznacznie zróżnicowane. W pierwszym okresie (do 2010 r.) wszystkie prognozy przewidują spadek stopy bezrobocia do 14–17%. W latach następnych jest on umiarkowany (do ok 12% w najnowszych scenariuszach). Postulowany spadek (do 3%) z pierwszej wersji naszych analiz wynikał nie tylko z wyższej stopy wzrostu PKB, lecz także z niższej stopy wzrostu wydajności pracy, będącej efektem słabszej absorpcji postępu technicznego.

Stopy inflacji są w niewielkim stopniu zróżnicowane: od 2,3% dla dawnego scenariusza do 1,3% w scenariuszu drapieżnym i rosną po 2010 r. do 2,4%.

Cechą charakterystyczną prognoz są stopy wzrostu PKB, w pierwszym dziesięcioleciu zamykające się w granicach 3,7–4,6%. W latach następnych – w scenariuszach opartych na modelach W8D w poprzedniej wersji – tempo ulega przyspieszeniu do niespełna 5%, podczas gdy w nowej wersji prognozy jest ono bardziej skromne (4,1%). Utrzymanie tych stóp wzrostu wymaga jednak poważnego wysiłku inwestycyjnego – udział inwestycji w PKB zamykałby się w przedziale 24–29%. Wysiłek ten w latach późniejszych byłby nieco wyższy. Mimo wysokich stóp inwestycji w poszczególnych latach, prognozy stopy wzrostu potencjalnego PKB byłyby niższe od efektywnego PKB (3,4–4,1%). Po 2010 r. stopy te w zaktualizowanej prognozie przekroczyłyby stopy wzrostu efektywnego PKB. Stopa bezrobocia maleje w sposób zróżnicowany, zależnie od otrzymanych stóp wzrostu wydajności pracy. W naszych ostatnich wariantach jest on szybszy, więc towarzyszy mu wolniejszy spadek stopy bezrobocia – do ok. 16% w 2010 r. Rokowania, gdy chodzi o rok 2025, są zróżnicowane – według naszych wcześniejszych analiz stopa bezrobocia zmalałaby do 6%, podczas gdy według ostatnich wyników byłaby nadal wysoka, wynosząc niespełna 10%.

Tablica 3.2. Podstawowe wyniki analiz scenariuszowych otrzymanych na podstawie modeli W8D i W8D-2002

Model	Scenariusze	Stopy wzrostu PKB (w %)		Udział inwestycji brutto w PKB (w %)		Stopa bezrobocia (w %)		Średnia stopa inflacji CPI (w %)	
		2006–2010	2011–2025	2006–2010	2011–2025	2006–2010	2011–2025	2006–2010	2011–2025
Warianty optymistyczne									
W8D	optymistyczny	5,3	7,2	35,5	37,7	14,3	3,1	2,3	3,4
W8D-2002	drapieżny	6,3	6,1	26,5	30,1	16,0	12,1	1,3	2,4
W8D-2002	szybkiego wzrostu	5,3	5,1	25,0	28,1	16,6	11,5	1,7	0,4
Prognozy									
W8D	prognoza	3,7	4,8	28,9	30,5	14,9	6,2	5,3	2,4
W8D-2002	prognoza	4,6	4,1	23,8	26,2	15,8	9,9	2,3	2,8
Warianty pesymistyczne									
W8D	pesymistyczny	2,7	3,6	26,4	28,2	15,7	9,2	4,4	4,8
W8D-2002	powolnego wzrostu	3,1	3,3	20,0	23,0	21,7	9,8	0,6	1,0
W8D-2002	stagnacyjny	1,5	2,5	18,0	18,0	26,6	18,7	0,3	-2,0
W8D-2002	recesji światowej	0,9	5,2	16,1	20,0	28,2	13,9	-0,1	-1,0
W8D-2002	restrykcyjny	-0,1	4,4	14,0	20,0	31,8	17,9	-0,8	-2,0

Źródło: *Władysław Welfe...*, 2005.

Tablica 3.3. Wyniki średniookresowych prognoz i analiz symulacyjnych otrzymanych na podstawie modelu W8D-2000 [2004b], CGE [2003] oraz w rezultacie obliczeń MGİP [2005] dla lat 2007–2013 i 2014–2020

Model	Scenariusze	Stopy wzrostu w procentach										Stopa bezrobocia w % w roku	
		PKB		indywidualna konsumpcja		inwestycje		eksport		import			
		2007–2013	2014–2020	2007–2013	2014–2020	2007–2013	2014–2020	2007–2013	2014–2020	2007–2013	2014–2020		
		Warianty optymistyczne										2013	2020
W8D-2002	drapieżny	6,1	6,5	4,2	5,3	11,0	8,6	10,0	9,8	8,2	9,4	14,0	8,5
MGiP	prognoza NPR	5,5	5,0	5,3	5,0	8,7	4,7	7,7	6,6	8,3	6,4	14,4	11,9
CGE	członkostwa w UE ¹	5,3	.	4,4	.	10,7	.	8,8	.	9,2	.	8,0	.
W8D-2002	szybkiego wzrostu	4,9	5,2	3,4	4,3	7,6	6,0	8,3	7,6	7,7	6,9	15,8	12,6
Warianty umiarkowane													
W8D-2002	prognoza	4,1	4,1	3,0	3,7	6,7	5,1	7,0	6,8	7,1	6,6	13,1	10,0
CGE	izolacji	4,5	.	3,7	.	7,1	.	7,5	.	6,7	.	10,6	.
Warianty pesymistyczne													
W8D-2002	powolnego wzrostu	3,1	4,4	2,1	4,1	4,1	5,5	6,1	5,8	6,2	5,2	19,7	8,5
W8D-2002	strategiczny	1,6	3,1	1,2	3,1	0,2	2,0	4,0	3,8	3,1	3,1	26,0	21,6

Źródło: *Władysław Welfe...*, 2005.

Scenariusze pesymistyczne obejmują wariant oparty na pierwotnej wersji modelu W8D oraz 4 warianty prezentowane w przeprowadzanej obecnie analizie. Dla najbliższych lat (do 2010 r.), najniższe wyniki otrzymano (zgodnie z założeniami) dla scenariuszy, w których wystąpiła recesja, wywołana albo przyczynami zewnętrznymi – światowym kryzysem (przyrost poniżej 1%), albo restrykcyjną polityką krajową (minimalny spadek). W pozostałych scenariuszach, zakładających brak polityki wspierania wzrostu gospodarczego, mamy stopy wzrostu na poziomie 1,5–3%. Na przestrzeni ostatnich 15 lat sytuacja zmieniła się diametralnie. W scenariuszach reprezentujących recesję, na przełomie 2010 r. następuje znaczne ożywienie o skali przewyższającej założenia umiarkowane (4,4–5,2%), z tym, że gorsze rezultaty otrzymano dla wariantu z polityką restrykcyjną. W powstałych scenariuszach pesymistycznych średnie stopy są nieco wyższe niż w okresie początkowym i zamykają się w granicach 2,5–3,6%.

W scenariuszach pesymistycznych udział inwestycji w PKB jest wyraźnie niższy niż w poprzednio analizowanych. Najgorzej rzecz się ma w tych, w których wystąpiła recesja na przełomie 2010 r. – spadł do 16% (scenariusz kryzysu światowego) i do 14% (scenariusz restrykcji). W pozostałych scenariuszach pesymistycznych waha się w granicach 18–20%, niewiele wyższych od wyjściowych – wyjątkiem jest scenariusz oparty na początkowej wersji modelu, gdzie udział ten przekracza 26%. Pociąga to za sobą powolny przyrost, a następnie spadek stóp inwestycji, w konsekwencji zaś – niewielki lub nawet bliski zeru przyrost potencjalnego PKB.

Porównania wyników otrzymanych w rezultacie przedstawionych analiz scenariuszowych z innymi szacunkami będą się odnosić do okresu poakcesyjnego. Porównanie dotyczy głównie lat 2006–2013, jakkolwiek poddano analizie także dane dla lat późniejszych, nawiązując do prognoz NPR (por. tabl. 3.3).

Warto zaznaczyć, że prognoza NPR należy do wyraźnie optymistycznych, co łączy się z prowdrostowymi jej założeniami. Dotyczy to w szczególności okresu 2007–2013. Gdy chodzi o stopę wzrostu PKB (5,5%), to jest zbliżona do scenariusza członkostwa w UE i mieści się pomiędzy naszymi scenariuszami drapieżnego i szybkiego wzrostu. Różni się od naszych scenariuszy głównie tym, że w NBR przyjmuje się nieznaczne osłabienie efektywności gospodarczej po 2013 r. (zostaną jednak utrzymane wysokie, 5-procentowe stopy wzrostu), podczas gdy w scenariuszach przez nas prezentowanych przyjmuje się, że we wskazanym okresie nastąpi pewne przyspieszenie aktywności gospodarczej,

związane z pełniejszą absorpcją efektów akcesji. Dotyczy to przede wszystkim popytu inwestycyjnego, ale także konsumpcyjnego. Nasze scenariusze są bardziej optymistyczne, gdy chodzi o handel zagraniczny – stopy wzrostu eksportu są wyższe niż w NPR i wyższe niż stopy importu. Pozostałe warianty przewidują raczej, że stopy wzrostu importu będą ciągle wyższe niż stopy wzrostu eksportu, pogarszając saldo bilansu handlowego.

Oceny dotyczące stóp bezrobocia są zbliżone – do 2013 r. będą się utrzymywać w granicach 14–16%. Jedynie według modelu CGE miałyby obniżyć się do 8–11%, co trudno wytłumaczyć, uwzględniając wysokie stopy wzrostu wydajności pracy.

Wyniki przeprowadzonych analiz scenariuszowych prowadzą do skonkretyzowania pojawiających się możliwości zmniejszenia dystansu do krajów Unii Europejskiej. W przeszłości dokonywano wielu takich obliczeń, pokazując głównie, w jakim czasie i przy jakich tempach wzrostu PKB byłoby możliwe osiągnięcie jego wysokości na poziomie 15 krajów Unii Europejskiej. Idąc tym tropem, wyznaczymy średnie tempo wzrostu PKB dla trzech podokresów, obejmujących 2001–2004, 2005–2010 oraz 2011–2025 dla wszystkich wyróżnionych scenariuszy. Przyjęto, że są one równoważne tempu wzrostu PKB na mieszkańca. Znając poziom PKB na mieszkańca Polski (w USD dla roku 2000, według PPP), wynoszący ok. 40% średniej dla 15 krajów UE, oszacowano poziomy PKB na mieszkańca dla Polski w 2010 i 2025 r. (w USD, w cenach z 2000 r.).

Tablica 3.4. Produkt krajowy brutto na mieszkańca Polski na tle 15 krajów Unii Europejskiej i Portugalii (w %)

Scenariusze	Rok 2010				Rok 2025			
	UE 15 = 100		Portugalia = 100		UE 15 = 100		Portugalia = 100	
	Stopy wzrostu krajów UE							
	2%	3%	2%	3%	2%	3%	2%	3%
Drapieżny	56	51	90	73	101	91	144	113
Szybkiego wzrostu	53	48	84	65	84	65	118	93
Prognoza	51	46	75	69	70	57	99	84
Powolnego wzrostu	47	42	66	60	57	44	80	63
Stagnacji	43	39	60	55	46	36	65	51
Recesja światowa	41	37	58	53	65	51	92	72
Restrykcyjny	38	35	54	49	54	42	76	60

Źródło: Władysław Welfe..., 2005.

Podstawą porównań był średni poziom PKB na mieszkańca w 15 krajach należących do UE oraz poziom PKB na mieszkańca w Portugalii, który należał do najniższych w UE w 2000 r. Nie mając miarodajnych prognoz wzrostu PKB na mieszkańca dla tych grup krajów przyjęto, że będą się one wahać w przedziale 2–3% (ze względu na przewidywany spadek liczby ludności w UE są one zapewne wyższe niż stopy wzrostu PKB ogółem).

Z tablicy 3.4 wynika, że nawet w najbardziej drapieżnym scenariuszu w najlepszym razie w 2025 r. może być osiągnięty średni poziom 15 krajów UE. Scenariusz ten zapewniłby osiągnięcie 90% poziomu PKB na mieszkańca w Portugalii już w 2010 r. Scenariusze szybkiego wzrostu i prognoza zapewniłyby osiągnięcie ponad 50% poziomu UE w 2010 r., natomiast ponad 70% w 2025 r. W tym roku zbliżyłyby się lub przekroczyłyby poziom Portugalii.

Scenariusze pesymistyczne nie gwarantują osiągnięcia 50% poziomu PKB na mieszkańca w 15 krajach UE – po 10 latach są bliskie 40%, tj. poziomowi wyjściowemu, w 2025 r. zaś wynoszą ponad 50% (wyjawszy wariant stagnacji – 46%), przy 2% wzroście w UE. Natomiast w porównaniu z Portugalią, w 2010 r. mógłby zostać osiągnięty poziom PKB na mieszkańca zaledwie w ok. 60%, gdy w 2025 r. wynosiłby 65% (w wariacie stagnacji) i ponad 90% (w wariacie kryzysu światowego). Gdyby więc miały się spełnić scenariusze pesymistyczne, nie byłoby możliwe uzyskanie do 2025 r. nie tylko średniego poziomu PKB w 15 krajach UE, lecz także w krajach najuboższych, takich jak Portugalia. Przy 3% wzroście w UE nie byłoby większych szans na uzyskanie poprawy, gdy chodzi o pozycję Polski względem krajów należących do Unii.

Profesor Władysław Welfe wychował kilka generacji uczniów, rozwijających Jego idee. Wśród najbardziej aktywnych należy wyróżnić Andrzeja Tomaszewicza, Władysława Milo, Bogdana Sucheckiego, Jacka Sztaudyngera, Łucję Tomaszewicz, Jana Gajdę i Aleksandra Welfego.

Andrzej Tomaszewicz prowadził badania dotyczące m.in. analizy własności liniowych i nieliniowych modeli ekonometrycznych testów ekonometrycznych, w szczególności testów analizy szeregów czasowych oraz prognozowania procesów statystycznych. Wyniki swoich badań przedstawił w pracach: *Ekonometryczne modele rynku. Estymacja – Prognozy – Symulacje* (t. 1, 1977; t. 2. 1978, współautor); *Jednorównaniowe modele ekonometryczne przy nieklasycznych założeniach* (1985); *Testy ekonometryczne* (1993).

Władysław Milo rozwijał zainteresowania naukowo-badawcze w obszarach ekonometrii, teorii prognozowania, portfeli inwestycyjnych oraz dynamiki i wzrostu gospodarczego. Podstawowe rezultaty swoich badań opublikował w pracach: *Nieliniowe modele ekonometryczne* (1990); *Szeregi czasowe* (1990); *Odporność ekonometrii* (1992); *Finansowe rynki kapitałowe* (2000, współautor).

Bogdan Suchecki w swoich badaniach koncentruje się na modelowaniu przestrzennym i regionalnym ekonometrii przestrzennej oraz prognozowaniu gospodarczym. Do Jego najważniejszych prac należy zaliczyć *Popyt i rynek w warunkach nierównowagi* (1988) oraz *Kompletne modele popytu* (2006, współautor).

Jacek Sztudynger rozwija swoje zainteresowania badawcze w zakresie modelowania i prognozowania wydajności pracy, procesów transformacji i integracji gospodarczej z Unią Europejską, modelowania cen konsumpcyjnych i cen nieruchomości. Swoje osiągnięcia przedstawił w pracach: *Ekonometryczne modelowanie produkcji, wymiany zagranicznej i zadłużenia* (1997); *Modyfikacje funkcji produkcji i wydajności pracy z zastosowaniami* (2003); *Wzrost gospodarczy a kapitał społeczny, prywatyzacja i inflacja* (2005).

Łucja Tomaszewicz w swoich badaniach koncentruje się m.in. na modelach *input-output*, wielosektorowych zintegrowanych modelach gospodarki narodowej i rachunkach narodowych. Wyniki jej badań zostały zaprezentowane w pracach: *Zintegrowane modele gospodarki narodowej* (1983); *Metody analizy input-output* (1994) oraz *Wielosektorowe modele gospodarki narodowej i ich zastosowania w analizach przemian gospodarczych* (2010).

Jan Gajda rozwija zainteresowania badawcze m.in. w obszarach badań operacyjnych: symulacji systemów, ekonometrii, integracji europejskiej. Rezultaty badań znajdują się w pracach: *Wielorównaniowe modele ekonometryczne, estymacja, symulacja, sterowanie* (1988); *Model ekonometryczny w optymalnym sterowaniu gospodarką* (1992), *Prognozowanie i symulacje a decyzje gospodarcze* (2001); *Ekonometria* (2004).

Aleksander Welfe swoje badania naukowe koncentruje wokół makromodelowania, analizy szeregów czasowych, kointegracji, modelowania inflacji, metod symulacji, prognozowania gospodarczego. Do najważniejszych Jego prac należą m.in.: *Popyt i rynek w warunkach nierównowagi* (1988), *Inflacja i rynek* (1993, współautor), *Ekonometria. Metody i ich zastosowanie* (1998).

3.3. Łódzka szkoła statystyki nieparametrycznej Czesława Domańskiego

Do grona naukowców reprezentujących łódzką szkołę ekonomiczną prof. Władysława Welfego należy prof. **Czesław Domański** (por. Kita, Pytlaś, 1996). W monografii *Uniwersytet Łódzki w latach 1945–1995* czytamy:

[...] w połowie lat osiemdziesiątych na czoło statystyków uniwersyteckich wysunął się Czesław Domański, kierujący od 1992 r. Katedrą Metod Statystycznych, wchodzącą w skład Instytutu Ekonometrii i Statystyki, autor m.in. książek: *Nieparametryczne testy statystyczne* (1979); *Teoretyczne podstawy testów nieparametrycznych i ich zastosowania w naukach ekonomiczno-społecznych* (1986); *Testy statystyczne* (1990) (Kita, Pytlaś, 1996, s. 107).

W roku 1976 uzyskał doktorat za rozprawę pt. *Ekonometryczne zastosowania testów serii*, napisaną pod kierunkiem prof. Zdzisława Hellwiga. Podstawą do habilitacji w 1986 r. była praca pt. *Teoretyczne podstawy testów nieparametrycznych i ich zastosowanie w naukach ekonomiczno-społecznych*, opublikowana w Wydawnictwie Uniwersytetu Łódzkiego. Natomiast książka *Testy statystyczne...*, razem z wcześniejszym dorobkiem naukowym, stanowiła podstawę do otrzymania tytułu profesora, co miało miejsce w roku 1991.

Profesor Cz. Domański jest autorem lub współautorem 24 książek (17 z nich ma charakter monografii) oraz ponad 200 artykułów. W części opracowań zbiorowych, oprócz autorstwa lub współautorstwa, był też redaktorem publikacji. Na szczególne wyróżnienie zasługują następujące monografie: *Nieklasyczne metody statystyczne* (PWE, Warszawa 2000); *Statystyczne systemy ekspertowe* (Wydawnictwo UŁ, Łódź 1998; współautorzy: H. Gadecki, K. Pruska, A. Rossa); *Metody statystyki małych obszarów* (Wydawnictwo UŁ, Łódź 2001; współautorka: K. Pruska); *Statystyczne metody wnioskowania wielokrotnego* (Wydawnictwo UŁ, Łódź 2007; współautor: D. Parys); *Nieklasyczne metody oceny efektywności i ryzyka. Otwarte Fundusze Emerytalne* (PWE, Warszawa 2011; współautorzy: J. Białek, K. Bolonek-Lasoń, A. Mikulec); *Testy statystyczne w procesie podejmowania decyzji* (Wydawnictwo UŁ, Łódź 2014; współautorzy: D. Pekasiewicz, A. Baszczyńska, A. Witaszczyk).

W rezultacie utrzymujących się przez lata osiągnięć naukowych ośrodek łódzki kierowany przez prof. Domańskiego awansował do grona liczących się centrów badań statystycznych, zaś Pana Profesora zaczęto postrzegać jako współtwórcę łódzkiej szkoły statystycznej. W krajowym środowisku jest też uważany za twórcę łódzkiej szkoły statystyki

nieparametrycznej. Uznanie to przekłada się na jego rozległe kontakty międzynarodowe i współpracę w różnych okresach z zagranicznymi uniwersytetami, m.in. w Pradze, Rzymie, Lyonie, Madrycie, Mannheim, Heidelbergu, Kijowie, Pittsburgu, Barcelonie, Salonikach i Lizbonie.

Oprócz kwestii metodologicznych, takich jak teoretyczne podstawy testów nieparametrycznych, metody porównywania nieparametrycznych procedur wnioskowania statystycznego z procedurami parametrycznymi czy statystyka małych obszarów, dużo miejsca w badaniach naukowych prof. Domańskiego zajmuje udział w pracach aplikacyjnych, wspomagających rozwiązywanie problemów w różnych dziedzinach i przejawach życia społeczno-gospodarczego, zwłaszcza na terenie Łodzi i regionu łódzkiego. Można tu wymienić badania nad:

- budową łódzkiej skali rozwoju dzieci i młodzieży;
- stanem zdrowia i umieralnością niemowląt;
- modelami statystycznymi spożycia wody przez mieszkańców Łodzi;
- rozwojem polskiej myśli statystycznej i wkładem do niej statystyków łódzkich;
- tradycją Łodzi akademickiej;
- jakością kształcenia kadry ekonomistów w zależności od oczekiwań łódzkich przedsiębiorców;
- budową łódzkiej karty ryzyka operacyjnego w zabiegach kardiochirurgicznych.

Przywołajmy publikację pt. *Polska skala ryzyka operacyjnego leczenia choroby niedokrwiennej mięśnia sercowego*, wydaną w 2006 r. w Warszawie przez Wydawnictwo Medyczne Plus s.c. Dzieło to jest wysoko oceniane przez kardiochirurgów polskich i zagranicznych, może być traktowane jako wyraz uznania dla zespołu opracowującego Łódzką Kartę Ryzyka Operacyjnego i Polską Kartę Ryzyka Operacyjnego.

Ważnym przejawem działalności naukowej jest uczestnictwo w konferencjach oraz organizacja tych przedsięwzięć. Od dziesięcioleci jest prekursorem i głównym organizatorem międzynarodowej konferencji „Multivariate Statistical Analysis” (MSA). W bieżącym roku odbędzie się już 37. spotkanie tego gremium. Konferencja stanowi bardzo istotne forum dyskusyjne środowiska matematyków i statystyków, zajmujących się teorią i zastosowaniami statystyki wielowymiarowej. Jednym z trwałych efektów końcowych tych spotkań i dyskusji są publikacje w ramach „Acta Universitatis Lodzensis. Folia Oeconomica” i „Statistics in Transition”.

Współpracując z Salezjańską Wyższą Szkołą Ekonomii i Zarządzania w Łodzi (SWSEiZ), prof. Domański był pomysłodawcą i promotorem unikatowej w skali kraju ogólnopolskiej konferencji *Etyka w życiu*

gospodarczym, odbywającej się od roku 1997 w cyklu rocznym i cieszącej się znaczącym zainteresowaniem w skali kraju. Pokłosiem tej konferencji są zeszyty naukowe, zatytułowane „Annales. Etyka w życiu gospodarczym” – dotychczas ukazało się 19 tomów tego wydawnictwa. Profesor Cz. Domański był naczelnym redaktorem pisma (w latach 1997–2012), publikując w nim także własne wystąpienia (por. Jędrzejczak, 2014).

Z inicjatywy prof. Domańskiego reaktywowano „Kwartalnik Statystyczny”, który jako drugi periodyk Polskiego Towarzystwa Statystycznego promuje i popularyzuje wiedzę statystyczną, realizując jedno ze statutowych zadań wymienianego stowarzyszenia. Świadectwem zaangażowania prof. Domańskiego w działalność towarzystw naukowych jest wieloletnie uczestnictwo w pracach PTS, w którym już czwartą kadencję pełni funkcję prezesa (poprzednio w latach 1994–2005). Od roku 2002 jest członkiem zwyczajnym Międzynarodowego Instytutu Statystycznego (ISI) (por. Szreder, 2013).

Osiągnięcia badawcze prof. Domańskiego, indywidualne i uzyskiwane w zespołach oraz upowszechniane w publikacjach, wielokrotnie były wyróżniane nagrodami uczelnianymi, a także resortowymi. W 1977 r. po raz pierwszy został uhonorowany Nagrodą Ministra Nauki, Szkolnictwa Wyższego i Techniki III stopnia za cytowaną rozprawę doktorską (*Ekonometryczne zastosowania testów serii*). Ostatnia z uzyskanych dotychczas nagród Ministra została przyznana w 2012 r. za książkę Cz. Domańskiego, J. Białka, K. Bolonek-Lasoń i A. Mikulca *Nieklasyczne metody oceny efektywności i ryzyka. Otwarte Fundusze Emerytalne*. Praca ta w tym samym roku uzyskała również wyróżnienie „Łódzka Eureka”, przyznawane przez Radę ds. Szkolnictwa i Nauki przy Prezydencie Miasta Łodzi za wybitne osiągnięcia naukowe, artystyczne i techniczne. Nagrody Ministra otrzymały również praca habilitacyjna i książka profesorska.

Znaczące dokonania Cz. Domańskiego są związane z badaniami własności testów, opartych na:

- bezwarunkowych rozkładach liczby serii oraz długości serii;
- warunkowych rozkładach liczby i długości serii oraz liczby serii wielokrotnych;
- rozkładach liczby pustych cel.

W rezultacie tych badań powstały formuły rekurencyjne rozważanych rozkładów, ułatwiające konstrukcję tablic kwantyli tych rozkładów, stanowiące podstawę analizy mocy testów, opartych na tych rozkładach. Kolejnym obszarem badawczym, zajmującym uwagę statystyków, były rozkłady wielowymiarowe zmiennych losowych. Nowe wyniki

otrzymano, konstruując tablice dla uogólnionego testu Shapiro-Wilka, który znajduje szerokie zastosowanie w badaniach ekonomicznych i przyrodniczych. Uzyskane wyniki umożliwiają badanie mocy i efektywności testów zgodności dla różnych klas funkcji testowych, wskazujące optymalny wybór testów w zależności od posiadanej wiedzy o założeniach procedur testowych.

Profesor Cz. Domański wychował nową generację badaczy, rozwijających głównie idee statystyki nieparametrycznej. Jako najbardziej aktywnych należy wyróżnić Krystynę Pruską, Agnieszkę Rosse, Alinę Jędrzejczak, Dorotę Pekasiewicz, Jerzego Korzeniewskiego i Jacka Białka.

Krystyna Pruska prowadziła badania, obejmujące statystyczne wnioskowanie nieparametryczne, statystykę małych obszarów, regresję łącznikową, metody symulacyjne oraz metody bootstrapowe. Do najważniejszych jej prac należą: *Metody regresji przelącznikowej i ich zastosowania* (1996); *Systemy ekspertowe* (1998; współautorka); *Wnioskowanie statystyczne przy nieklasycznych założeniach* (1998; współautorka); *Nieklasyczne metody statystyczne* (2000; współautorka) oraz *Metody statystyki małych obszarów* (2001; współautorka).

Agnieszka Rossa realizuje badania obejmujące takie obszary, jak: analiza i prognozowanie umieralności, analiza historii zdarzeń, statystyczne metody eksploracji danych (*data minig*) i wielowymiarowa analiza statystyczna. Spośród wielu opublikowanych prac na szczególną uwagę zasługują: *Niestandardowe metody estymacji rozkładów czasu trwania zjawiska w aspekcie ich zastosowań w ekonomii i ubezpieczeniach* (2003); *Metody estymacji rozkładu czasu trwania zjawiska dla danych cenzurowanych oraz ich zastosowania* (2005); *Dynamiczne tablice trwania życia oparte na metodach Lee-Cartera i ich zastosowanie do obliczania wysokości świadczeń emerytalnych* (2009); *Analiza i modelowanie umieralności w ujęciu dynamicznym* (2011; współautorka).

Alina Jędrzejczak zajmuje się badaniem rozkładów dochodów i ich nierównomiernościami, analizą zgodności rozkładów empirycznych z teoretycznymi, estymacją miar nierównomierności i ubóstwa, badaniem własności testów zgodności, pomiarem błędów w badaniach statystycznych, statystyką małych obszarów. Do najważniejszych jej prac należą: *Metody analizy rozkładów dochodów i ich koncentracji* (2011); *Estimation of Standard Errors of Selected Income Concentration Measures on the Basis of Polish HBS* („International Advances in Economic Research” 2012, Vol. 18 (3)); *Estimation of Income Inequality and Poverty in Poland by Region and Family Type* („Statistics in Transition” 2013; współautorka); *Analiza rozkładów płac i dochodów w przekroju terytorialnym* (2005; współautorka).

Dorota Pekasiewicz prowadzi badania dotyczące nieklasycznych metod wnioskowania statystycznego; sekwencyjnej estymacji i weryfikacji hipotez statystycznych oraz metod estymacji i testów statystycznych opartych na statystykach pozycyjnych. Do znanych jej prac należy zaliczyć: *Testy statystyczne w procesie podejmowania decyzji* (2014; współautorka) i *Statystyki pozycyjne w procedurach estymacji i ich zastosowanie w badaniach ekonomicznych* (2015).

Jerzy Korzeniewski koncentruje się na analizie skupień i jej zastosowaniu w badaniach społeczno-ekonomicznych. Najważniejsze publikacje to: *Testowanie odporne w oparciu o funkcje alternujące drugiego rzędu* (1994); *Propozycja nowego algorytmu wyznaczającego liczbę skupień* (2005); *Assessment of Entropy Based Method of Variable Choice in Cluster Analysis* (2010); *Metody selekcji zmiennych w analizie skupień. Nowe procedury* (2012); *Ocena efektywności metody uśredniania zmiennych i metody Ichino selekcji zmiennych w analizie skupień* (2012).

Jacek Białek prowadzi badania dotyczące m.in. efektywności Otwartych Funduszy Emerytalnych oraz teorii cen. Do najważniejszych jego prac można zaliczyć: *Konstrukcja miar efektywności Otwartych Funduszy Emerytalnych* (2009); *Nieklasyczne metody oceny efektywności ryzyka* (2011; współautor); *Approximation of the Fisher price index by using Lowe, Young and AG Mean indices* („Communications in Statistics – Simulation and Computation” 2017, Vol. 46 (8)).

3.4. Wkład Michała Kaleckiego, Cezarego Józefiaka i Jana Mujzela do teorii ekonomii

3.4.1. Teoria wzrostu gospodarczego Michała Kaleckiego

Michał Kalecki (1899–1970) urodził się w Łodzi; był synem Abrama (właściciela niewielkiej przędzalni) i Klary z domu Segallo (pochodzącej z rodziny urzędniczej). W 1917 r. zdał egzamin maturalny w Łódzkim Polskim Gimnazjum Filologicznym im. Księdza Ignacego Skorupki. Następnie rozpoczął studia na Politechnice Warszawskiej, gdzie zaliczył dwa semestry, ale musiał przerwać naukę z powodu powołania do służby wojskowej. Ponownie podjął edukację na Politechnice Gdańskiej, na kierunku mechanicznym. Niestety, trudna sytuacja rodzinna (utrata posady przez ojca) spowodowała rezygnację M. Kaleckiego ze studiów i konieczność podejmowania dorywczych prac. Wrócił do Łodzi, gdzie zarabiał korepetycjami, a także był zatrudniony w firmie wywiadu kredytowego.

Próbował założyć pismo fachowe „Koniunktura Włókiennicza”, ale wydał tylko pierwszy numer.

W 1925 r. zaczął samodzielnie studiować ekonomię. Od 1927 r. systematycznie publikował na łamach „Przeglądu Gospodarczego” oraz „Przemysłu i Handlu” (od 1930 r. ukazującego się jako „Polska Gospodarcza”). Jego artykuły dotyczyły zagadnienia funkcjonowania rynków surowcowych i zjawisk kartelizacji – zainteresowały Edwarda Lipińskiego, który zaproponował M. Kaleckiemu pracę w Instytucie Badań Koniunktur Gospodarczych i Cen w Warszawie na stanowisku referenta ds. karteli i koncernów (1929–1936).

Przełomowym momentem w rozwoju kariery naukowej M. Kaleckiego był wyjazd do Anglii (1936), gdzie trafił na ferment intelektualny wywołany *Ogólną teorią zatrudnienia, procentu i pieniądza* J. M. Keynesa (1936). Początkowo pracował w London School of Economics, a następnie w Katedrze Ekonomii Uniwersytetu w Cambridge. W latach 1939–1945 kierował badaniami dotyczącymi gospodarki wojennej, a zwłaszcza finansowania wydatków wojennych i racjonowania produktów w Instytucie Statystyki Uniwersytetu w Oksfordzie.

Po powrocie do Polski w 1946 r. był doradcą ekonomicznym w Centralnym Urzędzie Planowania. W latach 1946–1954 pracował w Departamencie Ekonomicznym ONZ; był ekspertem ekonomicznym kilku rządów, m.in. Izraela (1951), Meksyku, Indii (1959–1960) i Kuby (1961). W Polsce pracował jako doradca ekonomiczny w Komisji Planowania przy URM i przewodniczący Głównej Komisji Planu Perspektywicznego (1957–1960).

Intensywna praca eksperta ekonomicznego nie przeszkodziła M. Kaleckiemu w aktywnej działalności naukowo-dydaktycznej. Przez wiele lat był kierownikiem Działu Ekonomii Współczesnego Kapitalizmu (1955–1961) i profesorem zwyczajnym w Zakładzie Nauk Ekonomicznych PAN oraz profesorem SGPiS (1961–1969). W 1958 r. został powołany na członka-korespondenta PAN, a w 1966 r. został członkiem rzeczywistym.

Dorobek naukowy M. Kaleckiego obejmuje 550 pozycji, w tym również prace publikowane po Jego śmierci, w latach 1970–1988. Nie jest jednak ważna liczba wydanych książek, liczy się przede wszystkim ich ciężar gatunkowy. Wiele dzieł odbiło się szerokim echem w ekonomii światowej, co przyniosło Profesorowi uznanie środowisk naukowych w wielu krajach i spowodowało, że jest on zaliczany do najwybitniejszych uczonych w dziedzinie ekonomii.

Kluczowe znaczenie ma opublikowana w 1933 r. nieduża rozprawa pt. *Próba teorii koniunktury*, która wywarła wielki wpływ na teorię wzrostu

gospodarczego. Kalecki zawarł w niej tezy prekursorskie w stosunku do koncepcji J. M. Keynesa, sformułowanej w *Ogólnej teorii...* Autor wyjaśnił mechanizm cyklu gospodarczego na podstawie prostego modelu kapitalistycznej gospodarki zamkniętej, w którym wyeksponował decydującą rolę inwestycji przedsiębiorców w kształtowaniu rozmiarów produkcji, zatrudnienia i zysków. Inwestycje wywołują ożywienie gospodarki w czasie ich wykonywania, ale później, kiedy zostaną zrealizowane, powiększają zdolności wytwórcze i w ten sposób tworzą przesłanki obniżenia się stopy zysku i pogorszenia koniunktury. M. Kalecki twierdził, że cykl gospodarczy jest zjawiskiem nieuchronnym, co wynika z niestabilnej działalności inwestycyjnej w gospodarce kapitalistycznej. Na stronicach tej rozprawy znalazły się także tezy pośrednio przyznające rację walce robotników o wyższe płace, wpływające na wzrost popytu efektywnego i dowiódł, że obniżka płac nie może być skutecznym narzędziem ograniczania bezrobocia.

Istotny wpływ na poglądy M. Kaleckiego, dotyczące teorii koniunktury, wywarł artykuł *Ein Schiffbauzyklus (Cykl budowy okrętu)*, opublikowany w 1931 r. przez holenderskiego ekonomistę Jana Tinbergena. Zdaniem M. Kaleckiego, tekst ten zawierał trafną analizę słabości ekonomii klasycznej związanych z wyjaśnianiem problemów realnej gospodarki kapitalistycznej. Na podstawie przedstawionego opisu można sformułować uogólnienia dotyczące przebiegu cyklu w skali makro.

J. Tinbergen rozróżnia kilka faz analizy. Jej punktem wyjścia jest stan rozkwitu na rynku transportu morskiego. Wzrost cen tego transportu sprzyja wzrostowi podaży okrętów. Stocznie rozpoczynają budowę nowych jednostek, a rynek transportu morskiego ulega stopniowo nasyceniu. W końcowej fazie cyklu firmy transportowe wpadają w pułapkę zadłużenia z powodu zmniejszonej liczby zamówień. Następnie kryzys przenosi się do branży przemysłu stocznioowego.

Zainteresowanie *Próba teorii koniunktury* było w Polsce nikłe. Dopiero po wyjeździe M. Kaleckiego do Anglii rozprawa zyskała uznanie wybitnych ekonomistów, w tym Joan Robinson. W 1937 r. opublikowano w języku angielskim rozszerzoną wersję tej książki pod nowym tytułem *A Theory of Business Cycle*. Mimo że M. Kalecki nigdy publicznie nie podnosił niezależnego od J. Keynesa powstania swojej teorii, uczynili to inni (m.in. L. Klein i J. Robinson), choć z dużym opóźnieniem. Nie zmienia to w niczym faktu, że ekonomiści II Rzeczypospolitej byli w światowej czołówce w wielu dziedzinach badań. Brak międzynarodowego uznania dla tych faktów stanowił konsekwencję tego, że polskie prace ukazywały się niemal wyłącznie w języku ojczystym, były zatem niedostępne dla czytelnika zagranicznego.

W dorobku naukowym M. Kaleckiego, poświęconym teorii koniunktury, ważne miejsce zajmują publikacje dotyczące bezrobocia. Na podstawie własnych badań empirycznych i analizy procesu rozwoju gospodarki kapitalistycznej dowiódł, że jest ono jedną z kluczowych przyczyn uniemożliwiających osiągnięcie trwałego stanu równowagi makroekonomicznej. Podważył pogląd ekonomistów neoklasycznych, że obniżka płac jest skutecznym narzędziem zwalczania bezrobocia. Według niego, zmniejszenie płac nominalnych, przy sztywnych cenach dóbr masowej konsumpcji, prowadzi do obniżenia płac realnych, spadku popytu efektywnego i ograniczenia zatrudnienia przy produkcji owych dóbr. Wskutek tego realny dochód przedsiębiorców nie wzrasta, natomiast spada dochód realny pracowników. Jedną z przyczyn tych zjawisk jest bezrobocie, które stanowi immanentną cechę gospodarki kapitalistycznej.

Niezwykle istotnym, inspirującym intelektualnie elementem podejścia M. Kaleckiego do zagadnienia bezrobocia są jego propozycje dotyczące osiągnięcia stanu pełnego zatrudnienia. W tekstach opublikowanych w latach 1944–1945 przedstawił trzy drogi wiodące do pełnego zatrudnienia. Były to:

1. finansowanie z budżetu państwa inwestycji publicznych lub subsydiowanie masowej konsumpcji; proponował finansowanie tych wydatków przez wzrost długu państwa;
2. pobudzanie inwestycji prywatnych, na przykład poprzez obniżenie stóp procentowych;
3. redystrybucja dochodów gospodarstw domowych od wyższych do niższych grup dochodowych.

Jego zdaniem, każda z nich ma swoje mocne i słabe strony. Zaletą pierwszej drogi jest to, że w krótkim okresie infrastrukturalne inwestycje publiczne tworzą nowe miejsca pracy i wartość dodaną w przyszłości. Słabość tej drogi stanowi to, że wydatki na owe inwestycje nie mogą rosnąć szybciej niż potrzeby infrastrukturalne kraju.

W przypadku oceny drugiej drogi M. Kalecki zwraca uwagę na niską skuteczność wskazanego rozwiązania w pobudzaniu koniunktury gospodarczej. Twierdzi, że w sytuacji niedostatecznego popytu i braku perspektyw rozwoju gospodarki zmniejszenie kosztu kredytu nie wpłynie na jej ożywienie. W warunkach pogarszającej się koniunktury gospodarstwa domowe nie wykażą skłonności do zaciągania kredytów konsumpcyjnych albo mieszkaniowych. Podobnie postępować będą przedsiębiorstwa wytwarzające dobra konsumpcyjne i kapitałowe. Panująca w gospodarce niepewność co do wzrostu popytu efektywnego zniechęca przedsiębiorstwa do zaciągania kredytów na inwestycje.

Trzecia droga do pełnego zatrudnienia polega na wspieraniu prywatnej konsumpcji najuboższych gospodarstw domowych, które znaczną część swoich dochodów wydają na zakup podstawowych dóbr konsumpcyjnych. Formą tego wsparcia może być polityka podatkowa, polegająca na zwiększaniu obciążeń najbogatszych obywateli i przekazywaniu zgromadzonych środków finansowych biedniejszym grupom społecznym.

Istotnym kierunkiem badań naukowych, zapoczątkowanym przez M. Kaleckiego po powrocie do Polski w 1946 r., było zagadnienie wzrostu gospodarczego w systemie socjalistycznym. Badania te skoncentrował na identyfikacji i wytłumaczeniu koniecznych związków, jakie istnieją, z jednej strony, między tempem wzrostu gospodarki a efektywnością kapitału i stopą inwestycji, z drugiej zaś – między technicznym uzbrojeniem pracy a jej wydajnością i kapitałochłonnością dochodu narodowego. Z kolei, łącząc obie te płaszczyzny analizy w całość i pokazując na tym tle różne tendencje postępu technicznego, prześledził prawidłowości rządzące przyspieszeniem tempa wzrostu zarówno przy występowaniu rezerw siły roboczej, jak i przy pełnym zatrudnieniu. Bardzo istotne było wyodrębnienie przez niego bezpośrednich i pośrednich czynników wzrostu, a w ramach tych ostatnich – czynników pozainwestycyjnych. Wymienione zagadnienia przedstawił w książce *Zarys teorii wzrostu gospodarki socjalistycznej* (1963).

W tym kontekście warto podkreślić, że M. Kalecki mocno akcentował konieczność odróżnienia środków służących do zwiększania dochodu narodowego, głównie inwestycji produkcyjnych, od celu jego wytwarzania, tj. inwestycji nieprodukcyjnych wraz ze spożyciem indywidualnym i zbiorowym. Zgodnie z tym przekonaniem, proces wzrostu rozpatrywał w aspekcie wzajemnego stosunku między stopą konsumpcji i stopą inwestycji. Wreszcie – *last but not least* – sformułował pojęcie barier wzrostu gospodarczego i zobrazował skutki, do jakich prowadzi ich lekceważenie. Należy skonstatować, że przedstawione rozważania naukowe nie tylko zarysowały nowe horyzonty badań, lecz także stanowiły próbę unaukowania podstaw planowania rozwoju gospodarki narodowej i ograniczenia woluntarystycznych decyzji władz politycznych (głównie partyjnych) (Osiatyński, 2014).

Jerzy Osiatyński, uczeń, wybitny znawca i popularyzator makroekonomii M. Kaleckiego, zwracał uwagę na fakt, że jego Mistrz wkrótce po powrocie do Polski zaczął krytykę doktryny radzieckiego systemu planowania od studiów dotyczących proporcji wzrostu gospodarczego. W studiach tych podważył tezę o tzw. konieczności szybszego tempa wzrostu produkcji sektora inwestycyjnego (działu I) niż sektora

wytwarzającego dobra konsumpcyjne (działu II). Tezę tę traktowano, zwłaszcza w czasach stalinizmu, jako swoisty dogmat uzasadniający politykę dynamicznego rozwoju działu I bez względu na negatywne skutki w postaci głębokiej nierównowagi na rynku dóbr konsumpcyjnych. W referacie wygłoszonym w 1956 r. na II Zjeździe Ekonomistów Polskich M. Kalecki wykazał, że metodologicznie rzecz rozpatrując teza ta opierała się na dwóch założeniach. Pierwsze odnosiło się do postulowanego charakteru postępu technicznego, drugie – postulowanego tempa wzrostu produktu krajowego brutto. W przypadku, kiedy postęp techniczny jest kapitałochłonny i utrzymanie stałej stopy wzrostu PKB wymaga stale rosnących nakładów inwestycyjnych na jednostkę przyrostu tego produktu, dział I rzeczywiście musi rozwijać się szybciej niż dział II. Podobnie jest wówczas, gdy postęp techniczny jest neutralny, a władza polityczna dąży do przyspieszenia wzrostu PKB. Również w tym przypadku dział I musi rosnąć szybciej niż dział II. Zdaniem M. Kaleckiego, postęp techniczny nie musi jednak być kapitałochłonny ani też nie ma przymusu stałego zwiększania tempa wzrostu gospodarczego. Z jego rozważań wynika rekomendacja, aby przy podejmowaniu decyzji o zwiększeniu stopy wzrostu dokładnie zbadać, jak będzie się kształtowała konsumpcja, nie tylko na długą, lecz także na krótką metę (Kalecki, 1982; Osiatyński, 2014).

3.4.2. Teoria wzrostu gospodarczego i funkcjonowania gospodarki Cezarego Józefiaka

Cezary Józefiak urodził się 2 lipca 1932 r. w Łodzi. Trudne warunki ekonomiczne, w jakich żyła rodzina, zmusiły Go do podjęcia w 1948 r. pracy zarobkowej – początkowo w Centrali Tekstylnej, a następnie w Łódzkiej Fabryce Cukrów i Czekolady (lata 1948–1951). W 1951 r. rozpoczął studia pierwszego stopnia na Wydziale Przemysłu w Wyższej Szkole Ekonomicznej w Łodzi. Po ukończeniu tej uczelni kontynuował studia na Wydziale Ekonomii Politycznej Uniwersytetu Warszawskiego, gdzie uzyskał dyplom magistra ekonomii (1956 r.). Na podkreślenie zasługuje fakt, że już jako student pracował na etacie asystenta (1955–1956). Mimo otrzymania atrakcyjnej propozycji podjęcia pracy w Uniwersytecie Warszawskim, wrócił jednak do Łodzi, którą zawsze darzył wielkim sentymentem. Kolejnym etapem w rozwoju kariery naukowej C. Józefiaka była praca w charakterze asystenta w Katedrze Ekonomii Politycznej Politechniki Łódzkiej (1956–1966). Nadal utrzymywał kontakty naukowe ze środowiskiem naukowym ekonomistów Uniwersytetu Warszawskiego, gdzie w 1963 r.

obronił rozprawę doktorską pt. *Ekonomiczne kryteria alokacji zasobów obrotowych i inwestycyjnych*. W 1966 r. dr. C. Józefiak przeniesiono służbowo na Wydział Ekonomiczno-Socjologiczny Uniwersytetu Łódzkiego, którego dziekanem był prof. Jan Mujżel. Ważnym wydarzeniem w rozwoju kariery akademickiej C. Józefiaka było uzyskanie stopnia naukowego doktora habilitowanego w Uniwersytecie Łódzkim w 1970 r. na podstawie pracy pt. *Optimum techniczno-renowacyjne w gospodarce socjalistycznej*, opublikowanej następnie w PWE.

Po uzyskaniu stopnia doktora habilitowanego pełnił szereg funkcji kierowniczych w Uniwersytecie Łódzkim. W latach 1971–1975 był prodziekanem, a następnie dziekanem Wydziału Ekonomiczno-Socjologicznego UŁ; od kwietnia do września 1975 r. sprawował równocześnie funkcję prorektora Uniwersytetu Łódzkiego. W tym samym roku objął funkcję kierownika Zakładu Teorii Wzrostu Gospodarczego na Wydziale Ekonomiczno-Socjologicznym UŁ, którą pełnił aż do momentu przejścia na emeryturę (z przerwą w latach 1990–1993, kiedy był dyrektorem Instytutu Nauk Ekonomicznych PAN).

Pod koniec lat siedemdziesiątych ubiegłego wieku C. Józefiak aktywnie uczestniczył w pracach grupy „Konwersatorium – Doświadczenie i Przyszłość”, założonej przez intelektualistów i dziennikarzy, którzy prezentowali krytyczne poglądy w kwestii ówczesnego systemu politycznego i gospodarczego. W 1980 r. odegrał istotną rolę w utworzeniu NSZZ Solidarność w UŁ, pełniąc funkcję doradcy ekonomicznego tego związku.

Lata osiemdziesiąte XX w. w bogatym życiorysie C. Józefiaka wypełnione były intensywną pracą na rzecz reform politycznych i gospodarczych w Polsce. Był członkiem powołanej przez rząd Komisji ds. Reformy Gospodarczej, w której akcentował pogląd o potrzebie istotnego urynkwienia polskiej gospodarki. W licznych publikacjach z tamtego okresu krytycznie oceniał przebieg reformy gospodarczej, podkreślając niedostateczny stopień urynkwienia gospodarki. Krytyczna wobec ówczesnego establishmentu postawa przyczyniła się do zablokowania wniosku Rady Wydziału Ekonomiczno-Socjologicznego UŁ z 1975 r. o nadanie C. Józefiakowi tytułu profesora. Dopiero w 1988 r. Rada Państwa podjęła pozytywną decyzję w tej sprawie.

Ważnym etapem w działalności publicznej i naukowej C. Józefiaka był przełom lat osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych oraz cała dekada lat dziewięćdziesiątych. Wśród licznych przejawów Jego aktywności należy wyeksponować następujące funkcje i zaszczytne uczestnictwo w różnych gremiach:

- przewodnictwo podkomisji polityki gospodarczej w obradach Okrągłego Stołu;
- sprawowanie mandatu senatora RP w kadencji 1989–1991; pełnił funkcję przewodniczącego senackiej Komisji Gospodarki Narodowej;
- członkostwo w Radzie Ekonomicznej przy Prezesie Rady Ministrów (1990–1991);
- przewodnictwo Komitetu Nauk Ekonomicznych PAN (1993–1999);
- członkostwo w Radzie Polityki Pieniężnej (1998–2003).

Studiowanie spuścizny naukowej Cezarego Józefiaka pozwala wyodrębnić dwa wiodące obszary badań. Pierwszym był wzrost gospodarczy, ze szczególnym uwzględnieniem zagadnienia postępu technicznego. W drugiej połowie lat siedemdziesiątych ubiegłego stulecia zainteresowania naukowe C. Józefiaka uległy zmianie i skoncentrowane były na problemach funkcjonowania gospodarki centralnie planowanej.

W obrębie teorii wzrostu gospodarczego istotny wkład w jej rozwój wniosła książka C. Józefiaka pt. *Optimum techniczno-renowacyjne w gospodarce socjalistycznej*. Praca ta zyskała duże uznanie w środowisku ekonomistów ze względu na wnikliwą analizę związków między techniką produkcji, tempem odnowy środków trwałych i poziomem konsumpcji w gospodarce rozwijającej się. Ważnym aspektem tej analizy jest propozycja rozwiązania problemu maksymalizacji konsumpcji w gospodarce równomiernie rosnącej w zależności od kapitałochłonności i okresu eksploatacji kapitału trwałego. Autor wykazał, że wśród wielu rozwiązań istnieje rozwiązanie optymalne, tzw. optimum techniczno-renowacyjne, które można wyznaczyć. W książce tej można zauważyć wpływy teorii wzrostu gospodarczego M. Kaleckiego, którego traktował jako swojego Mistrza.

Zainteresowania naukowe zagadnieniami wzrostu gospodarczego zaowocowały również opublikowaniem w 1974 r. podręcznika akademickiego pt. *Reprodukcja w gospodarce socjalistycznej* (współautor: J. Mujżel). W podręczniku tym C. Józefiak wykorzystał narzędzia ekonomii matematycznej w celu wyjaśnienia podstawowych problemów wzrostu gospodarczego w systemie gospodarki centralnie planowanej. W swoich rozważaniach poddał analizie czynniki wzrostu gospodarczego, różne warianty kapitałochłonności wzrostu, rolę postępu technicznego w procesie wzrostu gospodarczego, a także bariery ograniczające przyspieszanie tego wzrostu. Istotnym *novum* w tej analizie było wyeksponowanie problemu barier wzrostu gospodarczego, do których zaliczono: barierę konsumpcji, barierę sztywności aparatu wytwórczego, barierę importową i potencjału kadrowego.

Teoretyczne badania dotyczące uwarunkowań wzrostu gospodarczego zrodziły u C. Józefiaka przekonanie, że gospodarka centralnie

planowana nieuchronnie prowadzi do trwałej niestabilności (arytmii) ścieżki wzrostu gospodarczego. Według Profesora, mechanizm funkcjonowania ówczesnej gospodarki, zwłaszcza proces podejmowania decyzji inwestycyjnych, stanowił przyczynę nieefektywnej alokacji zasobów. W licznych publikacjach z lat osiemdziesiątych ubiegłego stulecia niezwykle trafnie obnażał wady systemu gospodarki socjalistycznej, którego filarami były monocentryczny system polityczny, monopol ideologii marksistowsko-leninowskiej, dominacja własności państwowej i polityka kadrowa oparta na partyjnej nomenklaturze stanowisk kierowniczych. Krytyczne poglądy Profesora były zawsze podbudowane teorią ekonomii, w tym zwłaszcza teorią wzrostu M. Kaleckiego i teorią J. Kornaia, zawartą w książce *Niedobór w gospodarce*.

Badania źródeł nieefektywności systemu centralnego planowania doprowadziły Profesora do wytyczenia właściwego kursu reform gospodarczych w Polsce, które powinny polegać na radykalnie przeprowadzonej transformacji systemowej. Wielokrotnie wyrażał pogląd, że połowiczne *quasi*-reformy, realizowane w latach osiemdziesiątych ubiegłego wieku, były niczym innym, jak nieudanymi próbami modyfikacji systemu monocentrycznego przy zachowaniu monopolu władzy politycznej. Przełom polityczny 1989 r., który zapoczątkował proces budowy ustroju o pluralistycznych strukturach politycznych i instytucjonalnych funkcjonujących wewnątrz zasadach demokracji parlamentarnej otworzył możliwości fundamentalnej transformacji systemu gospodarczego. Profesor był gorącym orędownikiem transformacji systemowej opartej na:

- gruntownej przebudowie stosunków własnościowych (prywatyzacja przedsiębiorstw państwowych, rozwój sektora prywatnego);
- zmianach prawno-instytucjonalnych;
- mechanizmach regulacyjnych, wykorzystujących reguły gospodarki rynkowej.

Ważne miejsce w dyskusjach o modelu polskiej transformacji zajmowała kwestia ekonomicznej roli państwa. Profesor twierdził, że racjonalny zakres interwencji państwa w gospodarce jest wyznaczany przez potrzebę przeciwdziałania skutkom gospodarczym i społecznym, wynikającym z niedoskonałości rynku oraz konieczność utrzymania odpowiedzialności przedsiębiorstw za ich sytuację finansową i wymogi równowagi ekonomicznej państwa. W procesie tworzenia gospodarki rynkowej interwencjonizm państwowy powinien się koncentrować, zdaniem Profesora, na małej liczbie spraw najważniejszych (ład prawny i instytucjonalny, dyscyplina monetarna i budżetowa, rozwój infrastruktury itp.).

3.4.3. Teoria funkcjonowania gospodarki Jana Mujzela

Jan Mujzel (1923–2006) urodził się 21 lutego 1923 r. w Mokniunach, miejscowości położonej na obszarze obecnej Litwy. W 1940 r. uzyskał świadectwo maturalne w Polskim Gimnazjum w Kownie. Po ukończeniu szkoły średniej rozpoczął pracę jako referent w przedsiębiorstwie budowlanym w Kownie, a następnie był robotnikiem w Zakładach Remontu Samochodów w Wilnie. Po wyzwoleniu Wilna w 1944 r. pracował w Urzędzie Pełnomocnika Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego i Rządu Tymczasowego RP do spraw repatriacji ludności polskiej z Wileńszczyzny. W czerwcu 1945 r. podjął pracę o podobnym charakterze w Państwowym Urzędzie Repatriacyjnym w Zielonej Górze, w 1946 r. uzyskał zatrudnienie w Centrali Handlowej Przemysłu Chemicznego w Łodzi, a w 1949 r. w Łódzkiej Dyrekcji Miejskiego Handlu Detalicznego.

Studia ekonomiczne podjął w październiku 1945 r. na Wydziale Prawno-Ekonomicznym Uniwersytetu Łódzkiego, które zwieńczył uzyskaniem tytułu magistra ekonomii w 1949 r. Po ukończeniu studiów został powołany na stanowisko asystenta w Katedrze Ekonomii Politycznej Oddziału Łódzkiego Szkoły Głównej Handlowej w Warszawie. Następnie awansował na stanowisko asystenta w Łódzkim Oddziale SGPiS, a później na stanowisko adiunkta i zastępcy profesora w Wyższej Szkole Ekonomicznej w Łodzi. W 1954 r. otrzymał funkcję kierownika Katedry Ekonomii Politycznej, którą pełnił do 1961 r.

Po połączeniu Wyższej Szkoły Ekonomicznej z Uniwersytetem Łódzkim w 1961 r. objął stanowisko kierownika Zakładu Ekonomii Politycznej Socjalizmu w Katedrze Ekonomii Politycznej Uniwersytetu Łódzkiego. W 1964 r. awansował na stanowisko kierownika, a od 1969 r. dyrektora Katedry Ekonomii Politycznej. Funkcję tę sprawował do 1975 r., kiedy zaczął pracę w Instytucie Planowania w Warszawie (był od 1975 r. wicedyrektorem, a od 1980 r. dyrektorem Instytutu). Po zlikwidowaniu tego Instytutu w okresie stanu wojennego rozpoczął pracę naukową w Instytucie Nauk Ekonomicznych PAN; od 1984 r. kierował w tym Instytucie Zakładem Funkcjonowania Gospodarki. W okresie pracy w Warszawie Profesor utrzymywał kontakty z Wydziałem Ekonomiczno-Socjologicznym UŁ; do 1993 r. pracował na tym Wydziale. Prowadził wykłady, seminaria magisterskie i doktorskie. Często mówił, że darzy Łódź olbrzymim sentymentem.

Dzięki dużemu potencjałowi intelektualnemu i wyjątkowej pracowitości Profesor w relatywnie krótkim okresie osiągnął najwyższy tytuł akademicki. Drogę do tego awansu można podzielić na kilka etapów.

W pierwszym etapie w 1961 r. uzyskał stopień naukowy doktora ekonomii na podstawie dysertacji *Stosunki towarowe i ich zakres w gospodarce socjalistycznej*, nadany przez Radę Wydziału Ekonomii Politycznej Uniwersytetu Warszawskiego. W roku następnym habilitował się na tej samej uczelni na podstawie dysertacji *Kategorie towarowo-pieniężne w produkcyjnej działalności przedsiębiorstw (regulująca rola kategorii towarowo-pieniężnych oraz jej warunki i granice)*. W 1968 r. Rada Państwa nadała J. Mujżelowi tytuł naukowy profesora nadzwyczajnego nauk ekonomicznych, a w 1976 r. profesora zwyczajnego.

Profesor J. Mujżel wyznawał zasadę zaangażowania uczonych w działalność *pro publico bono*. W 1989 r. uczestniczył jako przedstawiciel NSZZ „Solidarność” w obradach Okrągłego Stołu, przy „Stoliku Ekonomicznym”, a w latach 1989–1991 był zastępcą przewodniczącego Rady Ekonomicznej przy Radzie Ministrów. W okresie 1994–2005 pełnił funkcję przewodniczącego Rady Strategii Społeczno-Gospodarczej przy Radzie Ministrów (RSSG). Dzięki swojemu autorytetowi naukowemu i demokratycznemu stylowi kierowania wywierał istotny wpływ na sposób pracy Rady i wyrażane przez nią opinie. Do udziału w pracach RSSG zapraszani byli naukowcy, politycy i praktycy, reprezentujący różne poglądy. Prace Rady zawsze miały charakter otwarty, a ich wyniki w postaci publikacji naukowych, raportów i ekspertyz były szeroko upowszechniane.

Odegrał kapitalną rolę w tworzeniu i rozwijaniu łódzkiej szkoły ekonomii. Głównym obszarem badań naukowych Profesora było zagadnienie systemu funkcjonowania gospodarki, zarówno w aspekcie teoretycznym, jak i praktycznym.

Kluczowe znaczenie w dorobku naukowym J. Mujżela mają dwie książki opublikowane w latach sześćdziesiątych ubiegłego stulecia przez Państwowe Wydawnictwo Ekonomiczne: *Stosunki towarowe w gospodarce socjalistycznej* (1963) i *Przedsiębiorstwo socjalistyczne a rynek* (1966). Należy podkreślić, że wymienione dzieła były publikacjami niezwykle cennymi ze względu na nowatorskie i odważne ujęcie problemu roli rynku w gospodarce socjalistycznej. Otworzyły Profesorowi drogę do świata polskiej ekonomii.

Przewodnią myślą *Stosunków towarowych...* była teza o potrzebie wprowadzenia elementów mechanizmu rynkowego do systemu gospodarki socjalistycznej. Według J. Mujżela, realizacja tego reformatorskiego rozwiązania miała przyczynić się do zwiększenia efektywności gospodarowania w warunkach dominacji państwowej własności środków produkcji. Z kolei w pracy *Przedsiębiorstwo socjalistyczne...* głównym wątkiem rozważań stała się kwestia określenia granic i warunków produkcyjnej

samodzielności przedsiębiorstw. Autor zwrócił uwagę na problem prawidłowego funkcjonowania rachunku ekonomicznego. Sformułował pogląd, że do osiągnięcia takiego stanu nie wystarczy ani występowanie odrębności i samodzielności majątkowo-dochodowej przedsiębiorstwa, ani jego dążenie do maksymalizacji efektów gospodarowania. Konieczna staje się samodzielność w podejmowaniu decyzji określających cele działalności gospodarczej i środki służące ich realizacji.

W latach siedemdziesiątych ubiegłego wieku w Katedrze Ekonomii Uniwersytetu Łódzkiego podjęto ważne i pionierskie badania empiryczne, których inspiratorem i liderem był J. Mujżel. Przedmiotem owych badań było zagadnienie innowacyjności przedsiębiorstw przemysłowych, systemu bodźców ekonomicznych i uwarunkowań konkurencyjności przedsiębiorstw. Badania przeprowadzono w kilkuset przedsiębiorstwach przemysłowych, zjednoczeniach branżowych, placówkach badawczo-rozwojowych i centralnych urzędach. Zgromadzone materiały empiryczne stanowiły podstawę do sformułowania wniosków teoretycznych. Wyniki tych badań wykorzystano następnie w kilku publikacjach książkowych, opracowanych pod kierownictwem naukowym J. Mujżela (*Ekonomiczny mechanizm procesów innowacyjnych*, PWE, 1975; *Bodźce wdrażania postępu techniczno-organizacyjnego i warunki ich skuteczności w przedsiębiorstwie*, PWE, 1977; *Zarys teorii funkcjonowania gospodarki socjalistycznej*, KiW, 1980; *Innowacje w przemyśle. Wyniki badań empirycznych*, PWE, 1981).

Badania dotyczące teorii i praktyki funkcjonowania systemu gospodarczego były kontynuowane przez J. Mujżela w latach osiemdziesiątych XX w. Wśród publikacji z tego okresu duże uznanie zdobyły następujące książki: *Funkcjonowanie gospodarki polskiej: doświadczenia, problemy, tendencje* (PWE, 1984); *Reformy gospodarcze w krajach socjalistycznych* (INE PAN, 1985); *Z badań nad mechanizmami gospodarki polskiej* (INE PAN, 1986). W pracach tych postulował potrzebę przeprowadzenia głębokich reform w systemie gospodarczym, polegających na szerokim wykorzystaniu instrumentów rynkowych i zwiększeniu zakresu samodzielności przedsiębiorstw.

Zapoczątkowany w 1989 r. proces transformacji gospodarki polskiej wyzwolił w Profesorze nową energię intelektualną. Zaangażował się w działalność RSSG i przygotował wiele cennych publikacji poświęconych dylematom polskiej transformacji (*Rozdawnictwo majątku publicznego – argumenty za i przeciw*, „Gospodarka Narodowa” 1992, nr 12; *Przekształcenia własnościowe w Polsce (1990–1992)*, Poltext, 1993; *Przedsiębiorstwo w procesie transformacji*, Poltext, 1997).

W debacie na temat teorii i praktyki transformacji systemu gospodarczego w 1990 r. J. Mujżel przedstawił interesujące rozważania, dotyczące

wariantów przejścia od tradycyjnego systemu gospodarki realnego socjalizmu do gospodarki rynkowej i zbudowania jej podstaw ustrojowych. Rozróżniał dwa możliwe warianty dokonania tych przeobrażeń: pierwszy z nich polegał na reformie gospodarczej, czyli przeprowadzeniu zmian, nawet radykalnych, ale w obrębie owego systemu, drugi natomiast oznaczał radykalne odejście od niego i zastąpienie go innym, czyli transformację systemową. Warianty te – według J. Mujzela – chociaż niejednokrotnie mogą obejmować szereg zmian o podobnym lub analogicznym charakterze, są zasadniczo przeciwstawne.

Oceniając przebieg procesu transformacji systemowej, obejmujących lata dziewięćdziesiąte, Profesor przestrzegał zasady obiektywizacji sądów. W swoich publikacjach precyzował i porównywał zarówno sukcesy, jak i niepowodzenia polskiej transformacji (*Zwrot antyrecesyjny: szanse – zagrożenia – program*, „Gospodarka Narodowa” 1992, nr 6; *Analiza przekształceń systemowo-instytucjonalnych w gospodarce polskiej w I i II roku jej przebudowy. Raport z badań*, Instytut Nauk Ekonomicznych PAN, Warszawa 1992).

Jego zdaniem, transformacja systemu gospodarczego była historycznym krokiem w kierunku europejskiej gospodarki rynkowej. Uogólniając osiągnięcia pierwszego etapu transformacji (1989–1992) twierdził, że do najważniejszych należy zaliczyć: zlikwidowanie ogromnego nawiąsu pieniężnego i zrównoważenie wszystkich niemal rynków, stłumienie hiperinflacji, wprowadzenie zasadniczej (choć jeszcze niepełnej) wymienialności złotego, radykalną zmianę relacji gospodarczych z zagranicą, polegającą głównie na liberalizacji oraz znaczące zwiększenie udziału i roli sektora prywatnego.

Jednocześnie J. Mujzel zwracał uwagę na negatywne skutki radykalnej transformacji, których przejawem było znaczne obniżenie poziomu życia i utrata poczucia bezpieczeństwa socjalnego. Nastąpił głęboki spadek realnej wartości dochodów przeważającej części gospodarstw domowych, a także deprecjacja ich oszczędności. Pierwotną przyczyną tych zjawisk było rosnące bezrobocie, które szczególnie boleśnie dotknęło pracowników wielkoprzemysłowych zakładów i państwowych gospodarstw rolnych.

W dyskusji poświęconej polityce ekonomicznej ukierunkowanej na trwałe ożywienie wzrostu gospodarczego w latach dziewięćdziesiątych XX w. Jan Mujzel reprezentował stanowisko umiarkowane. Uważał mianowicie, że stymulowanie wzrostu poprzez pobudzanie popytu globalnego nie może stanowić ani jedyne, ani nawet głównego czynnika skutecznej polityki ożywienia produkcji i ograniczenia bezrobocia. Według niego, polityka pro wzrostowa powinna opierać się

głównie na czynnikach podażowych, czyli budowaniu produkcyjnych zdolności gospodarki. Tylko przy tym założeniu zwiększenie popytu globalnego może być ekonomicznie zasadne i w końcowym rachunku skuteczne (*Uwagi do programu ekonomicznego Unii Pracy*, „Życie Gospodarcze” 1993, nr 41).

3.5. Historia myśli ekonomicznej w ujęciu łódzkiej szkoły ekonomicznej

Niedawne jubileusze Uniwersytetu Łódzkiego, Wydziału Ekonomiczno-Socjologicznego UŁ oraz Polskiego Towarzystwa Ekonomicznego składają do dyskusji i refleksji nad historią rozwoju i stanem obecnym nauk ekonomicznych. Refleksje takie towarzyszą również, rzecz jasna, debatom w powyższej kwestii w środowisku łódzkich ekonomistów czyli w ośrodku, należącym do ważniejszych w Polsce. W toczących się jubileuszowych debatach podkreśla się ważne miejsce teorii ekonomii w rozwoju łódzkiego ośrodka ekonomicznego oraz zasadniczy wpływ, jaki na ten rozwój wywarli tacy ekonomiści, jak **Jan Mujżel**, **Janusz Górski** i **Cezary Józeffiak**. Jeśli można mówić o łódzkiej szkole ekonomii, to niewątpliwie ci trzej ekonomiści ukształtowali ją w przeważającym stopniu.

Choć podstawową rolę w ukształtowaniu łódzkiej szkoły ekonomii przypisuje się zazwyczaj prof. J. Mujżelowi, niemniej znaczącą odegrał również prof. J. Górski, który kierował Zakładem Ekonomii Politycznej Kapitalizmu od momentu jego powstania w 1961 r. aż do swej przedwczesnej śmierci w 1986 r., a więc przez okres ćwierćwiecza. Tak długi czas działania w Katedrze Ekonomii Politycznej Uniwersytetu Łódzkiego nie pozostał bez wpływu na łódzkie środowisko ekonomiczne. Jeśli dodać do tego fakt, że prof. Górski był uczonym o wielkim autorytecie naukowym w środowisku ekonomicznym, przy tym świetnym dydaktykiem, a ponadto promotorem 28 prac doktorskich pochodzących głównie ze środowiska łódzkiego, to łatwo dostrzec ogromne intelektualne oddziaływanie Profesora na kształt łódzkiej szkoły ekonomii. Wielu uczniów i następców Profesora Górskiego traktuje go jako swojego Mistrza.

Niniejszy rozdział jest poświęcony badaniom nad historią myśli ekonomicznej w łódzkim ośrodku ekonomicznym. Podstawową rolę odegrał w nich prof. **Janusz Górski**. Szczególną uwagę poświęcono jednemu z obszarów badawczych Profesora, a mianowicie wzrostowi i rozwojowi gospodarczemu, rozpatrywanemu w perspektywie historii

myśli ekonomicznej. Ten obszar badawczy został wybrany nieprzypadkowo; to właśnie w nim Jego osiągnięcia badawcze znalazły największe uznanie środowiska ekonomicznego. Ważną rolę w badaniach nad historią myśli ekonomicznej w łódzkim ośrodku ekonomicznym odegrał również prof. **Wiesław Piątkowski**, uczeń i współpracownik prof. Górskiego. W odróżnieniu od prof. Górskiego, który z czasem przesunął swoje zainteresowania z historii myśli ekonomicznej ku współczesnej ekonomii, prof. W. Piątkowski pozostał wierny swoim zainteresowaniom w zakresie badań nad historią myśli ekonomicznej. Badaniami w tym zakresie „zaraził” liczne grono swoich uczniów i współpracowników, którzy wnieśli dalszy wkład do badań nad historią myśli ekonomicznej w łódzkim ośrodku ekonomicznym.

Zanim przyjrzymy się dokonaniom Profesorów J. Górskiego i W. Piątkowskiego oraz ich następcom, warto wspomnieć przedwojenne tradycje badań nad historią myśli ekonomicznej w łódzkim ośrodku ekonomicznym.

3.5.1. Łódzka ekonomia a badania nad historią myśli ekonomicznej

Tradycje łódzkiej ekonomii sięgają okresu międzywojennego. Sprzyjały temu działające w Łodzi wyższe uczelnie, będące filiami uczelni warszawskich. W latach 1924–1928 funkcjonowała w Łodzi Wyższa Szkoła Nauk Społecznych i Ekonomicznych, zaś w latach 1928–1939 Oddział Łódzki Wolnej Wszechnicy Polskiej. Po II wojnie światowej działalność naukowa w zakresie ekonomii była rozwijana na Wydziale Prawno-Ekonomicznym Uniwersytetu Łódzkiego powołanego do życia w 1945 r., w Oddziale Łódzkim warszawskiej Szkoły Głównej Handlowej, w Wyższej Szkole Ekonomicznej, która została włączona do Uniwersytetu Łódzkiego w 1961 r. tworząc Wydział Ekonomiczny oraz na Wydziale Ekonomiczno-Socjologicznym Uniwersytetu Łódzkiego, który powstał na bazie Wydziału Ekonomicznego oraz Katedr Socjologii w 1965 r.

Wśród ekonomistów okresu międzywojennego, związanych z łódzkimi uczelniami, warto wymienić Zofię Daszyńską-Golińską, Jerzego Karola Kurnatowskiego oraz Jana Stanisława Lewińskiego, którzy w swych badaniach naukowych i publikacjach poruszali zagadnienia z historii myśli ekonomicznej.

W szczególności należy podkreślić badania **Zofii Daszyńskiej-Golińskiej** (1866–1934), podejmującej w swych pracach problemy historii doktryn ekonomicznych, polityki społecznej i rozwoju gospodarczego.

Pracowała w Łódzkim Oddziale Wolnej Wszechnicy Polskiej w latach dwudziestych i pierwszej połowie lat trzydziestych XX w. Na szczególną uwagę zasługują jej publikacje: *Skarbek jako ekonomista* (1911) oraz *Ekonomia społeczna* (1907) (Miastkowski, 1995, s. 18–19).

Jerzy Karol Kurnatowski (1874–1934) był w latach 1924–1928 profesorem Wyższej Szkoły Nauk Społecznych i Ekonomicznych w Łodzi, gdzie wykładał historię doktryn ekonomicznych i historię gospodarczą. Z zakresu historii myśli ekonomicznej opublikował kilka prac, w tym m.in. *Doktryny ekonomiczne* (1909) i *Historię doktryn ekonomicznych. Wykłady w roku akademickim 1926/1927* (Miastkowski, 1995, s. 46).

Jan Stanisław Lewiński (1885–1930) pracował w Wyższej Szkole Nauk Społecznych i Ekonomicznych w latach 1924–1928, prowadząc wykłady z ekonomii politycznej i konwersatorium ekonomiczne. Opublikował kilka prac z zakresu historii myśli ekonomicznej, w tym m.in.: *Twórcy ekonomii politycznej* (1920; rozszerzone wydanie pt. *The Founders of Political Economy*, 1922) oraz *Zasady ekonomii politycznej* (1923) (Miastkowski, 1995, s. 49).

W latach 1931–1932 i 1936–1939 w Łódzkim Oddziale Wolnej Wszechnicy Polskiej pracował prof. **Wacław Fabierkiewicz** (1891–1967), który prowadził wykłady z ekonomii politycznej, polityki gospodarczej i finansów. Podjął pracę w Uniwersytecie Łódzkim w 1945 r., prowadził wykłady z ekonomii, teorii pieniądza i koniunktury. Zwolniony z pracy w UŁ w 1949 r., wrócił na łódzką uczelnię w 1957 r. Był zatrudniony w Katedrze Ekonomii Politycznej na Wydziale Prawa do 1961 r. W swym dorobku naukowym posiada m.in. takie publikacje jak: *Nauka o pieniądzu* (1932) i *Nie-dojrzała próba stworzenia teorii wzrostu gospodarczego*, „*Ekonomista*” 1961, nr 3 (Miastkowski, 1995, s. 140).

W latach pięćdziesiątych i sześćdziesiątych XX w. pewne aspekty rozwoju gospodarczego były przedmiotem zainteresowań **Romana Gawińskiego**, historyka gospodarczego pracującego na Wydziale Ekonomiczno-Socjologicznym UŁ, który badał problemy rewolucji przemysłowej w przemyśle włókienniczym Królestwa Polskiego, a także dzieje przemysłu okręgu łódzkiego (Miastkowski, 1995, s. 142–143).

Począwszy od lat sześćdziesiątych tradycje łódzkich badań nad rozwojem gospodarczym rozwijali **Janusz Górski** i **Cezary Józefiak**. O ile jednak Cezary Józefiak koncentrował uwagę na teoretycznych aspektach wzrostu gospodarczego, o tyle Janusz Górski podjął analizy rozwoju gospodarczego z perspektywy historii myśli ekonomicznej, zwłaszcza polskiej myśli ekonomicznej XIX w., ale także z perspektywy ekonomii zachodniej.

3.5.2. Wzrost i rozwój gospodarczy w polskiej myśli ekonomicznej na podstawie badań Janusza Górskiego



Janusz Górski urodził się 30 listopada 1929 r. w Międzyrzeczu Podlaskim. Studia wyższe ukończył na Wydziale Prawa Uniwersytetu Warszawskiego w 1952 r., uzyskując tytuł magistra prawa. W tymże roku podjął pracę w charakterze asystenta w Szkole Głównej Planowania i Statystyki w Warszawie.

W 1958 r. obronił pracę doktorską pt. *Poglądy merkantylistyczne w polskiej myśli ekonomicznej XVI i XVII w.*, przygotowaną pod kierunkiem naukowym prof. Edwarda Lipińskiego. Stopień naukowy docenta (odpowiednik dzisiejszego stopnia doktora habilitowanego) uzyskał w 1962 r. na podstawie

pracy pt. *Zagadnienia rozwoju gospodarczego w polskiej myśli ekonomicznej Księstwa Warszawskiego i Królestwa Kongresowego*, która stała się podstawą książki pt. *Polska myśl ekonomiczna a rozwój gospodarczy 1807–1830* (PWN, 1963). W 1969 r. otrzymał tytuł naukowy profesora nadzwyczajnego, zaś w 1974 r. tytuł naukowy profesora zwyczajnego (Lejman, 1999, s. 5–6).

Kontynuując pracę w Szkole Głównej Planowania i Statystyki w Warszawie, prof. J. Górski związał się z łódzkim środowiskiem ekonomistów począwszy od 1959 r., kiedy podjął pracę w Wyższej Szkole Ekonomicznej w Łodzi, prowadząc wykłady z historii myśli ekonomicznej. Kontynuował ją w Uniwersytecie Łódzkim po włączeniu do niego wspomnianej uczelni, prowadząc wykłady z historii myśli ekonomicznej i ekonomii politycznej kapitalizmu oraz seminaria magisterskie i doktorskie.

W latach 1972–1975 prof. Górski pełnił funkcję rektora Uniwersytetu Łódzkiego. Wysoka ocena działalności Profesora na tym stanowisku przyczyniła się do powołania go w 1975 r. na stanowiska podsekretarza stanu, a następnie Ministra Nauki, Szkolnictwa Wyższego i Techniki, które zajmował do 1981 r. Jako przedstawiciel strony rządowej podpisywał porozumienie ze strajkującymi łódzkimi studentami. Choć jako członek ówczesnego rządu miał jednoznaczne poglądy polityczne, to trzeba jednak przyznać, że w pracy naukowej wyznawał zasadę wolności myśli i swobody dyskusji naukowej, co sprzyjało rozwojowi badań naukowych w gronie Jego uczniów. Pełniąc funkcję Ministra Nauki, Szkolnictwa Wyższego i Techniki, kontynuował pracę dydaktyczną i naukową w Uniwersytecie Łódzkim. Zmarł niespodziewanie w grudniu 1986 r., w pełni sił twórczych, mając zaledwie 57 lat.

Twórczość naukowa prof. J. Górskiego była rozległa, można w niej wyróżnić cztery nurty. Po pierwsze, najważniejsza jej część wiąże się z polską myślą ekonomiczną XVI–XIX w., zwłaszcza – z analizami poglądów na rozwój gospodarczy Dominika Krysińskiego, Fryderyka Skarbka i Wawrzyńca Surowieckiego, ekonomistów działających w I połowie XIX w. Profesora interesowały poglądy tych ekonomistów na mechanizmy wzrostu i rozwoju gospodarczego, a w szczególności na skuteczność mechanizmów wzrostu żywiłowego i wzrostu inicjowanego przez państwo w krajach opóźnionych w rozwoju gospodarczym (Górski, 1963).

Po drugie, ważny nurt badawczy stanowiły zagadnienia historii powszechnej oraz myśli ekonomicznej, analizowane i prezentowane w różnych podręcznikach z tego zakresu (Górski, 1967; Górski i in., 1967; Górski, 1985). W podręczniku pt. *Historia powszechnej myśli ekonomicznej 1870–1950* Profesor przedstawił siedem zasadniczych rozdziałów poświęconych keynesizmowi, teoriom cyklu i wzrostu gospodarczego, teoriom rozwoju gospodarczego, a także polskiej myśli ekonomicznej drugiej połowy XIX w. i początków wieku XX. Warto też wspomnieć o podręczniku pt. *Zarys historii ekonomii politycznej*, przygotowanym samodzielnie przez Profesora, w którym w bardzo przystępny sposób została zaprezentowana ewolucja teorii ekonomii od czasów najdawniejszych do czasów współczesnych. Należy jednak zaznaczyć, że zawarta w podręczniku analiza poglądów ekonomicznych została przeprowadzona z pozycji ekonomii marksistowskiej.

Po trzecie, w późniejszym okresie twórczości Janusz Górski skierował swoje zainteresowania naukowe ku problemom wzrostu i rozwoju gospodarczego. Interesowały go nie tylko tradycyjne czynniki wzrostu i rozwoju gospodarczego, eksponowane w ekonomii klasycznej, lecz także kwestie społecznych czynników wzrostu, a w szczególności rola kwalifikacji i kształcenia w procesie wzrostu oraz zagadnienia przemian struktury gospodarczej w procesie rozwoju gospodarczego (Górski, 1976).

Po czwarte, na uwagę zasługuje również twórczość „podręcznikowa” Janusza Górskiego, która obok podręczników z historii myśli ekonomicznej obejmuje również podręczniki z ekonomii politycznej kapitalizmu i socjalizmu. (Górski i in., 1964). Trzeba jednak przyznać, że ta część twórczości Profesora miała mniejsze znaczenie.

Z przedstawionego tutaj syntetycznie przeglądu zainteresowań naukowych J. Górskiego wynika, że poczesne miejsce w tych zainteresowaniach zajmowała problematyka wzrostu i rozwoju gospodarczego. Wybór tej problematyki do bliższej prezentacji poglądów prof. Górskiego nie jest więc przypadkowy. To ta właśnie problematyka była podstawą prac do uzyskania stopni i tytułów naukowych. Osiągnięcia naukowe

Profesora w tym zakresie zapewniły mu trwałe miejsce w historii polskiej myśli ekonomicznej.

W końcu lat pięćdziesiątych Janusz Górski podjął badania nad polską myślą ekonomiczną I połowy XIX w. Jak już wspomniano szczególną uwagę poświęcił trzem ekonomistom: Dominikowi Krysińskiemu (1785–1853), Fryderykowi Skarbkowi (1792–1866) i Wawrzyńcowi Surowieckiemu (1769–1823)¹. Zainteresowanie Janusza Górskiego wzbudzały poglądy tych ekonomistów na rozwój gospodarczy. Wyniki swoich badań opublikował w książce pt. *Polska myśl ekonomiczna a rozwój gospodarczy 1807–1830. Studia nad początkami zacofania gospodarczego* (Górski, 1963), która spotkała się z wysokim uznaniem w ówczesnym środowisku ekonomistów i nadal stanowi wartościowe źródło poznania poglądów wymienionych ekonomistów. Powstaje pytanie, jakie elementy analizy podjętej przez J. Górskiego zapewniły mu uznanie wśród polskich historyków myśli ekonomicznej?

Po pierwsze, warto podkreślić, że J. Górski analizuje i ocenia poglądy polskich ekonomistów I połowy XIX w. przez pryzmat kryteriów odnoszących się do krajów zapóźnionych w rozwoju. W swej pracy stwierdza *expressis verbis*, że głównymi problemami interesującymi ówczesną polską myśl ekonomiczną były wzrost i rozwój gospodarczy, oświetlane z punktu widzenia kraju gospodarczo zacofanego (Górski, 1963, s. 10). Zrozumienie dla takiego podejścia w analizie i ocenie polskiej ekonomii początków XIX w., występujące w rozważaniach J. Górskiego wynikało zapewne z bardzo dobrej znajomości późniejszych teorii rozwoju gospodarczego. Z jednej strony bowiem, Górski wyróżniał teorie utrzymane w tradycji ekonomii neoklasycznej, usiłujące dowieść, że przezwyciężenie zacofania gospodarczego jest możliwe w warunkach działania zasad liberalizmu gospodarczego poprzez wykorzystanie efektów międzynarodowego podziału pracy (Górski i in., 1967, s. 426). Z drugiej strony zaś, wyodrębniał teorie wzrostu inicjowanego, wyrastające z tradycji ekonomii niemieckiej, a zwłaszcza ekonomii Fryderyka Lista i tradycji keynesowskiej, które starały się wykazać, że swobodna gra sił rynkowych w kraju słabo rozwiniętym utrzymuje w nim zacofanie i dlatego koniecznym warunkiem zainicjowania szybszego rozwoju gospodarczego jest aktywna ingerencja państwa. Jako przykłady takich teorii wskazuje Autor teorie R. Nurksego i G. Myrdala (Górski i in., 1967, s. 430–432). Warto również podkreślić, że J. Górski doceniał eksponowane we współczesnych teoriach rozwoju gospodarczego znaczenie kwalifikacji i kształcenia. Nic więc dziwnego, że dostrzegał w pracach Skarbka i Surowieckiego akcent położony na rolę oświaty

¹ Janusz Górski korzystał z prac źródłowych tych ekonomistów opublikowanych później, a mianowicie: Krysiński (1956), Skarbek (1931), Surowiecki (1957).

w przyspieszeniu rozwoju gospodarczego kraju słabiej rozwiniętego. Dobra znajomość współczesnych teorii pozwoliła mu spojrzeć na polską myśl ekonomiczną początków XIX w. w bardziej nowoczesny sposób.

Po drugie, analizując poglądy polskich ekonomistów początków XIX w., potrafił dostrzec w nich nie tylko wątki klasyczne, lecz także nieklasyczne. Jak podkreśla w swej pracy, w pierwszej połowie XIX w. ekonomia polska nie potrafiła sformułować samodzielnego, całościowego systemu teoretycznego, odpowiadającego rzeczywistości gospodarczej kraju (Górski, 1963, s. 19). Korzystała z teorii rozwiniętych w ekonomii zachodniej, tj. dominującej wówczas doktryny liberalnej szkoły klasycznej. Ekonomisci polscy ówczesnego okresu dostrzegali jednak fakt, że doktryna liberalna szkoły klasycznej wyrażała interesy krajów rozwiniętych. Janusz Górski potrafił dostrzec ten fakt i to, że w kręgach ówczesnych polskich ekonomistów toczył się wewnętrzny spór między utartymi prawdami doktryny liberalnej a potrzebami rozwoju gospodarczego kraju opóźnionego w rozwoju. Znalazło to wyraz w podkreśleniu przez J. Górskiego wątków klasycznych i nieklasycznych w poglądach analizowanych ekonomistów. Zwracał bowiem uwagę na różnice dotyczące mechanizmów rozwoju gospodarczego między Skarbkiem i Krysińskim z jednej strony a Surowieckim z drugiej. O ile bowiem Skarbek i Krysiński stanęli na gruncie liberalizmu ekonomii klasycznej, o tyle Surowiecki twierdził, że przy żywiołowym wzroście gospodarczym młoda polska gospodarka nie musi się rozwinąć i dlatego popierał aktywną rolę państwa w jej wspieraniu (Górski, 1963, s. 108–229). Poglądy Surowieckiego na mechanizmy rozwoju gospodarczego, które spotkały się z wysoką oceną w pracach J. Górskiego, mają również obecnie istotne znaczenie, w tym także dla polskiej gospodarki. Konkutowanie i współpraca między współczesnymi gospodarkami znajdującymi się na różnych poziomach rozwoju gospodarczego przynosi bowiem poszczególnym krajom niejednakowe korzyści, stąd też wspieranie przez państwo rozwoju gospodarczego w krajach na niższych poziomach rozwoju znajduje swoje uzasadnienie.

Po trzecie, analizy J. Górskiego wyróżniały się tym, że oceniając poglądy polskich ekonomistów I połowy XIX w., potrafił rozróżnić postęp w poznaniu naukowym od oryginalności, rozumianej jako zdolność do służenia interesom ekonomicznym opisywanej gospodarki.

W pierwszej połowie XIX w. dominowała w ekonomii szkoła klasyczna, zdolna pełniej i dogłębniej analizować procesy gospodarcze w kapitalizmie w porównaniu do ekonomii fizjokratów. Stanowiła niewątpliwie postęp w poznaniu naukowym gospodarki kapitalistycznej w stosunku do fizjokratów. Idee klasyczne nie od razu jednak przeniknęły do polskiej ekonomii. Jest wielką zasługą ekonomistów polskich początków XIX w.,

że zdołali właściwie zrozumieć i uznać szereg idei ekonomii klasycznej. Można więc stwierdzić, że ich poglądy wyrażały postęp w poznaniu naukowym gospodarki kapitalistycznej w stosunku do poglądów fizjokratów, które również rozwijały się w polskiej ekonomii. Janusz Górski potrafił docenić postęp w poznaniu naukowym kapitalizmu, zawarty w poglądach Fryderyka Skarbka, Dominika Krysińskiego i Wawrzyńca Surowieckiego.

Janusz Górski oceniał poglądy polskich ekonomistów początku XIX w. nie tylko przez pryzmat postępu w poznaniu naukowym. Ważnym kryterium oceny była również oryginalność poglądów. Ekonomia klasyczna wyrosła na wyspach brytyjskich, w kraju ówczesnie najbardziej rozwiniętym pod względem gospodarczym trudno się więc dziwić, że wyrażała interesy takiego właśnie kraju. Ziemie polskie pierwszej połowy XIX w. należały do słabiej rozwiniętych obszarów Europy. Dominującą rolę w gospodarce polskiej odgrywało wówczas rolnictwo, natomiast przemysł dopiero zaczynał się rozwijać. Niektóre idee ekonomii klasycznej, a zwłaszcza idea liberalizmu gospodarczego, nie odpowiadały interesom polskiego młodego przemysłu. Janusz Górski, dokonując oceny polskiej ekonomii pierwszej połowy XIX w., spojrział na nią przez pryzmat interesów rozwijającej się polskiej gospodarki. Znacznie wyżej cenił poglądy Surowieckiego od poglądów Skarbka i Krysińskiego, gdyż ten pierwszy potrafił oderwać się od utartych idei ekonomii klasycznej ze względu na ich nieprzystawalność do warunków polskiej gospodarki. Surowiecki podkreślał, że w warunkach działania zasad liberalizmu gospodarczego zacofanie polskiej gospodarki będzie się utrzymywać, że przezwyciężenie stanu zacofania i przyspieszenie rozwoju gospodarczego wymagają aktywnej ingerencji państwa i popierania przez nie rodzimego przemysłu. Janusz Górski doceniał takie poglądy W. Surowieckiego i podkreślał ich oryginalność, polegającą na oderwaniu się od niektórych idei klasycznych i zaakceptowaniu idei aktywnej roli państwa, lepiej dopasowanej do warunków kraju słabiej rozwiniętego i potrzeb przyspieszonego rozwoju gospodarczego (Górski, 1963, s. 108–229).

3.5.3. Wzrost i rozwój gospodarczy w zachodniej myśli ekonomicznej na podstawie badań Janusza Górskiego

Profesor Janusz Górski był wybitnym znawcą nie tylko polskiej, lecz także zachodniej myśli ekonomicznej. Ocena ta dotyczy w całej rozciągłości teorii wzrostu i rozwoju gospodarczego. W swych licznych pracach podkreślał, że procesy rozwoju gospodarczego odgrywają ważną rolę w gospodarce i życiu społecznym, kształtują bowiem poziom i jakość życia

mieszkańców. W związku z tym ważne jest rozpoznanie czynników determinujących ten rozwój, gdyż ich identyfikacja ma znaczenie dla polityki wspierania rozwoju gospodarczego (Górski, 1960, s. V–XXV).

Miał świadomość tego, że dociekania teorii ekonomii dotyczące wzrostu i rozwoju gospodarczego mają długą historię. Od czasów ekonomii klasycznej podejmowane są próby identyfikacji podstawowych czynników wpływających na rozwój gospodarczy, rozpoznania mechanizmów i siły związków między nimi a rozwojem gospodarczym, formułowania wniosków i rekomendacji dla polityki gospodarczej wspierającej ten rozwój. Jako wybitny znawca historii myśli ekonomicznej podjął próbę identyfikacji podstawowych czynników wzrostu i rozwoju gospodarczego. Na szczególną uwagę zasługują Jego rozważania o podażowych i popytowych modelach wzrostu gospodarczego, rolą kwalifikacji i wykształcenia we wzroście i rozwoju gospodarczym oraz przemianami struktury gospodarczej w procesie rozwoju gospodarczego.

Ważną rolę w kształtowaniu późniejszych poglądów na podstawowe czynniki rozwojowe odegrała twórczość Adama Smitha, który w swym dziele *Badania nad naturą i przyczynami bogactwa narodów* (1776) podkreślał znaczenie pracy ludzkiej, będącej podstawowym źródłem bogactwa. Warto też zwrócić uwagę na poglądy Jana Baptista Sayera, który za podstawowe czynniki produkcji uznał pracę, kapitał i ziemię, traktując każdą pożyteczną pracę jako pracę produkcyjną. W ekonomii neoklasycznej podkreślano natomiast zasadniczą rolę kapitału, pracy i postępu technicznego w rozwoju gospodarczym. Janusz Górski akcentował typowo podażowy charakter klasycznych i neoklasycznych teorii wzrostu gospodarczego (Górski, 1985, s. 259 i nast.). Choć doceniał rolę tych teorii dla objaśnienia wzrostu gospodarczego w długim okresie, zwracał uwagę na ich ograniczoność ze względu na to, że nie brały pod uwagę roli czynników popytowych. Znał doskonale teorię Johna Maynarda Keynesa i dostrzegał znaczenie agregatowego popytu w kształtowaniu procesów gospodarczych. Analizując modele wzrostu Domara i Harroda, zwrócił uwagę na ich popytowo-podażowy charakter (Górski, 1985, s. 266 i nast.). Przez pryzmat czynników popytowych i podażowych oceniał również model wzrostu gospodarki socjalistycznej w ujęciu Michała Kaleckiego.

Lata pięćdziesiąte i sześćdziesiąte XX w. przyniosły szereg badań empirycznych służących objaśnianiu różnic w poziomie i dynamice rozwoju krajów. W badaniach tych zwrócono uwagę na fakt, że różnic tych nie da się w pełni wyjaśnić na podstawie tradycyjnych modeli wzrostu i rozwoju gospodarczego, okazało się bowiem, że wzrost gospodarczy w wielu krajach przewyższał znacząco sumy przyrostów zasobów tradycyjnych czynników produkcji (tj. pracy, kapitału rzeczowego i ziemi). Podjęto

w związku z tym poszukiwania, mające na celu pełniejsze wyjaśnienie źródeł rozwoju gospodarczego. Ważną rolę odegrali w nich Theodore William Schultz, Jacob Mincer i Gary Becker, twórcy teorii kapitału ludzkiego. Janusz Górski wykorzystał tę teorię w swych badaniach, eksponując znaczenie kwalifikacji i kształcenia w rozwoju gospodarczym.

Podstawy teorii kapitału ludzkiego rozwinięto w latach sześćdziesiątych XX w. Wprowadzono pojęcie kapitału ludzkiego, a także podkreślono znaczenie tego istotnego czynnika rozwoju gospodarczego. W ujęciu wąskim kapitał ludzki rozumiano jako wiedzę, wykształcenie i umiejętności posiadane przez ludzi i wykorzystywane w procesach gospodarczych. W ujęciu szerszym włączono również do zakresu tego pojęcia inne elementy decydujące o zdolnościach psychofizycznych ludzi, a w szczególności stan zdrowia, doświadczenie zdobywane w pracy oraz warunki środowiskowe wykonywania pracy. T. W. Schultz zauważył, że szybszy wzrost produkcji w gospodarce w porównaniu ze wzrostem nakładów pracy i kapitału jest związany z podniesieniem poziomu wykształcenia pracowników. Wykształcenie traktował jako ważny element kapitału ludzkiego, ale włączał do niego również wiedzę, umiejętności, stan zdrowia i energię witalną społeczeństwa (Schultz, 1961). J. Mincer zwrócił uwagę na istotną rolę kapitału ludzkiego w kształtowaniu różnic wynagrodzeń między pracownikami. Podkreślił, że długość okresów nauki i życia zawodowego, w trakcie których ludzie powiększają swój kapitał ludzki, ma zasadnicze znaczenie dla wyjaśnienia różnic między osiąganymi zarobkami w trakcie kariery zawodowej (Mincer, 1958). G. Becker wprowadził pojęcie inwestowania w kapitał ludzki i wskazał jego znaczenie dla przyszłych dochodów i wzrostu gospodarczego (Becker, 1962).

Idee wysunięte przez Schulza, Mincera i Beckera stanowiły ważną inspirację dla badań prof. Górskiego. W swych pracach przygotowanych wspólnie z Marianem Klimczakiem podkreślił ważną rolę kwalifikacji siły roboczej w procesie rozwoju gospodarczego (Górski, Klimczak, 1970). Podobnie jak Becker, prof. Górski zwracał uwagę na zasadniczą rolę kształcenia w procesie zdobywania kwalifikacji. Podkreślał konieczność podnoszenia kwalifikacji oraz ich dostosowanie do rozwijającego się postępu technicznego.

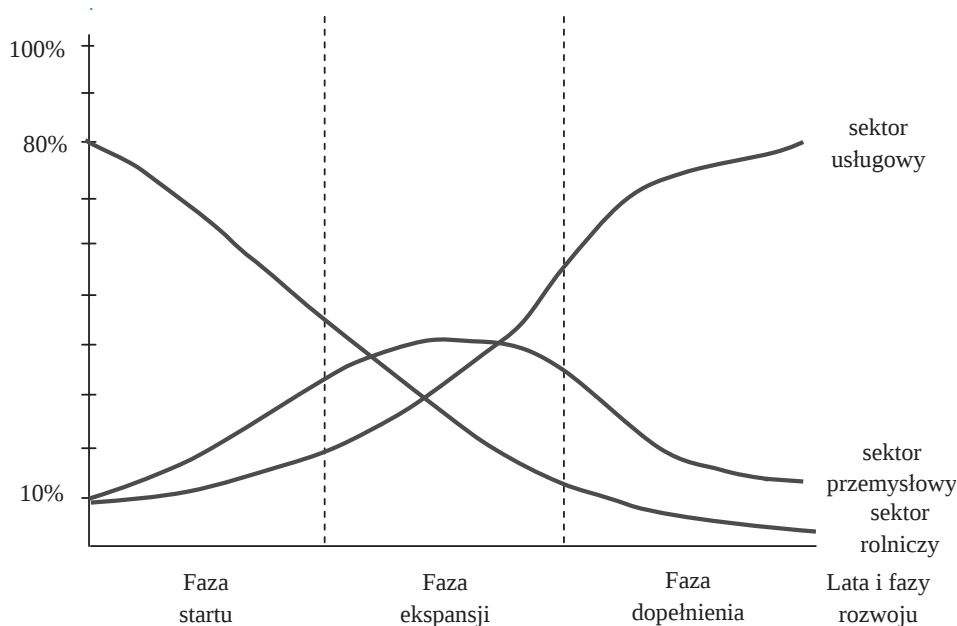
Innym kierunkiem badań prof. J. Górskiego były zagadnienia przemian struktury gospodarczej w procesie rozwoju gospodarczego. Rozumiał, że zmiany struktury gospodarki i zatrudnienia są immanentną cechą każdej dynamicznej gospodarki. Dotyczy to również struktur sektorowych, związanych z dziedzinami działalności gospodarczej. W dynamicznej i rozwijającej się gospodarce niektóre dziedziny działalności zyskują na znaczeniu, inne zaś się kurczą, co w rezultacie odbija się

na zmianach zatrudnienia, prowadząc w efekcie do zmian w strukturach gospodarki i zatrudnienia.

Profesor Górski rozumiał, że zmiany sektorowej struktury zatrudnienia podlegają różnym oddziaływaniom i że charakter czynników determinujących w dużej mierze zależy od horyzontu czasowego analizy. Można tutaj wyodrębnić determinanty długookresowe, związane z długofalowymi tendencjami rozwojowymi gospodarki oraz determinanty średnio- i krótkookresowe, związane z cyklicznym rozwojem gospodarki. Ze względu na przedmiot opracowania interesują nas tutaj determinanty długookresowe. Ich podstaw teoretycznych dostarcza przede wszystkim teoria trzech sektorów gospodarki. Podstawą podejmowanych przez Profesora analiz przemian struktury gospodarki w procesie rozwoju gospodarczego była teoria trzech sektorów gospodarki. Jej twórcy, Allan Fisher, Colin Clark i Jean Fourastié, wyodrębnili trzy sektory: rolniczy, przemysłowy i usługowy oraz podkreślili długofalowe prawidłowości ich rozwoju (Górski, 1974, s. 331–343). Zgodnie z ich ujęciem, w miarę rozwoju gospodarczego występuje tendencja do spadku udziału sektora rolniczego (tzw. sektora I) w ogólnym zatrudnieniu, tendencja do wzrostu, a następnie stabilizacji i spadku udziału sektora przemysłowego (sektora II) oraz tendencja do ustawicznego wzrostu udziału sektora usługowego (sektora III) w ogólnym zatrudnieniu (Fisher 1945, s. 56; Clark 1957, s. 492; Fourastié 1954, s. 126–137; zob. Górski, 1974, s. 331–343). W rezultacie takich tendencji dokonują się zmiany w trójsektorowej strukturze zatrudnienia, polegające na przesuwaniu się centrum działalności gospodarczej w procesie rozwoju od sektora rolniczego do sektora przemysłowego, a następnie do sektora usługowego (por. rys. 1).

Fourastié dzielił proces rozwoju gospodarczego na trzy stadia rozwojowe: cywilizacji pierwotnej, okresu przejściowego i cywilizacji tercjarnej (Fourastié, 1954, s. 127). Stadium okresu przejściowego, najważniejsze z punktu widzenia natężenia przekształceń strukturalnych, rozpoczęło się w krajach wysoko rozwiniętych na początku XIX w. W pierwszej fazie tego stadium, tj. fazie startu, następuje dynamiczny rozwój sektora przemysłowego i spadkowa tendencja sektora rolniczego. Jego zdaniem, ta faza rozwojowa trwała w USA do około 1920 r. (Fourastié, 1954, s. 133). W drugiej fazie okresu przejściowego, tj. fazie ekspansji, występuje stabilizacja zatrudnienia w sektorze przemysłowym na maksymalnie wysokim poziomie. W latach pięćdziesiątych XX w. znalazły się w niej gospodarki USA i Wielkiej Brytanii (Fourastié, 1954, s. 137). W fazie dopełnienia, trzeciej fazie okresu przejściowego, zaczyna się zniżkowa tendencja udziału sektora przemysłowego przy rosnącym dynamicznie udziale sektora usługowego i dalszej spadkowej tendencji

udziału sektora rolniczego. Zdaniem Fourastiégo, tendencja wzrostowa udziału sektora usługowego jest tu szczególnie nasiloną, gdyż sektor usługowy absorbuje siłę roboczą, zwalnianą w sektorze I i II (Fourastié, 1954, s. 133–137).



Rys. 1. Ewolucja przekształceń trójsektorowej struktury zatrudnienia w ujęciu J. Fourastiégo

Źródło: Fourastié, 1954, s. 126–128.

Analizując teorię trzech sektorów gospodarki, prof. Górski zwracał uwagę na dwa czynniki determinujące zmiany sektorowej struktury zatrudnienia, a mianowicie:

- zmiany struktury popytu na produkty (w tym na usługi);
- zróżnicowaną w poszczególnych sektorach i sekcjach dynamikę postępu technicznego (Górski, 1974, s. 331–343).

Wpływ zmiany struktury popytu na produkty na strukturę zatrudnienia dokonuje się zgodnie z następującą sekwencją. Zmiany struktury popytu wywołują odpowiednie zmiany struktury produkcji, a te ostatnie pociągają za sobą z kolei zmiany w strukturze popytu na pracę i zatrudnienie. Ujęcie to jest zgodne z keynesistowskim rozumieniem procesów gospodarczych i zostało wyeksponowane w teorii trzech sektorów gospodarki, w której znajdujemy twierdzenie o zależności trójsektorowej struktury zatrudnienia od struktury popytu konsumpcyjnego (Fisher, 1933, s. 9;

Clark, 1957, s. 493; Fourastié, 1954, s. 84–115). Zdaniem twórców tej teorii, popyt konsumpcyjny kształtuje się w procesie rozwoju gospodarczego zgodnie z prawidłowością polegającą na istnieniu pewnej kolejności zaspokajania potrzeb konsumpcyjnych oraz występowaniu tendencji do nasycenia popytu. Ich zdaniem, dynamika popytu na produkty sektora I ulega dosyć szybko spowolnieniu wraz z rozwojem gospodarczym, następuje nasycenie popytu na produkty tego sektora oraz spadek relatywnego znaczenia tego popytu (Fisher 1945, s. 57). Natomiast popyt na produkty sektora II kształtuje się nieco inaczej. Początkowo relatywne znaczenie popytu na produkty tego sektora rośnie, zaś dochodowa elastyczność popytu na te produkty jest wysoka. Jednakże wraz z rozwojem gospodarczym dochodowa elastyczność popytu na produkty sektora przemysłowego zaczyna się obniżać i pojawiają się symptomy nasycenia popytu (Clark 1957, s. 493). W przypadku usług popyt wykazuje wraz z rozwojem gospodarczym ustawiczne tendencje wzrostowe, bez żadnych symptomów jego nasycenia (Fourastié 1954, s. 86).

Jak podkreśla Janusz Górski, choć ujęcie powyższe nie jest pozbawione pewnych wątpliwości (zwłaszcza dotyczących stanowiska w kwestii nasycenia popytu), to jednak eksponowanie związku zatrudnienia i popytu na produkty (w tym usługi) zawiera niewątpliwie elementy racjonalne i znalazło uznanie na gruncie podstawowych nurtów teorii ekonomii.

Innym czynnikiem determinującym zmiany sektorowej struktury zatrudnienia jest postęp techniczny. Znaczenie tego czynnika dla kształtowania rozmiarów zatrudnienia w poszczególnych sektorach gospodarki podkreślono w ekonomii neoklasycznej, zwłaszcza w neoklasycznej teorii wzrostu gospodarczego, a także w teorii trzech sektorów gospodarki, w szczególności rozwijanej przez J. Fourastiégo (Górski, 1976).

J. Fourastié opierał swą koncepcję wpływu postępu technicznego na zatrudnienie w trzech sektorach gospodarki na idei wypierania siły roboczej z produkcji w rezultacie stosowania postępu technicznego. Jego zdaniem, postęp techniczny prowadzi do wzrostu wydajności pracy, powodując zmniejszenie zapotrzebowania na siłę roboczą (Fourastié 1954, s. 47–48). Dynamika postępu technicznego w poszczególnych sektorach gospodarki nie jest jednak jednakowa, stąd też i wzrost wydajności pracy oraz skala procesu wypierania siły roboczej są zróżnicowane w tych sektorach. Zdaniem Fourastiégo, dynamika postępu technicznego w sektorze I (rolniczym) jest umiarkowana, w sektorze II (przemysłowym) jest silna, zaś w sektorze III (usługowym) postęp techniczny jest słaby bądź też nie ma go wcale (Fourastié 1954, s. 47–48). W rezultacie takiego zróżnicowania dynamiki postępu technicznego i wydajności pracy występuje w poszczególnych sektorach zróżnicowane natężenie procesów wypierania

siły roboczej, co powoduje w efekcie zmiany w sektorowych strukturach zatrudnienia.

Ujęcie roli postępu technicznego w kształtowaniu struktur zatrudnienia przez J. Fourastiégo nasuwa różne oceny ze strony prof. Górskiego. Z jednej strony, Profesorowi wydaje się słuszne podkreślenie różnicowanych skutków postępu technicznego dla zatrudnienia w poszczególnych sektorach, z drugiej – formułuje on uwagi krytyczne. W szczególności, jego zdaniem, twierdzenie o braku postępu technicznego w sektorze usług jest trudne do zaakceptowania w dobie dzisiejszej, kiedy elektronika i informatyka szeroko wkraczają do wielu usług, zwłaszcza w bankowości, łączności, telekomunikacji, edukacji i służby zdrowia.

J. Górski zwrócił uwagę na wąskie ujmowanie postępu technicznego przez J. Fourastiégo, który akcentował tzw. postęp techniczny procesowy, wyrażający się we wdrażaniu nowoczesnych rozwiązań, zmieniających proporcje między stosowanymi czynnikami produkcji i wypierającymi siłę roboczą z produkcji. Nie uwzględniał tzw. postępu technicznego produktowego, polegającego na rozwijaniu i wdrażaniu nowych produktów. Właśnie postęp techniczny produktowy (polegający na kreowaniu nowych potrzeb i nowych produktów) ma pewne znaczenie, zwłaszcza dla objaśnienia zmian sektorowych struktur zatrudnienia, gdyż może przyczyniać się do zdynamizowania dziedzin wytwórczości, wykorzystujących wysokie kwalifikacje i najnowsze osiągnięcia techniki.

129

Profesor Janusz Górski wychował kilka generacji uczniów i współpracowników. Do najstarszych należą m.in.: prof. dr hab. Wiesław Piątkowski, doc. dr Witold Lejman, dr hab. Anna Jabłońska, dr hab. Wiesław Bednarek, dr hab. Gedymin Spychalski, dr hab. Stanisław Mikosik, dr Jerzy Kropiwnicki, dr Jerzy Szpakowski, dr Szczepan Miłoś, dr Mirosław Smusz.

Ważnym kierunkiem zainteresowań naukowych **Wiesława Piątkowskiego** były analizy poglądów Sismondiego², a także – w późniejszym okresie – myśl społeczna Jana Pawła II. Na uwagę zasługuje praca *Myśl społeczna Jana Pawła II. Studia i szkice* (Wydawnictwo Naukowe PWN, 1999). Szersza prezentacja dokonań naukowych W. Piątkowskiego znajduje się w dalszej części opracowania.

² J.C.L. Simonde de Sismondi o przedmiocie jako ekonomista liberalny (*Sismondi a Smith*), „*Ekonomista*” 1976, nr 5; J.C.L. Simonde de Sismondi. *Teoria ekonomiczna*, PWN, Warszawa 1978; Rozprawa J.C.L. Simonde de Sismondiego o poglądach ekonomicznych fizjokratów i Adama Smitha, „*Ekonomista*” 1981, nr 5; *Traite de J.C.L. Simonde de Sismondi sur les idee economiques des physiocrates et d'Adam Smith* [w:] *Desequilibres et regulation*, seria *Economies et Societes*, t. XVI, nr 6–7, Paris 1982.

Do pierwszych uczniów Profesora należy również zaliczyć **Gedymina Spychalskiego**, którego badania dotyczyły przede wszystkim historii polskiej myśli ekonomicznej, chrześcijańskiej myśli społecznej i metodologii ekonomii. Doktorem nauk ekonomicznych został na podstawie pracy: *Myśl społeczno-ekonomiczna Augusta Cieszkowskiego*, której promotorem był prof. J. Górski, doktorem habilitowanym na podstawie rozprawy *Normatywizm katolicki w polskiej myśli ekonomicznej okresu dwudziestolecia międzywojennego* (Wydawnictwo UŁ, Łódź 1989).

Anna Jabłońska wydała książkę pt. *Stagnacja sekularna kapitalizmu: ewolucja poglądów* (PWN, Warszawa 1988). **Witold Lejman** jako pierwszy zainicjował w Katedrze Ekonomii badania na ekonomią instytucjonalną, publikując kilka znaczących artykułów. Problematyka ekonomii instytucjonalnej stanie się później ważnym kierunkiem badań pracowników Instytutu Ekonomii UŁ. **Wiesław Bednarek** opublikował pracę pt. *Niektóre makro- i mikroekonomiczne aspekty działalności badawczo-rozwojowej w gospodarce kapitalistycznej na przykładzie gospodarki USA* (Wydawnictwo UŁ, 1981), rozwijając podejmowane już w Instytucie Ekonomii UŁ badania nad innowacjami w gospodarce. Badania te kontynuował m.in. **Jerzy Szpakowski**, który wydał książkę pt. *Transfer i absorpcja postępu technicznego przez gospodarki krajów rozwijających się* (Wydawnictwo UŁ, Łódź 2000).

Wśród osiągnięć naukowych tej grupy uczniów warto wymienić m.in. publikację **Stanisława Mikosika** pt. *Teoria rozwoju gospodarczego J. A. Schumpetera* (Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1993), w której po raz pierwszy w Polsce przeprowadzono wszechstronną i pogłębioną analizę i ocenę poglądów Schumpetera na rozwój gospodarczy, a także osiągnięcia naukowe **Jerzego Kropiwnickiego**, który opublikował oryginalną i unikalną na owe czasy pracę pt. *Teoria automatycznych stabilizatorów koniunktury* (PWN, Warszawa 1976), w której nie tylko przedstawił istotę tej teorii, ale również przeprowadził jej weryfikację empiryczną na przykładzie gospodarki USA.

Do kolejnej generacji uczniów prof. J. Górskiego można zaliczyć prof. dra hab. Marka Belkę, prof. dra hab. Eugeniusza Kwiatkowskiego, prof. dra hab. Stanisława Rudolfa i dra hab. Stanisława Szukalskiego.

Marek Belka przygotował pod kierunkiem prof. Górskiego pracę doktorską pt. *Współczesna polityka antyinflacyjna Stanów Zjednoczonych* (1978), zaś w 1986 r. uzyskał stopień dra habilitowanego na podstawie pracy *Doktryna ekonomiczno-społeczna Milтона Friedmana* (PWN, Warszawa 1986). Publikacje naukowe prof. M. Belki (te wymienione i szereg innych) uzyskały wysokie uznanie w środowisku ekonomicznym, zarówno w Polsce, jak i za granicą. Na szczególne podkreślenie zasługuje tutaj książka poświęcona Miltonowi Friedmanowi, w której przeprowadzono wszechstronną

i pogłębioną analizę jego poglądów oraz publikacja w „Brookings Papers on Economic Activity”³, w której przedstawiono wyniki analiz empirycznych (prowadzonych wspólnie z prof. Stefanem Krajewskim), dotyczących kondycji ekonomicznej polskich przedsiębiorstw dokonujących przekształceń własnościowych w okresie polskiej transformacji.

Profesor M. Belka pełnił szereg ważnych i prestiżowych funkcji w sferze gospodarczej i politycznej, był m.in.: konsultantem Banku Światowego, doradcą Prezydenta RP, dyrektorem w Międzynarodowym Funduszu Walutowym, ministrem finansów, wicepremierem i premierem Rządu RP, prezesem Narodowego Banku Polskiego.

Był promotorem szeregu rozpraw doktorskich. Z łódzkiego środowiska ekonomicznego należy tutaj wymienić doktorat **Jerzego Pruskiego**, poświęcony problemowi neutralności pieniądza w gospodarce oraz doktorat **Jarosława Nenemana**, poświęcony redystrybucyjnym efektom wprowadzenia VAT w Polsce. Obaj wychowankowie pełnili w przeszłości i pełnią obecnie szereg ważnych funkcji gospodarczych i politycznych na szczeblu ogólnokrajowym.

Wśród uczniów profesora Janusza Górskiego należy również wymienić prof. dra hab. **Eugeniusza Kwiatkowskiego**, który – studiując na Wydziale Ekonomiczno-Socjologicznym UŁ – uczestniczył w seminarium magisterskim i doktorskim prof. J. Górskiego. Pod jego kierunkiem przygotował pracę doktorską pt. *Teoria przemian struktury gospodarczej w układzie trójsektorowym – prezentacja i próba oceny* (PWN, Warszawa 1980, pod zmienionym tytułem *Teoria trzech sektorów gospodarki*). Temat ten nawiązywał do badań prof. Górskiego nad przemianami strukturalnymi w gospodarce.

Stopień doktora habilitowanego uzyskał Eugeniusz Kwiatkowski w 1988 r. na podstawie pracy pt. *Neoklasyczne teorie zatrudnienia. Tradycja i współczesność* (PWN, Warszawa 1988). W książce tej nie tylko przedstawiono tradycyjną neoklasyczną teorię zatrudnienia w ujęciu A. Marshalla i A. C. Pigou, lecz także przeprowadzono ocenę tej teorii oraz jej późniejszych recepcji w literaturze ekonomicznej. Tytuł naukowy profesora nauk ekonomicznych otrzymał w 2002 r. na podstawie pracy pt. *Bezrobocie. Podstawy teoretyczne* (Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2002). Te dwie ostatnie prace E. Kwiatkowskiego zostały napisane z perspektywy historii myśli ekonomicznej, w czym niewątpliwie wyraża się inspiracja prof. J. Górskiego.

Zainteresowania naukowe prof. Kwiatkowskiego przede wszystkim są związane z makroekonomią i ekonomią rynku pracy, przy czym

³ Zob. *Transforming State Enterprises in Poland*, „Brookings Papers on Economic Activity”, July 1993.

ważnymi ich kierunkami są zarówno dociekania teoretyczne, jak i analizy empiryczne. Podlegały one jednakże pewnej ewolucji. Początkowo koncentrowały się na problematyce zmian struktur gospodarczych w procesie rozwoju gospodarczego. W okresie po uzyskaniu stopnia naukowego doktora podjął analizy problematyki zatrudnienia w gospodarce w perspektywie historii myśli ekonomicznej. Po habilitacji zajął się problematyką bezrobocia, również rozpatrywaną w perspektywie historii myśli ekonomicznej. Charakterystyczną cechą badań E. Kwiatkowskiego jest krytyczna analiza rozwijających się w ekonomii teorii bezrobocia, zwłaszcza od strony przyczyn tego zjawiska oraz sposobów jego ograniczania. Wyniki tych studiów zostały przedstawione w książce *Bezrobocie. Podstawy teoretyczne*, która zyskała duże uznanie w środowisku naukowym. Została wyróżniona prestiżową Nagrodą Fundacji im. L. Kronenberga.

Ważnym kierunkiem działalności naukowej E. Kwiatkowskiego są zespołowe badania naukowe, prowadzone w ramach licznych projektów, zarówno krajowych, jak i międzynarodowych⁴. Analizy w ramach realizowanego w roku 2017 r. projektu NCN pt. *Instytucje rynku pracy a sytuacja na rynkach pracy w krajach OECD w okresie globalnego kryzysu* koncentrują się na wykazaniu, w jakiej mierze sytuacja na rynkach pracy

⁴ Wśród tych projektów można wymienić międzynarodowe, m.in.: projekt ramowy UE pt. *Changes in Industrial Competitiveness as a Factor of Integration*, nr HPSE-CT-2002-00148; projekt Komisji Europejskiej w Brukseli CIPA – CT93 – 0081 pt. *Unemployment During Economic Transition (1993–1996)*; projekt Phare – ACE nr P95 – 2083 – R pt. *Labour Market Policies. Income Support and Work Incentives in Transition Economies* (1995–1999); projekt Phare – ACE nr P96 – 6079 pt. *Labour Market Impacts of EU Enlargement on its Border (1996–1999)*; projekt Phare – ACE nr P97 – 8055 – R pt. *Labour market Flexibility in the Wake of EU Accession – Poland Compared with the Iberian Experience (1997–2001)*; projekt Międzynarodowej Organizacji Pracy w Genewie pt. *Public sector adjustment through employment (1993)*; projekt OECD pt. *The Regional Dimension of Unemployment in Transition Countries (1995)*; projekt Międzynarodowej Organizacji Pracy w Genewie pt. *Workers' Financial Participation: East-West Experiences (1992–1993)*; projekt Międzynarodowej Organizacji Pracy w Genewie pt. *Labour Market Flexibility, Employment and Social Policy (2000)*; projekt Międzynarodowej Organizacji Pracy w Genewie pt. *Economic and Labour Market Developments in the Lodz Voivodship (2001)* oraz projekty krajowe, m.in.: projekt KBN pt. *Konkurencyjność regionalnych i lokalnych rynków pracy*, nr NN 112215837 (2009–2011); projekt EFS pt. *Analiza procesów zachodzących na polskim rynku pracy i w obszarze integracji społecznej*, nr POKL 01.0100-00-013/08 (2009–2014); projekt EFS pt. *Kapitał ludzki i społeczny jako czynnik rozwoju regionu łódzkiego*, nr UDA POKL 080102-10-061/09-00, (2010–2012); projekt KBN pt. *Zróżnicowanie rozwoju społeczno-ekonomicznego regionów w Polsce*, nr N 11400632/0307 (2006–2008); projekt KBN pt. *Bezrobocie równowagi w gospodarce polskiej – szacunki, tendencje i determinanty*, nr N 11203331/3034 (2007–2008); projekt NCN pt. *Instytucje rynku pracy a sytuacja na rynkach pracy w krajach OECD w okresie globalnego kryzysu*, nr 2013/11/B/HS4/00684 (2014–2017).

w krajach OECD zależy od kształtu regulacji instytucjonalnych na rynku pracy, a w szczególności od regulacji w zakresie płac minimalnych, prawnej ochrony zatrudnienia, zasiłków dla bezrobotnych i stopnia uzwiązkowienia.

Profesor E. Kwiatkowski uczestniczy również w przygotowywaniu podręczników akademickich (jest współautorem 7), zaś jeden z nich pt. *Podstawy ekonomii* (red. R. Milewski, E. Kwiatkowskiego, PWN, Warszawa 2005) uzyskał wysokie uznanie na rynku czytelnictwa w Polsce.

W dorobku dydaktyczno-wychowawczym znajduje się również kształcenie kadr. Profesor E. Kwiatkowski pełnił funkcję promotora prac doktorskich w zakończonych przewodach doktorskich Leszka Kucharskiego, Pawła Kubiaka, Bogny Gawrońskiej, Aleksandry Rogut i Sylwii Roszkowskiej, którzy na podstawie swoich doktoratów przygotowali i opublikowali ciekawe książki poświęcone różnym aspektom rynku pracy. **Leszek Kucharski** wydał książkę pt. *Przepływy siły roboczej między zatrudnieniem, bezrobociem i biernością zawodową w Polsce w latach dziewięćdziesiątych* (Wydawnictwo UŁ, Łódź 2002), w której – zaczynając od podejścia strumieniowego – przeprowadził oryginalne badania w zakresie wpływu cech osób na prawdopodobieństwo utraty pracy i znalezienia jej w Polsce. Warto zwrócić uwagę na przygotowaną przez dr. Leszka Kucharskiego rozprawę habilitacyjną pt. *Bezrobocie równowagi w Polsce. Ujęcie teoretyczne i empiryczne* (Wydawnictwo UŁ, Łódź 2014). **Paweł Kubiak** jest autorem pracy pt. *Efekty uczestnictwa bezrobotnych w aktywnych programach rynku pracy w Polsce* (Wydawnictwo UŁ, Łódź 2005) poświęconej analizie porównawczej efektów poszczególnych programów rynku pracy. Publikacja **Aleksandry Rogut** pt. *Determinanty popytu na pracę w Polsce w okresie transformacji* (Wydawnictwo UŁ, Łódź 2008) podejmuje kwestię popytu na pracę od strony teoretycznej i empirycznej na przykładzie polskiej gospodarki. **Sylwia Roszkowska** opublikowała interesującą książkę pt. *Kapitał ludzki a wzrost gospodarczy w Polsce* (Wydawnictwo UŁ, Łódź 2013), w której wykorzystano zaawansowane metody analizy w celu uchwycenia wpływu poziomu rozwoju kapitału ludzkiego na wzrost gospodarczy w Polsce.

Wśród uczniów prof. J. Górskiego należy również wymienić prof. dra hab. **Stanisława Rudolfa**. Jego zainteresowania naukowe koncentrują się na problematyce partycypacji pracowniczej i demokracji przemysłowej, problematyce nadzoru korporacyjnego oraz nowej ekonomii instytucjonalnej. Opublikował blisko 250 książek i artykułów naukowych, m.in. w Wydawnictwie Naukowym PWN, w PWE oraz takich czasopismach, jak: „*Ekonomista*”, „*Studia Prawno-Ekonomiczne*”, „*Przegląd Organizacji*”, „*Ekonomika i Organizacja Przedsiębiorstwa*”

i wielu innych. Blisko 40 opracowań opublikował w języku angielskim. Był inicjatorem powołania i wieloletnim kierownikiem Katedry Ekonomii Instytucjonalnej UŁ.

Rozwój naukowy i zainteresowania naukowe S. Rudolfa kształtowały się pod wpływem prof. J. Górskiego. Pod jego kierunkiem przygotował pracę magisterską (1969) i został zatrudniony w Katedrze Ekonomii Politycznej UŁ. Profesor Górski był również promotorem jego pracy doktorskiej pt. *Próba weryfikacji celów państwa dobrobytu na przykładzie Szwecji*, obronionej w 1974 r. Badania nad podjętymi w dysertacji problemami kontynuował w czasie 5-miesięcznego stażu naukowego w Stockholm School of Economics, którego rezultatem była monografia wydana nakładem PWN w 1978 r. pt. *Szwedzka polityka dobrobytu*. Była to pierwsza w Polsce publikacja nt. tzw. „modelu szwedzkiego”, stąd cieszyła się dużym zainteresowaniem.

Rezultat pobytu w Szwecji stanowiły jego nowe zainteresowania naukowe, dotyczące problematyki partycypacji pracowniczej i demokracji przemysłowej, które kontynuuje do chwili obecnej. Był głównym inicjatorem upowszechniającej się w Polsce w latach osiemdziesiątych XX w. organizacji pracy, opartej na tzw. „zespołach partnerskich” (grupach autonomicznych), wykorzystujących przedsiębiorczość i kreatywność pracowników. Problematyka ta stanowiła również przedmiot jego badań w czasie 9-miesięcznego pobytu w USA (University of Pennsylvania), gdzie zgromadził podstawowe materiały do pracy habilitacyjnej pt. *Demokracja przemysłowa w rozwiniętych krajach kapitalistycznych* (PWN, 1986). W tym samym roku odbyło się kolokwium habilitacyjne i uzyskał stopień doktora habilitowanego nauk ekonomicznych. Doświadczenia zagraniczne w tym zakresie szeroko wykorzystywał w okresie transformacji, realizując programy badawcze metodą *action research* w polskich przedsiębiorstwach, we współpracy z Work Research Institute (Oslo) oraz Cornell University (USA) lub prowadząc pionierskie badania dotyczące Europejskich Rad Zakładowych. Opublikował kilkadziesiąt publikacji w języku polskim i angielskim.

Zmiana systemu gospodarczego i realizowane na szeroką skalę procesy prywatyzacji skierowały uwagę prof. S. Rudolfa na problematykę nadzoru korporacyjnego. Stała się ona przedmiotem badań empirycznych, które prowadził wraz z zespołem w ramach grantów badawczych, uzyskanych z Ministerstwa Przekształceń Własnościowych i z Komitetu Badań Naukowych. Był redaktorem i współautorem kilku monografii oraz artykułów na ten temat, opublikowanych w czasopiśmie naukowych. W rezultacie Katedra Ekonomii Instytucjonalnej, którą kierował, stała się wiodącym ośrodkiem naukowym w badaniu problemów nadzoru korporacyjnego.

Najnowszy kierunek badań prof. S. Rudolfa to problematyka nowej ekonomii instytucjonalnej. Zorganizował pięć ogólnopolskich konferencji związanych z tymi zagadnieniami. Jest redaktorem i współautorem kilku monografii, a także artykułów w języku polskim, angielskim i rosyjskim. Katedra Ekonomii Instytucjonalnej jest jednym z dwóch polskich ośrodków naukowych, najbardziej zaawansowanych w badaniu tej problematyki. Od 2012 r. kieruje nią dr hab. **Piotr Urbanek**.

Ważnym obszarem aktywności S. Rudolfa była działalność w Ośrodku Naukowo-Badawczym Partycypacyjnych Form Zarządzania Uniwersytetu Łódzkiego, który został przez niego powołany w 1990 r. (od początku nim kierował). Badano i popularyzowano formy udziału pracowników w podejmowaniu decyzji w przedsiębiorstwach oraz rozwijano współpracę między partnerami społecznymi. Początkowo działalność ta obejmowała głównie organizowanie kursów, szkoleń i treningów poświęconych tej problematyce, po nawiązaniu współpracy z Work Research Institute w Oslo oraz Cornell University w USA znacznie się poszerzyła.

Najważniejszym kierunkiem działalności Ośrodka były realizowane wspólnie z wymienionymi partnerami długookresowe programy zarządzania zmianami w przedsiębiorstwach. Polegały one najogólniej na angażowaniu pracowników w proces rozwiązywania problemów zakładowych. Interdyscyplinarne zespoły pracownicze, wspomagane przez konsultantów Ośrodka, uczestniczyły w identyfikacji najważniejszych problemów zakładowych, a następnie w ich rozwiązywaniu. Programy te realizowano z zastosowaniem metody *action research*, polegającej na równoczesnym realizowaniu zmian i ich badaniu. W okresie swojej działalności Ośrodek zorganizował wiele seminariów i konferencji naukowych z zakresu partycypacji pracowniczej i zarządzania partycypacyjnego. Przestał istnieć w 2013 r.

Uczniem prof. S. Rudolfa jest dr hab. **Piotr Urbanek**, który zajmuje się problematyką teorii firmy, nadzoru korporacyjnego, nowej ekonomii instytucjonalnej, rachunkowości zarządczej i controllingu. Jest autorem i współautorem 10 monografii i około 80 artykułów naukowych. Kilkakrotnie otrzymywał Nagrody Rektora Uniwersytetu Łódzkiego, a w 2006 r. przyznano mu Nagrodę Komitetu Nauk o Pracy i Polityce Społecznej PAN za najlepszą pracę naukową opublikowaną w tym roku. Odbił staże naukowe i stypendia, m.in. w Wielkiej Brytanii, Danii, Stanach Zjednoczonych i Szwecji. Brał udział w realizacji licznych projektów badawczych, wykonywanych na zlecenie Komitetu Badań Naukowych, Ministerstwa Współpracy z Zagranicą, Ministerstwa Przekształceń Własnościowych, Banku Światowego, International Development Centre of Japan, Narodowego Centrum Nauki. Uczestniczył w wielu konferencjach

krajowych i zagranicznych, na których prezentował referaty zawierające rezultaty badań.

Do uczniów prof. J. Górskiego należy również dr hab. **Stanisław Szukalski**, specjalizujący się ostatnio w badaniach nad rolą usług w przekształceniach strukturalnych współczesnej gospodarki, zwłaszcza usług BPO (Business Process Outsourcing/Offshoring). Ukończył Uniwersytet Łódzki, był stypendystą Fundacji Eberta, od 2004 r. jest członkiem Komitetu Prognoz „Polska 2000 Plus” przy Prezydium PAN.

Rozprawę doktorską pt. *Przemiany strukturalne w przemyśle włókienniczym Łodzi w okresie 1961–1974* (1979) przygotował pod kierownictwem prof. J. Górskiego. Praca habilitacyjna pt. *Sektor usług w gospodarce niemieckiej. Hipotezy i empiryczna weryfikacja przekształceń strukturalnych* (Wydawnictwo UŁ, Łódź 2001), którą obronił w 2002 r., nawiązywała do zainteresowań prof. Górskiego długofalowymi przemianami struktur gospodarczych w procesie rozwoju gospodarczego. W warstwie teoretycznej była poświęcona problemom interpretacji sektorowych przekształceń struktur gospodarki na korzyść sektora usług we współczesnych gospodarkach oraz teoretycznej interpretacji procesu serwicyzacji gospodarek. W warstwie empirycznej dotyczyła przekształceń strukturalnych w gospodarce niemieckiej, zarówno od strony zatrudnienia, jak i produkcji.

Od 2002 r. zainteresowania prof. S. Szukalskiego skoncentrowały się na rozwoju usług biznesowych, procesach outsourcingu usług, tworzeniu centrów usług wsparcia biznesowego. Profesor Szukalski wypromował dwóch doktorów, Martę Lubieniecką i Monikę Wodnicką.

3.5.4. Badania nad historią myśli ekonomicznej Wiesława Piątkowskiego



Wybitną rolę w rozwoju badań nad historią idei ekonomicznych na Wydziale Ekonomiczno-Socjologicznych odegrał również (obok prof. J. Górskiego) prof. **Wiesław Piątkowski**. W swojej działalności naukowej pozostał wierny problematyce historii myśli ekonomicznej.

Ukończył studia historyczne na Wydziale Filozoficzno-Historycznym Uniwersytetu Łódzkiego, gdzie studiował w latach 1951–1955 i podjął pracę nauczyciela akademickiego w charakterze asystenta w Katedrze Ekonomii Politycznej

na Wydziale Prawa łódzkiej uczelni. Po roku przeniósł się do Katedry Historii Polski XIX i XX wieku na Wydziale Filozoficzno-Historycznym. Pracując tam, przygotował pracę doktorską pt. *Zagadnienie niepodległości Polski w ruchu ludowym w Królestwie Polskim w latach 1905–1918*, którą napisał pod kierunkiem prof. dr Natalii Gąsiorowskiej-Grabowskiej⁵ i obronił w 1962 r. Po doktoracie został zatrudniony na stanowisku adiunkta w Zakładzie Ekonomii Politycznej Kapitalizmu w Katedrze Ekonomii Politycznej na Wydziale Ekonomicznym UŁ, przekształconym w 1965 r. w Wydział Ekonomiczno-Socjologiczny (*Szkoly naukowe*, 2015, s. 127–132).

Pracując jako adiunkt na Wydziale Ekonomiczno-Socjologicznym, podjął badania z zakresu historii myśli ekonomicznej. W pierwszym etapie nawiązywał wyraźnie do swych wcześniejszych zainteresowań historią ruchu ludowego i opracował szereg zagadnień z zakresu historii myśli agrarnej w Polsce. Znalazło to wyraz w artykułach poświęconych analizie programów agrarnych różnych stronnictw i ugrupowań politycznych działających w Królestwie Polskim⁶. W tym okresie na uwagę zasługują także badania związane z Łodzią, poświęcone analizie wydawanego w latach 1935–1937 czasopisma „Chłopskie Życie Gospodarcze” oraz studium o Łódzkim Związku Młodzieży Wiejskiej (*Szkoly naukowe*, 2015, s. 127). Do idei ruchu ludowego i agraryzmu W. Piątkowski powrócił w latach osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych XX w.⁷

Ważnym etapem działalności naukowej W. Piątkowskiego była praca badawcza nad interpretacją poglądów Sismondiego, która pociągnęła za sobą konieczność szerszych studiów nad doktrynami Karola Marksa i Johna Maynarda Keynesa (por. przyp. 2 w niniejszym rozdziale). W swych badaniach nad dokonaniem tych twórców prof. Piątkowski przeprowadził nie tylko wszechstronną i wyczerpującą analizę opracowań na ich temat, lecz także dokładną egzegezę ich prac źródłowych. Dlatego w jego twórczości z tego okresu znajdujemy ważne przyczynki do badań nad interpretacją poglądów Marksa i Keynesa. Poglądy Sismondiego zostały przedstawione i ocenione od strony postępu w poznaniu naukowym

⁵ Pierwsza publikacja W. Piątkowskiego to *Dzieje ruchu zaraniarskiego*, Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza, Warszawa 1956.

⁶ *Stosunek Polskiej Partii Socjalistycznej do kwestii agrarnej (1892–1918)*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Łódzkiego. Nauki Ekonomiczne” 1963, z. 7; *Kształtowanie się programów agrarnych w Królestwie Polskim od listopada 1917 do listopada 1918 r.* „Roczniki Dziejów Społecznych i Gospodarczych”, 1964, t. XXVI; *Ruch chłopski w Królestwie Polskim wobec problemu odbudowy państwowości*, „Przegląd Historyczny” 1964, nr 4.

⁷ *Myśl agrarystyczna Stanisława Miłkowskiego*, LSW, Warszawa 1983; *Idee agrarne ugrupowań politycznych w Królestwie Polskim w latach 1892–1918*, Wydawnictwo UŁ, Łódź 1992.

i postępowości społecznej. Profesor Piątkowski przedstawił genezę tych poglądów, jak również recepcję szeregu idei Sismondiego w późniejszej teorii ekonomii. Stopień naukowy doktora habilitowanego nauk ekonomicznych otrzymał w 1976 r. na podstawie pracy J.C.L. *Simonde de Sismon-di. Teoria ekonomiczna* (PWN, Warszawa 1978).

W pierwszym okresie po habilitacji prof. Piątkowski kierował badaniami nad społeczno-ekonomiczną myślą współczesnej socjaldemokracji oraz kontynuował badania związane z doktryną Sismondiego. W tym pierwszym obszarze opublikował kilka artykułów poświęconych poglądom ekonomicznym socjaldemokracji brytyjskiej, niemieckiej i socjalistów francuskich, zwłaszcza na temat rozwoju społecznego. Opublikował także artykuł *Traité de J. C. L. Simonde de Sismondi sur les idées économiques des physiocrates et d'Adam Smith*, który traktuje o nieznaney – w literaturze nie tylko polskiej, lecz także zachodniej – rozprawie Sismondiego pt. *Dwa systemata ekonomii politycznej*, opublikowanej w „Pamiętniku Warszawskim” (1817).

W latach dziewięćdziesiątych XX w. nowym przedmiotem badań naukowych Profesora stała się myśl społeczna Jana Pawła II (z jego inicjatywy powstał Zakład Chrześcijańskiej Myśli Ekonomicznej w Uniwersytecie Łódzkim). Wśród efektów zainteresowania myślą Jana Pawła II na uwagę zasługuje konferencja naukowa zatytułowana *Ewolucja nauki społecznej Kościoła. Od „Rerum novarum” do „Centesimus annus”*⁸ oraz praca *Myśl społeczna Jana Pawła II. Studia i szkice* (Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1999).

Myśl społeczna Jana Pawła II jest dla Profesora nie tylko przedmiotem dociekań naukowych, lecz także ważnym źródłem inspiracji w poszukiwaniu optymalnych rozwiązań ustrojowych, a zwłaszcza polityki transformacji ustrojowej od gospodarki planowej do rynkowej. Znalazło to wyraz także w działalności politycznej Profesora, której apogeum przypadało na lata 1993–1997. Profesor Piątkowski był w tym okresie posłem na Sejm Rzeczypospolitej Polskiej, członkiem Komisji Budżetu i Finansów oraz Komisji Konstytucyjnej. Wygłosił dwanaście przemówień poświęconych głównie zagadnieniom związanym z budżetem państwa, nauką i edukacją. Uczestniczył w pracach Zgromadzenia Parlamentarnego Rady Europy (*Szkoły naukowe...*, 2015, s. 128).

Do grona uczniów Profesora zaliczyć można bez wątpienia **Janinę Go-dłów-Legiędź, Mieczysława Poborskiego i Włodzimierza Pulińskiego,**

⁸ Materiały konferencyjne zawiera publikacja książkowa pod tym samym tytułem.

a do bliskich współpracowników **Gedymina Spychalskiego i Janusza Skodlarskiego**.

Badania naukowe **G. Spychalskiego** dotyczyły przede wszystkim historii polskiej myśli ekonomicznej, chrześcijańskiej myśli społecznej i metodologii ekonomii. Na szczególne podkreślenie zasługują jego prace poświęcone polskiej myśli katolickiej okresu międzywojennego⁹. W latach 1999–2002 kierował Zakładem Chrześcijańskiej Myśli Ekonomicznej. Jest autorem kilku podręczników, poświęconych powszechnej myśli ekonomicznej, przede wszystkim okresu starożytności i średniowiecza, ale również opracował całościowe ujęcia historii myśli ekonomicznej, np. *Myśl społeczno-ekonomiczna starożytności i średniowiecza* (2000); *Zarys historii myśli ekonomicznej* (2001).

Najbardziej znaną uczennicą prof. Piątkowskiego jest prof. **Janina Godłów-Legiędź**, której praca doktorska poświęcona polskiej ekonomii liberalnej okresu międzywojennego powstała pod jego opieką naukową¹⁰. Od połowy lat osiemdziesiątych XX w. J. Godłów-Legiędź włączyła się w nurt badań zachodnioeuropejskiej myśli ekonomicznej, koncentrując swe zainteresowania na doktrynie znanego krytyka socjalizmu i laureata Nagrody Nobla z 1974 r. – Friedricha Augusta von Hayeka (por. publikacja *Doktryna społeczno-ekonomiczna Friedricha von Hayeka*, 1992). Jej wszechstronne i pogłębione opracowanie poglądów społeczno-ekonomicznych Hayeka spotkało się z wysoką oceną polskiego środowiska ekonomicznego. W II połowie lat dziewięćdziesiątych prof. Godłów-Legiędź wykorzystwała ewolucyjną filozofię gospodarki rynkowej Hayeka jako owocną, często kontrowersyjną, podstawę analizy polityki transformacji ustrojowej od planu do rynku¹¹. Nawiązania do transformacji pojawiają się także w krytycznej analizie nowej ekonomii instytucjonalnej, która stanowi kolejny etap rozwoju jej zainteresowań badawczych¹².

⁹ G. Spychalski uzyskał tytuł doktora nauk ekonomicznych na podstawie pracy: *Myśl społeczno-ekonomiczna Augusta Cieszkowskiego*, której promotorem był prof. J. Górski, a doktora habilitowanego – na podstawie rozprawy *Normatywizm katolicki w polskiej myśli ekonomicznej okresu dwudziestolecia międzywojennego* (1989).

¹⁰ Praca doktorska pt. *Ekonomia liberalna w Polsce w latach 1918–1939* w syntetycznej formie stanowi jeden z rozdziałów książki *Liberalizm. Od ekonomii klasycznej do polityki transformacji* (2001).

¹¹ *Idea spontanicznego porządku społecznego Friedricha von Hayeka a proces transformacji ustrojowej* (1998); *Friedrich von Hayek's Idea of Spontaneous Social Order and Transforming the Socialist Economy*, [w:] *Economic Transition in Historical Perspective: Lessons from the History of Economics*, eds. Ch. Clark, J. Rosicka (2001); *Liberals' Idea of Spontaneous Social Order at the Time of Globalization*, „The Polish Quarterly of International Affairs” 2002, No. 2.

¹² *Transformacja ustrojowa z perspektywy nowej ekonomii instytucjonalnej*, „Ekonomista” 2005, nr 2; *Instytucje i transformacja*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2009.

Szczególnym kierunkiem badawczym prof. Godłów-Legiędź są problemy nowej ekonomii instytucjonalnej, zwłaszcza poglądy D. Northa i R. Coase'a.

Syntezę studiów nad współczesną ekonomią i swoje stanowisko wobec najważniejszych kwestii metodologicznych i problemów ekonomicznych przedstawiła prof. Godłów-Legiędź w monografii pt. *Współczesna ekonomia. Ku nowemu paradygmatowi?* (C.H. Beck 2010). W monografii zaprezentowany został krytyczny stosunek do dominującej metodologii ekonomicznej i skłonność do nieortodoksyjnego traktowania gospodarki kapitalistycznej i logiki rozwoju ekonomicznego. Autorka ocenia stan współczesnej ekonomii z perspektywy metodologii nauk społecznych, historii myśli ekonomicznej i dylematów gospodarki światowej; łączy rozważania teoretyczno-metodologiczne z praktycznymi problemami rozwoju, transformacji, kryzysu i wyboru modelu kapitalizmu. W kolejnych rozdziałach swojej książki profesorskiej dostarcza rozwiniętej argumentacji na rzecz tezy, że główny gmach ekonomii wymaga zasadniczej przebudowy w duchu interdyscyplinarności i pluralizmu metodologicznego oraz że rozwój nowej ekonomii instytucjonalnej świadczy o istnieniu znaczących symptomów gotowości do tej zmiany (*Szkoły naukowe...*, 2015, s. 130).

W ostatnich publikacjach J. Godłów-Legiędź kontynuuje krytykę ortodoksyjnej ekonomii, czerpiąc argumentację z doświadczeń ostatniego kryzysu. Podstawowe elementy tej krytyki to: piętnowanie mechanistycznej interpretacji mechanizmu rynkowego, akcentowanie różnic między ideologią liberalizmu i neoliberalizmu, wskazywanie ideologicznych źródeł sporów ekonomicznych oraz postulat instytucjonalnej analizy przemian współczesnego kapitalizmu¹³.

Podjęcie instytucjonalne okazało się elementem łączącym z jednej strony historyków gospodarczych, historyków myśli ekonomicznej i współczesnej ekonomii, z drugiej zaś starsze i młodsze pokolenia badaczy (*Szkoły naukowe...*, 2015, s. 131). **Joanna Dzionek-Kozłowska** zdobywała podstawy warsztatu naukowego, przygotowując pierwsze polskie, kompleksowe opracowanie dorobku naukowego Alfreda Marshalla¹⁴. Swoje zainteresowania zwróciła następnie ku koncepcji *path dependence*, aby analizować moc wyjaśniającą tej koncepcji z perspektywy

¹³ Zawodność rynku i państwa z perspektywy kryzysu finansowego, „Ekonomia i Prawo” 2010, t. IV; *Ekonomia behawioralna: od koncepcji racjonalności do wizji ustroju ekonomicznego*, „Ekonomia. Economics” 2013, nr 4; *Ekonomia i inżynieria społeczna z perspektywy kryzysu*, „Ekonomista” 2014, nr 1.

¹⁴ *System ekonomiczno-społeczny Alfreda Marshalla*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2007.

transformacji od planu do rynku i przemian współczesnego kapitalizmu¹⁵. Dobrym przykładem celowości łączenia badań w dziedzinie historii i teorii jest droga rozwoju naukowego **Włodzimierza Pulińskiego**. Jego poszukiwania prawidłowości rozwoju rolnictwa i śledzenie zmian w polityce rolnej wywodzą się od koncepcji Władysława Grabskiego i obejmują doświadczenia Polski międzywojennej, Polski Ludowej, polskiej transformacji do gospodarki rynkowej, a także szerszej perspektywy krajów słabo rozwiniętych¹⁶. Z kolei zainteresowania badawcze ucznia W. Pulińskiego, **Marcina Kalinowskiego**, są skoncentrowane na związkach między polityką i demokracją a racjonalnością procesów gospodarczych¹⁷.

3.5.5. Uwagi końcowe

Badania nad historią myśli ekonomicznej, zapoczątkowane w łódzkim ośrodku ekonomicznym w okresie międzywojennym, zostały rozwinięte i pogłębione przez prof. Janusza Górskiego w latach sześćdziesiątych, siedemdziesiątych i osiemdziesiątych XX w. Profesor zapoczątkował wielokierunkowe studia dotyczące myśli ekonomicznej wśród swoich uczniów (na podkreślenie zasługują zwłaszcza działania podjęte przez prof. Wiesława Piątkowskiego). Obaj wielcy historycy myśli ekonomicznej zainspirowali swoich uczniów i współpracowników do podjęcia dalszych badań nad polską i światową myślą ekonomiczną. Szczególne znaczenie miały badania prof. Górskiego nad rozwojem gospodarczym w polskiej i zachodniej myśli ekonomicznej, a także badania prof. Piątkowskiego dotyczące poglądów ekonomicznych Sismondiego, nurtów teoretycznych w myśli ekonomicznej i społecznej, a zwłaszcza katolickiej myśli społecznej.

Wyniki badań prof. J. Górskiego nad wzrostem i rozwojem gospodarczym mają znaczenie historyczne, ale zachowują również znaczenie aktualne.

Po pierwsze, aktualny pozostaje wniosek wynikający z badań Profesora, że dla wzrostu i rozwoju gospodarczego kraju ważna jest nie tylko eksponowana w ekonomii klasycznej akumulacja kapitału, lecz także

¹⁵ Rynek versus państwo w świetle dyskusji o path dependence, „Ekonomia i Prawo” 2010, t. VI.

¹⁶ Rolnictwo rodzinne w Polsce od gospodarki nakazowo-rozdziałowej do rynkowej, Wydawnictwo UŁ, Łódź 2000; Realizacja wspólnej polityki regionalnej w Polsce w świetle ekonomii instytucjonalnej – pierwsze doświadczenia i wnioski, [w:] A. F. Bocian (red.), *Rozwój regionalny a rozwój społeczny*, Uniwersytet w Białymstoku, Białystok 2006.

¹⁷ Homo oeconomicus w analizie procesu politycznego, [w:] M. Kalinowski, A. Pieczewski (red.), *Polityczna kreacja ładu ekonomicznego. Teoria i praktyka*, Wydawnictwo UŁ, Łódź 2013.

kwalifikacje siły roboczej i kształcenie, eksponowane w pracach polskich ekonomistów początków XIX w. Janusz Górski zwracał więc uwagę na nowoczesne czynniki rozwoju gospodarczego, określane dziś mianem kapitału ludzkiego i społecznego.

Po drugie, ważne aktualne znaczenie mają rozważania prof. Górskiego nad skutecznością mechanizmów wzrostu i rozwoju gospodarczego. Myśl, że żywiołowe mechanizmy rynkowe mogą utrzymywać stan zafacjaniania gospodarczego, zaś mechanizmy wzrostu inicjowanego zakładające aktywną rolę państwa mogą przyspieszyć rozwój gospodarczy w kraju słabiej rozwiniętym ma również obecnie znaczenie dla rozstrzygania dróg dynamicznego rozwoju gospodarczego.

Po trzecie, ważne metodologiczne znaczenie ma sposób oceny poglądów i teorii ekonomicznych, przyjęty przez Janusza Górskiego, a w szczególności odróżnianie postępu w poznaniu naukowym analizowanej teorii od jej oryginalności wyrażającej się w dopasowaniu do potrzeb i warunków opisywanej rzeczywistości. Ten postulat metodologiczny podzielany jest obecnie przez wielu ekonomistów, zwłaszcza przez grono uczniów i następców Profesora.

Również badania naukowe prof. Wiesława Piątkowskiego stanowiły ważną wskazówkę dla następców w zakresie badań nad myślą ekonomiczną, zarówno od strony kierunków badań, jak i stosowanej metodologii badawczej. Najlepiej ujęła to J. Godłów-Legiędź, która następująco podsumowała jego działalność naukowo-dydaktyczną:

Jednakże pierwszoplanowe miejsce w działalności profesora Piątkowskiego zajmowała zawsze praca badawcza i dydaktyczna. Był promotorem prac doktorskich obejmujących bardzo szeroką problematykę: od ekonomii liberalnej do szkoły historycznej. Swoim uczniom wskazywał kierunki badań i stawiał wysokie wymagania, ale zawsze dawał pełną swobodę twórczą. Nie tolerował braku rzetelności badawczej, ale też nie zniechęcał nadmiernym krytycyzmem do podejmowania nowych prób badawczych. Wydaje się, że zawsze bliska mu była idea sprawiedliwości społecznej i przekonanie o niezbędności aktywnej roli państwa w gospodarce, ale jednocześnie stwarzał przyjazną atmosferę dla badań liberalizmu gospodarczego, nawet więcej, ten kierunek badań konsekwentnie wskazywał. Seminaria i dyskusje naukowe, którymi kierował, przepełnione były troską o poprawność warsztatową badań naukowych, a spory z konieczności nie wolne od aspektów ideologicznych miały zawsze podstawy teoretyczne i nie przeradzały się w niekontrolowane potyczki polityczne (*Szkoły naukowe...*, 2015, s. 128).

Zakończenie

Początki ekonomii w Łodzi sięgają lat sześćdziesiątych XIX w., kiedy zostały powołane i stworzone pierwsze instytucje finansowe i ekonomiczne. Na przełomie XIX/XX w. popularyzacji wiedzy ekonomicznej służyły tzw. uniwersytety powszechne. Istotną rolę w przekazywaniu i upowszechnianiu wiedzy ekonomicznej odegrały też lokalne czasopisma oraz organizacje naukowe: Uniwersytet Powszechny (1905–1918) i Uniwersytet Ludowy (1907–1914), gdzie organizowano odczyty czołowych ekonomistów i historyków gospodarczych: Natalii Gąsiorowskiej-Grabowieckiej, Mieczysława Hertza i Stanisława Koszutskiego. Na łamach czasopism umieszczali swoje pierwsze artykuły łodzianie: Michał Kalecki, Edward Rosset, Leszek Kirkien, Mieczysław Kołtoński i Edward Grabowski. Z pewnością dzięki popularyzacji wiedzy naukowej i działalności dydaktycznej wielu światłych łodzian w latach międzywojennych powstały w naszym mieście pierwsze prywatne szkoły wyższe: Instytut Nauczycielski Koła Łódzkiego Towarzystwa Nauczycieli Szkół Średnich i Wyższych (1921–1928) oraz Wyższa Szkoła Nauk Społecznych i Ekonomicznych w Łodzi (1924–1928). Uczelnie te nie uzyskały pełnych uprawnień akademickich, ale ich znaczenie polega na tym, że wykładali w nich tak wybitni uczeni, jak: Ludwik Kulczycki, Jerzy Karol Kurnatowski i Jan Stanisław Lewiński.

143

Zasadnicze znaczenie dla konsolidacji środowiska ekonomicznego miała również działalność instytucji ekonomicznych i finansowych (np. Giełda Papierów Wartościowych, Towarzystwo Kredytowe, Wydział Statystyki m. Łodzi). Nie mniejszy wpływ na rozwój ekonomiczny wywierały lokalne towarzystwa naukowe, np. Stowarzyszenie Ekonomistów Polskich w Łodzi, działające od 1936 r.

Wszystkie te przedsięwzięcia przemysłowe, handlowe, naukowe, dydaktyczne i organizacyjne spowodowały wszechstronny rozwój nauk

ekonomicznych w Uniwersytecie Łódzkim, którego osiągnięcia stały się znane w kraju i na arenie międzynarodowej.

Pierwszym kierownikiem Katedry Ekonomii Politycznej UŁ był Wacław Fabierkiewicz, którego biogram prezentujemy na kartach książki. W Uniwersytecie Łódzkim rozpoczął pracę w kwietniu 1945 r. W wyniku zacieklej walk ideologicznych i ataków typu metodologicznego został uznany za wroga materializmu dialektycznego i historycznego, a 1948 r. przeniesiono go w stan spoczynku. Musiał czekać 10 lat na powrót do pracy w Uniwersytecie Łódzkim. Jego dorobek naukowy dotyczył głównie polityki gospodarczej i finansowej. Profesor W. Fabierkiewicz był człowiekiem o wyjątkowej skromności, cieszącym się ogromną sympatią. Fakt przeniesienia go w stan spoczynku spotkał się z ogólną dezaprobatą w środowisku akademickim UŁ.

Kierownikiem Katedry Polityki Społecznej i Ustawodawstwa Społecznego był Wacław Szubert. W latach 1930–1934 ukończył studia w Uniwersytecie Warszawskim i tam doktoryzował się w 1936 r. na podstawie pracy *Dzieje ubezpieczeń na wypadek bezrobocia w Anglii*. Został zatrudniony w Uniwersytecie Łódzkim w 1945 r. jako zastępca profesora, w 1954 r. uzyskał tytuł profesora, zaś w 1962 r. profesora zwyczajnego, później został wybrany na członka PAN. Jego dorobek naukowy, znany z publikacji w okresie międzywojennym, w okresie pracy w UŁ znacznie się powiększył. W roku akademickim 1948/1949, po przesunięciu prof. W. Fabierkiewicza, objął kierownictwo Katedry Ekonomii. Był też wykładowcą w ŁO SGH (SGPiS) i WSE.

Oddajemy do rąk Czytelników niniejsze opracowanie, mając przekonanie, że zainteresuje ono nie tylko historyków nauki, lecz także kolejne pokolenia pracowników, studentów i absolwentów Uniwersytetu.

Bibliografia

- Augustyniak J. (red.) (1931), *Pamiętnik Wyższej Szkoły Nauk Społecznych i Ekonomicznych w Łodzi*, Łódź.
- Baranowski B., Baranowski K. (1985), *Pierwsze lata Uniwersytetu Łódzkiego (1945–1949)*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
- Baranowski K. (1977), *Oddział Wolnej Wszechnicy w Łodzi 1928–1939*, Warszawa–Łódź.
- Barczak A., Ciepielewska A., Jakubczyc, T., Pawłowski Z. (1968), *Model ekonometryczny gospodarki Polski Ludowej*, PWE, Warszawa.
- Bartkiewicz Z (1911), *Złe miasto: obrazy z 1907 roku*, Łódź.
- Becker G. (1962), *Investment in Human Capital: A Theoretical Analysis*, "Journal of Political Economy", Vol. 70, No. 5.
- Bociarski D. (1873), *Rys statystyczny przemysłu Królestwa Polskiego*, „Biblioteka Warszawska”, t. II, s. 1–55.
- Clark C. (1957), *The Conditions of Economic Progress*, Macmillan, London.
- Dinter H. S. (1965), *Dzieje wielkiej kariery. Łódź 1332–1860*, Wydawnictwo Łódzkie, Łódź.
- Domański Cz. (1991), *Edward Rosset (1897–1989)*, „Przegląd Statystyczny”, z. 2.
- Domański Cz., Jędrzejczak A. (2015), *Rozwój statystyki łódzkiej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
- Economies in Transition. A System of Models and Forecasts for Germany and Poland* (1993), eds. G. Gehrig, W. Welfe, Physica-Verlag, Heidelberg.
- Economies in Transition and the World Economy. Models, Forecasts and Scenarios*, (1997), Peter Lang, Bern.
- Fisher A. G. B. (1945), *Economic Progress and Social Security*, Macmillan, London.
- Fisher A.G.B. (1933), *Capital and the Growth of Knowledge*, "The Economic Journal", September.
- Flatt O. (1853), *Opis miasta Łodzi*, Wydawnictwo Drukarnia Gazety Codziennej, Warszawa.
- Fourastié J. (1954), *Die Grosse Hoffnung des zwanzigsten Jahrhunderts*, Bund-Verlang, Köln-Deutz.
- Gąsiorowska N. (1915), *Z dziejów przemysłu w Królestwie Kongresowym, Sekcje fabryczne (1824–1835)*, „Economista”, t. I–II.

- Ginsbert A. (1962), *Łódź – studium monograficzne*, Wydawnictwo Łódzkie, Łódź.
- Słownik biograficzny statystyków polskich* (1998), Główny Urząd Statystyczny, Polskie Towarzystwo Statystyczne, Warszawa.
- Górski J. (1960), *Słowo wstępne*, [w:] J. Schumpeter, *Teoria wzrostu gospodarczego*, PWN, Warszawa, s. III–XXV.
- Górski J. (1963), *Polska myśl ekonomiczna a rozwój gospodarczy 1807–1830. Studia nad początkami teorii zacofania gospodarczego*, PWN, Warszawa.
- Górski J. (1967), *Zarys historii ekonomii politycznej*, Książka i Wiedza, Warszawa.
- Górski J. (1974), *Postęp techniczny a przemiany strukturalne w gospodarce*, [w:] *Wpływ przemian w strukturze gałęziowej i przestrzennej na wzrost gospodarczy*, cz. I, red. J. Lis, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź, s. 331–343.
- Górski J. (1976), *Postęp techniczny a przemiany strukturalne w gospodarce*, [w:] *Postęp techniczny w procesie reprodukcji*, red. C. Józefiak, J. Mujżel, PWE, Warszawa, s. 203–221.
- Górski J. (1985), *Z historii myśli ekonomicznej*, Wydawnictwo Łódzkie, Łódź.
- Górski J., Klimczak M. (1970), *Wpływ kwalifikacji i kształcenia na wzrost gospodarczy w historii myśli ekonomicznej*, „*Ekonomista*”, nr 3, s. 593–619.
- Górski J., Kowalik T., Sierpiński W. (1967), *Historia powszechnej myśli ekonomicznej 1870–1950*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa.
- Górski J., Nasiłowski M., Sadowski Z., Sierpiński W. (1964), *Ekonomia polityczna. Zarys popularny*, Książka i Wiedza, Warszawa.
- Grossman H. (1925), *Struktura społeczna i gospodarcza Księstwa Warszawskiego na podstawie spisów ludności 1808–1810*, „*Kwartalnik Statystyczny*”, t. 2, z. 1.
- Grotowski M. (1923), *Statystyci polscy początków XIX stulecia*, Księgarnia S. A. Krzyżanowskiego, Kraków.
- Idzikowski A., *Administracja i stan finansowy Szkoły, profesorowie i wykładane przedmioty, ruch studentów*, [w:] *Pamiętnik Wyższej Szkoły Nauk Społecznych i Ekonomicznych w Łodzi*, red. J. Augustyniak, Łódź 1931.
- Jędrzejczak A. (2014), *Profesor Czesław Domański – twórca łódzkiej szkoły statystyki nieparametrycznej*, „*Przegląd Statystyczny*”, R LXI, nr 2 (4), s. 453–458.
- Jędrzejczak A., Kowaleski J. (2014), *Profesor Czesław Domański – życiorys naukowy*, „*Acta Universitatis Lodzensis, Folia Oeconomica*” 280, s. 5–33.
- Józefiak C. (1971), *Optimum techniczno-renowacyjne w gospodarce socjalistycznej*, PWE, Warszawa.
- Józefiak C. (1982), *Problemy całościowej reformy gospodarczej*, PTE, Warszawa.
- Józefiak C. (1990), *Progi i szanse gospodarki*, „*Życie Gospodarcze*”, nr 37.
- Józefiak C. (1993), *Warunki zdynamizowania*, „*Życie Gospodarcze*”, nr 45.
- Józefiak C., Mujżel J. (1974), *Reprodukcja w gospodarce socjalistycznej*, PWE, Warszawa.
- Kaczmarek R. (1958), *Źródła do historii miast Łódzkiego Okręgu Przemysłowego w XIX wieku*, Książka i Wiedza, Warszawa.
- Kalecki M. (1931), *Mechanizm poprawy koniunktury*, Warszawa.
- Kalecki M. (1933), *Próba teorii koniunktury*, Instytut Badania Koniunktur Gospodarczych i Cen, Warszawa.
- Kalecki M. (1958), *Teoria dynamiki gospodarczej*, PWN, Warszawa.

- Kalecki M. (1968), *Zarys teorii wzrostu gospodarki socjalistycznej*, PWN, Warszawa.
- Kalecki M. (1979), *Kapitalizm*, t. 1, PWE, Warszawa.
- Kalecki M. (1982), *Dynamika inwestycji i dochodu narodowego*, [w:] M. Kalecki, *Dziela*, t. 3, PWE, Warszawa.
- Kalecki M. (2016), *Kapitalizm: dynamika gospodarcza i pełne zatrudnienie*, wybór tekstów i red. K. Łaski, J. Osiatyński, iTON Society, Warszawa.
- Kita J., Pytlas S. (1995), *Profesorowie Uniwersytetu Łódzkiego w latach 1945–1994. Pro Memoria*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
- Kita J., Pytlas S. (1996), *Uniwersytet Łódzki w latach 1945–1995*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
- Kowaleski J. T., Obraniak W. (1997), *Profesor Edward Rosset*, [w:] *Sylwetki łódzkich uczonych*, z. 37, Łódzkie Towarzystwo Naukowe, Łódź, s. 7–17.
- Kowaleski J. T., Obraniak W. (2018), *Edward Rosset (1987–1989)*, [w:] *Statystycy polscy. Biogramy*, „Biblioteka Wiadomości Statystycznych”, Warszawa, s. 331–337.
- Krajewski S., Piwowarski R. (2008), *Wzrost gospodarczy oraz problemy transformacji systemowej. Refleksje poświęcone pamięci Profesora Cezarego Józefiaka*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
- „Kronika. Pismo UŁ” (1995), nr 3 (30): *70 lat tradycji akademickiej Łodzi*, red. Cz. Domański.
- Krysiński D. (1956), *Wybór pism*, PWN, Warszawa.
- Księga Jubileuszowa prof. dr. hab. Wiesława Piątkowskiego* (2006), Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
- Kuciński J. (1995), *Kalendarium tradycji akademickich w Łodzi (XV–XX w)*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
- Kuciński J. (2002), *Z dziejów łódzkiego ekonomicznego i socjologicznego ośrodka akademickiego*, [w:] *Zjazd Absolwentów Studiów Ekonomicznych i Socjologicznych*, Łódź, 24–27 października, s. 13–177.
- Kuciński J. (2003), *Początek dała Wszechnica: inwestycje na Wydziale Ekonomiczno-Socjologicznym*, „Kronika. Pismo UŁ”, nr 5 (82), s. 13–16.
- Kuciński J. (2006), *Czterdzieści lat Wydziału Ekonomiczno-Socjologicznego Uniwersytetu Łódzkiego 1965–2005*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
- Kuciński J. (1995), *Rodowód wyższych szkół w Łodzi*, „Kronika. Pismo UŁ”, nr 3 (30): *70 lat tradycji akademickich Łodzi*, red. Cz. Domański.
- Kwiatkowski S. (1993), *Powstanie i rozwój statystyki publicznej na ziemi łódzkiej 1918–1993*, Wojewódzki Urząd Statystyczny w Łodzi, Łódź.
- Kwiatkowski S. (1994), *Rozwój myśli i instytucji statystycznych na ziemiach Polskich*, „Biblioteka Wiadomości Statystycznych”, t. 42, Warszawa.
- Lejman W. (1999), *Życie i działalność Profesora Janusza Górskiego*, [w:] *Studia poświęcone pamięci Profesora Janusza Górskiego*, red. W. Piątkowski, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź, s. 5–14.
- Lorentz Z. (1920), *Szkic dziejów Łodzi*, [w:] *Informator m. Łodzi z kalendarzem*, nakładem Magistratu m. Łodzi, Wydział Statystyczny, Łódź 1922, s. 41–42..
- Lorentz Z. (1926), *Narodziny Łodzi nowoczesnej*, Łódź.

- Marszałek A. (2005), *Łódzka szkoła ekonomii w latach 1964–2004. Mistrzowie i uczniowie*, [w:] *Mistrzowie szkoły łódzkiej ekonomii i socjologii*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
- Miastkowski L. (1997), *Sylwetki nauczycieli łódzkiego ekonomiczno-socjologicznego ośrodka akademickiego w latach 1925–1996*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
- Miastkowski L. (1995), *Sylwetki łódzkich uczonych*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
- Mincer J. (1958), *Investment in Human Capital and Personal Income Distribution*, "Journal of Political Economy", No. 66.
- Missalowa G. (1953), *Historia Polski*, Państwowe Zakłady Wydawnictw Szkolnych, Warszawa.
- Missalowa G. (1964), *Studia nad powstaniem Łódzkiego Okręgu Przemysłowego, 1815–1870*, Wydawnictwo Łódzkie, Łódź.
- Mujżel J. (1963), *Stosunki towarowe w gospodarce socjalistycznej*, PWE, Warszawa.
- Mujżel J. (1966), *Przedsiębiorstwo socjalistyczne a rynek*, PWE, Warszawa.
- Mujżel J. (1980), *System funkcjonowania gospodarki – problemy jego dalszej ewolucji w Polsce*, „*Ekonomista*”, nr 1.
- Mujżel J. (1986), *Z badań nad mechanizmami gospodarki polskiej*, INE PAN, Warszawa.
- Mujżel J. (1992a), *Rozdawnictwo majątku publicznego – argumenty za i przeciw*, „*Gospodarka Narodowa*”, nr 12.
- Mujżel J. (1992b), *Zwrot antyrecesyjny: szanse – zagrożenia – program*, „*Gospodarka Narodowa*”, nr 6.
- Mujżel J. (1993), *Uwagi do programu ekonomicznego Unii Pracy*, „*Życie Gospodarcze*”, nr 41.
- Mujżel J. (1997), *Przedsiębiorstwo w procesie transformacji*, Poltext, Warszawa.
- Mujżel J. (red.) (1981), *Innowacje w przemyśle. Wyniki badań empirycznych*, PWE, Warszawa.
- Mujżel J., Marszałek A. (1980), *Zarys teorii funkcjonowania gospodarki socjalistycznej*, KiW, Warszawa.
- Nowicki J. (1988), *Teoria ekonomii II Rzeczypospolitej*, KiW, Warszawa.
- Okólski M., Welfe W. (1987), *Edward Rosset – uczony odchodzącej generacji, człowiek współczesny*, „*Ekonomista*”, nr 1, s. 23–41.
- Olszewicz W. (1926), *Staszic i Lubecki*, „*Ekonomista*”, t. I.
- Osiatyński J. (2014), *Kalecki a „złota reguła akumulacji”*, „*Ekonomista*”, nr 4.
- Piątkowski W. (1976), *J.C.L. Simonde de Sismondi o przedmiocie jako ekonomista liberalny (Sismondi a Smith)*, „*Ekonomista*”, nr 5.
- Piątkowski W. (1978), *J.C.L. Simonde de Sismondi. Teoria ekonomiczna*, PWN, Warszawa.
- Piątkowski W. (1981), *Rozprawa J.C.L. Simonde de Sismondiego o poglądach ekonomicznych fizjokratów i Adama Smitha*, „*Ekonomista*”, nr 5.
- Piątkowski W. (1982), *Traite de J.C.L. Simonde de Sismondi sur les idee economiques des physiocrates et d'Adam Smith*, [w:] *Desequilibres et regulation*, « *Economies et Societes* », t. XVI, nr 6–7.

- Piątkowski W. (1983), *Myśl agrarystyczna Stanisława Miłkowskiego*, LSW, Warszawa.
- Piątkowski W. (1992), *Idee agrarne ugrupowań politycznych w Królestwie Polskim w latach 1892–1918*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
- Pilichowski A., Starosta P. (red.) (2005), *Mistrzowie szkoły Łódzkiej ekonomii i socjologii. Szkice do portretu Wydziału Ekonomiczno-Socjologicznego*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
- Polska transformacja. Sukcesy i bariery. Refleksje z okazji jubileuszu Profesora Jana Mujżela*, (2003), red. M. Belka, S. Krajewski, E. Mączyńska, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
- Profesor Edward Rosset* (1997), „Sylwetki Łódzkich Uczonych”, z. 37, red. J. T. Kowaleski, Łódzkie Towarzystwo Naukowe, Łódź.
- Puś W. (1973), *Rozmieszczenie przemysłu włókienniczego w Królestwie Polskim w latach 1870–1900*, „Zeszyty Naukowe UŁ”, seria I, z. 96, s. 3–16.
- Puś W. (1976), *Przemysł włókienniczy w Królestwie Polskim w latach 1870–1900*, Uniwersytet Łódzki, Łódź.
- Rajmund Rembéliński budowniczy Łodzi przemysłowej* (1933), „Rocznik Łódzki”, t. III.
- Reymont W. (1899), *Ziemia obiecana*, Nakład Gebethnera i Wolffa, Warszawa.
- Rodecki F. (1830), *Obraz geograficzno-statystyczny Królestwa Polskiego*, Instytut Litograficzny Szkolny, Warszawa.
- Rosset E. (1925), *Alkoholizm w Łodzi w świetle badań statystycznych*, Zakłady Graficzne Filipa Grapowa, Łódź.
- Rosset E. (1926), *Zagadnienia gospodarki samorządowej miasta Łodzi*, nakładem autora z zasiłkiem Magistratu m. Łodzi, Łódź.
- Rosset E. (1927), *Alkoholizm w miastach polskich (wyniki ankiety)*, nakładem Magistratu m. Łodzi, Łódź.
- Rosset E. (1928), *Łódź w latach 1860–1870: zarys historyczno-statystyczny*, „Rocznik Łódzki”, t. I.
- Rosset E. (1929), *Łódź – miasto pracy*, Łódź.
- Rosset E. (1930), *Proletariat łódzki w świetle badań demograficznych*, IGS, Warszawa.
- Rosset E. (1930), *Samorząd łódzki w walce z głodem mieszkaniowym*, Łódź.
- Rosset E. (1931), *Prostytucja i choroby weneryczne w Łodzi*, Łódź.
- Rosset E. (1933), *Prawa demograficzne wojny*, Łódź.
- Rosset E. (1962), *Stosunki ludnościowe*, [w:] *Łódź w latach 1945–1960*, Łódź.
- Rosset E. (1967), *Ludzie starzy. Studium demograficzne*, PWE, Warszawa.
- Rosset E. (1969), *Proces starzenia się ludności*, PWE, Warszawa.
- Rosset E. (1978), *Eksplozja demograficzna*, „Książka i Wiedza”, Warszawa.
- Rosset E. (1983), *Doktryna ludności optymalnej w rozwoju historycznym*, Warszawa.
- Rosset E. (1986), *Rozwody*, PWE, Warszawa.
- Rosset E. (1987), *Teoria przejścia demograficznego – jej logika, techniki i perspektywy*, [w:] E. Rosset, W. Billig, *Studia nad teoriami ludnościowymi*, „Monografie i Opracowania”, nr 228, s. 13–97.
- Rosset E. (red.) (1968), *Rozwój polskiej myśli statystycznej*, PWE, Warszawa.
- Rynkowska A. (1951), *Działalność gospodarcza władz Królestwa Polskiego na terenie Łodzi przemysłowej w latach 1821–1831*, ŁTN, Łódź.

- Rzewski A. (1937), *Prace Statystyczne Zarządu Miejskiego w Łodzi 1918–1934*, Łódź.
- Schultz T. W. (1961), *Investment in Human Capital*, "The American Economic Review", No. 1 (2), s. 1–17.
- Skarbek F. (1931), *Elementarne zasady nauki gospodarstwa narodowego*, Warszawa.
- Skodlarski J. (2012), *Historia gospodarcza*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Spisok fabrik i zawodow jewropejskoj Rossii*, oprac. W. E. Warzar, Petersburg 1903.
- Strategia biznesu – wyzwania dla polskiego sektora B+R* (2004), „Sprawy Nauki”, nr 5.
- Studia poświęcone pamięci Profesora Janusz Górskiego* (1999), Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
- Surowiecki W. (1957), *Wybór pism*, Warszawa.
- Szkoła Główna (1948), *Szkoła Główna Handlowa w Warszawie, Oddział w Łodzi: spis wykładowców i skład osobowy: rok akademicki 1948/1949*, Łódź.
- Szkoła Główna (1950), *Szkoła Główna Planowania i Statystyki w Warszawie: spis wykładowców i skład osobowy na rok akademicki 1949/1950*, Warszawa.
- Szkoła Główna (1951), *Szkoła Główna Planowania i Statystyki w Warszawie: spis wykładowców i skład osobowy na rok akademicki 1950/51*, Warszawa.
- Szkoły naukowe i kierunki badań na Wydziale Ekonomiczno-Socjologicznym Uniwersytetu Łódzkiego. Tradycja i współczesność* (2015), red. J. Grotowska-Leder, E. Kwiatkowski, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
- Szreder M. (2013), *50 lat z królową nauk – jubileusz prof. dra hab. Czesława Domańskiego*, „Wiadomości Statystyczne”, nr 6, s. 1–4.
- Szturm de Sztrem T. (1920), *Obecne przesilenie walutowe*, „Biuletyn IGS”, nr 3.
- Szulc S. (1920), *Wartość materiałów statystycznych dotyczących stanu ludności b. Królestwa Polskiego*, Warszawa.
- Szulc S. (1930), *Ludność polska według wieku w latach 1927, 1928 i 1929. Population de la Pologne d'après l'âge en 1927, 1928 et 1929*, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa.
- Średniookresowy ekonometryczny model gospodarki narodowej Polski w warunkach transformacji* (1997), red. W. Welfe, Absolwent, Łódź.
- Towarzystwo Ekonomistów i Statystyków Polskich* (1917), „*Ekonomista*”, t. III.
- Ukazatel djestwujuszczich w Impierii akcjoniernych predpriyatii*, oprac. B. A. Dimitriew-Mamonow, Petersburg 1903.
- Ukazatel fabrik i zawodow jewropejskoj Rossii i Carstwa Polskiego*, oprac. P. A. Orłow, Petersburg 1881.
- Ukazatel fabrik i zawodow jewropejskoj Rossii i Carstwa Polskiego*, oprac. P. A. Orłow, Petersburg 1887.
- Ukazatel fabrik i zawodow jewropejskoj Rossii i Carstwa Polskiego*, oprac. P. A. Orłow, t. 1, Petersburg 1895.
- Welfe W. (1962), *Popyt i podaż. Zakres i metody statystycznych badań rynku*, PWE, Warszawa.
- Welfe W. (1992), *Ekonometryczne modele gospodarki narodowej Polski*, PWE, Warszawa.

- Welfe W. (2004), *Makroekonometryczny model W8-P gospodarki polskiej – podstawowe równania strukturalne modelu*, [w:] *System prognozowania popytu na pracę w Polsce*, cz. II: *Projekt, baza danych, model makroekonometryczny*, red. B. Suchecki, „RGSS. Studia i Monografie”, t. II, s. 110–184.
- Welfe W. (red.) (1982), *Ekonometryczne modele rynku. Analiza, prognozy, symulacje*, PWE, Warszawa
- Welfe W. (red.) (2004a), *Długookresowy makroekonomiczny model W8D-2002*, Folia Oeconomica nr 172.
- Welfe W. (red.) (2004b), *Scenariusze długookresowego rozwoju gospodarczego Polski*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź
- Welfe W., Florczak W. (2004), *Długookresowa prognoza rozwoju gospodarczego Polski do 2015 r.*, Materiały IEiS UŁ, nr 4, Łódź
- Welfe W., Welfe A. (1996), *Ekonometria stosowana*, PWE, Warszawa
- Welfe W., Juszczak-Szumacher G., Kelm R., Łapińska-Sobczak N. (1995), *Kwartalny model gospodarki Polski. Struktura i własności*, PAN, Warszawa.
- Władysław Welfe – *Doctor Honoris Causa Universitatis Lodzensis* (2005), Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
- Wolski L. (1850), *O statystyce Królestwa Polskiego*, „Biblioteka Warszawska”.
- Wóycicki A. (1914), *Instytucje fabryczne i społeczne w przemyśle Królestwa Polskiego*, „Ekonomista”, t. II.
- Załęcki W. (1876), *Statystyka porównawcza Królestwa Polskiego. Ludność i stosunki ekonomiczne*, Warszawa.
- Zienkowski L. (red.) (2003), *Wiedza a wzrost gospodarczy*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa.



Załączniki

Załącznik 1. Sprawozdanie Komitetu Giełdowego Łódzkiego za rok 1913

P. 22327/1413	
Komitet Giełdowy Łódzki.	
Sprawozdanie za 1913 r.	
Członkowie Zgromadzenia Giełdowego.	
Na początku roku sprawozdawczego do Zgromadzenia Giełdowego należało 174 członków, w ciągu 1913 r. ubyło 7, w końcu roku Zgromadzenie liczyło 167 członków.	
Albin I.	Danziger Salomon
Allart, Rousseau i S-ka, Tow. Akc.	„Dąbrowa”, Tow. Akc.
Azowski-Dofski Bank Handl.	„Dąbrowa”, Monte & Co.
Bank Handlowy w Łodzi.	Döring August
Bank Kupiecki w Łodzi.	Drabkin B. G.
Barclski S. i S-ka	Eisenbraun Fr.
Bernich Karol, Tow. Akc.	Eisert Emil
Bergson S. i M.	Eisner Karol
Bernhard Antoni	Eisner S.
Biedermann A. Dr.	Fischer Franc.
Bogdański Edmund	Fischer Maks
Bornstein i Grossbardt	Freidenberg Ber.
Braun i Hurewicz	Frischberg Ch. B.
Bredschneider i Brodacz	Fux Henryk
Bukiet Bracia	Gampe i Albrecht
Buhle Karol Th.	Geyer Gustaw
Catel A. L.	Geyer L. Tow. Akc.
Cukier Ludwik	Gierke Bracia
Czamański S., Tow. Akc.	Ginsberg Stanisław
	Ginsberg i Malonist

Goldammer Otto	Kurzitzky i S-ka
Goldbaum Bronisław	Kwaśner i Lindenfeld
Goldberg i Littauer	Landau i Welle
Goldfader A.	Landau W-m.
Göldner F., Tow. Akc.	Ledermann Maks.
Grobmann L., Tow. Akc.	Leonhardt Wolfker i Girbardt,
Grossmann Willem	Tow. Akc.
Gudgeon W.	Lichtenberg Pinkus
Haebler Em., Tow. Akc.	Lieske i Juch
Haeßler Otto	Lipski R.
Hase i Hase	Lorentz i Krusche, Tow. Akc.
Heinrich	Lwow J.
Heinman M.	Łódzkie Tow. Wzajemnego
Heinzel J., Tow. Akc.	Kredytu
Hensalech Karol	Łódzkie Drukie Tow. Wzaj-
Hertz Jakób	emnego Kredytu
Hirsberg i Wilczyński	Łódzkie Tow. Kredytowe
Hirsberg Ludwik	Luba Marjan
Hordlicka Wilhelm	Manasse Zygmunt
Hoffrichter Karol	Miller L. Sukces.
Jaworski Stanisław	Myronim i Achter
Jedynski Zygmunt	M. Tow. Akc.
John J. Tow. Akc.	Mrozinski Leon
Jungster I.	„Ogrodzieniec”, Tow. Akc.
Kadler Henryk	Osser Adam
Kaisbrecht Ludwik	Osternann Bruno
Kalecki M. M.	Paperno Jakób
Kindermann Juliusz	Peters Jakób
Kindler R., Tow. Akc.	Pietel Emil
Kiezwski M. i S-ka	Pinkus A.
Klinge & Schultz	Pinsche, Leder i Heiman
Kohn M., Tow. Akc.	Poznański I. K., Tow. Akc.
Kohn Symon	Prussak A.
Konig J., Dr.	Prussak David
König Ferdynand	Prussak Oskar
Königsberg i Strykowski	Ramisch Franciszek
Kroening Karol	Rappaport Leon i S-ka
Krusche i Ender, Tow. Akc.	
Krusche i Fiedler	

Rauch E. A.	Stiller i Bielszowski, Tow. Akc.
Reicher H. i S-ka	Stiller Maks
Richter Józef	Smulowicz Jakób
Rosenblatt S., Tow. Akc.	Świętosławski S.
Rosenhal Juliusz	Towarzystwo Wzajem. Kredytu
Ryski Bank Handlowy	Łódzkich kupców i przemys- łowców
Sachs Józef, Dr.	Towarzystwo Wzajem. Kredy- tu przemysłowców Łódzkiej
Sachs i Steinman	Towarzystwo Izraela Wzajem- nego Kredytu
Saenger R., Tow. Akc.	Wachs B.
Sapiro Il.	Scheibler Karol
Scheibler K., Tow. Akc.	Wagner Ludwik
Schlee Herman, Tow. Akc.	Wallisz Aleksander
Schmidt A.	Warszawski Bank Handlowy
Schreder Gustaw	Warszawskie Tow. Ubezpiecz.
Schröder Ryszard	Werner i Struse
Schweikert W., Tow. Akc.	Wernichirsky Gustaw
Schultz Paweł	Wewer Ernest
Sewerin Allons	Wiener M. A., Tow. Akc.
Silberstein Stanisław M.	Widzewska Manufaktur, Tow.
Silberstein M., Tow. Akc.	Akc.
Składy Towarow. „Warrant”, Tow. Akc.	Wojdylawski Jakób, Tow. Akc.
Sprzączkowski M.	Wolzański-Kamski Bank Hand- lowy
Steigert Teodor	„Wostok”, Rosyjskie Tow. Han- dlowe
Steinert Karol	Wulfssohn Hugo
Stenau Jan	Zapp Bracia
Stuldt I.	Ziegler Rudolf
Ogółem 167 członków	

— 7 —	
Zastępcy:	Edmund Brinkenhoff Izydor Zand Juliusz Kindermann.
Stali przedstawiciele Komitetu Geldowego w Petersburgu:	
Tadeusz Nowowiejski.	
Biuro Komitetu:	
Sekretarz:	Józef Adamowicz
Pomocnik sekretarza:	Maurycy Żytnicki.
Komisja Rewizyjna:	
Członkowie:	Ludwik Hentschel
	Stanisław Jarociński
Zastępcy:	Albert Ziegler
	Bar. Manteuffel
Agent Przysięgły:	
Juliusz Hermes.	
.....	

Komitet Geldowy.

W roku sprawozdawczym zaszyły następujące zmiany w osobnym składzie Komitetu Geldowego i osób przy Komitecie urzędujących: na Ogólnem Zebraniu d. 720 dnia 1913 roku, dokonano wyboru 3-ch członków Komitetu Geldowego: pp. M. Keribauna, O. Kindera i Dr. J. Konica (wszystkich ponownie) i 1 zastępcy — p. I. Zanda

Na członków Komisji Rewizyjnej wybrano: pp. St. Jarocińskiego, L. Hentschla (ponownie) i Alberta Zieglera, na zastępców zaś pp. bar. Manteuffla i H. Neumarka.

Uwzględniając powyższe zmiany, Komitet urzędował w roku 1913 w składzie następującym:

Prezes Komitetu: Dr. Alfred Grolman.

Wice-Prezes: Dr. Józef Konic

Członkowie: Maks Keribaun

Oskar Kindler

Ludwik Koral

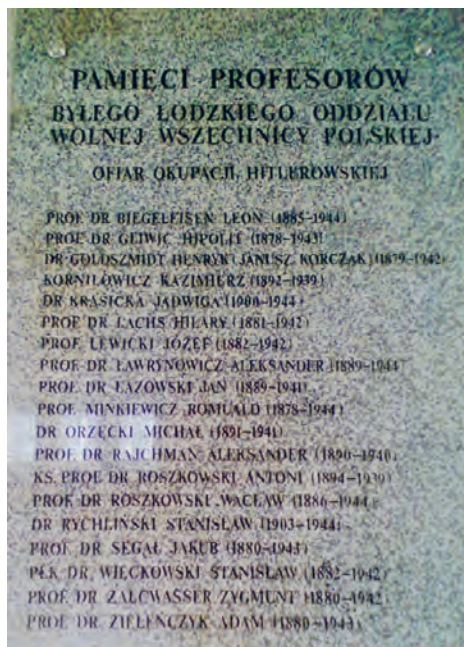
Karol Kröning

Franciszek Ramiach

Borys Waks

Zygmunt Wainreb.

Załącznik 2. Tablice pamiątkowe, Wydział Ekonomiczno-Socjologiczny
Uniwersytetu Łódzkiego, ul. POW 3/5, Łódź



Załącznik 3. „Kronika. Pismo Uniwersytetu Łódzkiego” 1995, numer specjalny z okazji
70-lecia tradycji akademickich Łodzi



Początki ekonomii w Łodzi sięgają lat 60. XIX wieku, kiedy powstały pierwsze instytucje finansowe i ekonomiczne. Na przełomie XIX i XX wieku popularyzacji wiedzy ekonomicznej służyły tzw. uniwersytety powszechne, gdzie organizowano odczyty czołowych ekonomistów i historyków gospodarczych: Natalii Gąsiorowskiej-Grabowieckiej, Michała Hertza i Stanisława Koszutskiego. Na łamach czasopism publikowali swoje pierwsze artykuły: Michał Kalecki, Edward Rosset, Leszek Kirkien, Mieczysław Kołtoński i Edward Grabowski. W latach międzywojennych powstały w Łodzi pierwsze prywatne szkoły wyższe, m.in. Wyższa Szkoła Nauk Społecznych i Ekonomicznych (1924–1928) oraz Wolna Wszechnica Polska (1928–1939). Istotne znaczenie dla konsolidacji środowiska ekonomicznego miała również działalność instytucji ekonomicznych i finansowych, takich jak Giełda Papierów Wartościowych, Towarzystwo Kredytowe, Wydział Statystyki m. Łodzi.

Zaprezentowane w publikacji przedsięwzięcia przemysłowe, handlowe, naukowe, dydaktyczne i organizacyjne przyczyniły się do wszechstronnego rozwoju nauk ekonomicznych w Uniwersytecie Łódzkim, którego osiągnięcia stały się znane w kraju, a także na arenie międzynarodowej.



**WYDAWNICTWO
UNIwersYTETU
ŁÓDZKIEGO**

📧 wydawnictwo.uni.lodz.pl
📧 ksiegarnia@uni.lodz.pl
☎ (42) 665 58 63

Książka dostępna również
jako e-book

ISBN 978-83-8088-977-4



9 788380 889774